

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TERCÜMAN-I TÜRKÎ VE ARABÎ (METİN-SÖZLÜK-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

Danışman:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA-2024

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TERCÜMAN-I TÜRKÎ VE ARABÎ (METİN-SÖZLÜK-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

Danışman:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA-2024

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda 702141010 numaralı Dina ALHAMAMREH'in hazırladığı "TERCÜMAN-I TÜRKÎ VE ARABÎ (METİN-SÖZLÜK-İNCELEME)" başlıklı Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, / / 20.... günü - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/ çalışmasının (başarılı/ başarısız) olduğuna (oybirliği/ oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Doç. Dr.....
Başkanı)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Üye
Dr. Öğr. Üyesi.....

... / ... / 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tercüman-ı Türkî ve Arabî (Metin-Sözlük-İnceleme)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynakların usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığını şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

Öğrenci No: 702141010

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar ve soyadı	: DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Yeni Türk Dili
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	:
Mezuniyet Tarihi	: .../ .../ 2024
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Tercüman-ı Türkî ve Arabî (Metin-Sözlük-İnceleme)

Tezde, *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* eseri üzerine Metin-Sözlük-İnceleme çalışması yapılmıştır. Giriş bölümünde genel olarak sözlükler, sözlük çeşitleri Türkçenin tarihî sözlükleri özellikle iki dilli sözlükleri ele alınmış, ardından teze konu olan eser ve öncemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, eserin çeviri yazılı metni hazırlanmış ve metin içinde yer alan Arapça bölümlerin çevirisi yapılmıştır.

İkinci bölümde, eserin asıl planına uygun olarak işletme ve türetmeyle ilgili örnekleri, fiiller, isimler, Arapça ve Türkçede ortak kullanıldığı ifade edilen kelimelerin listesi sözlük biçiminde verilmiştir.

Üçüncü bölümde Araplara Türkçe öğreten bir metinde açıklamaların Arapça olması, Türkçe olanların sadece kelime listesi halinde olması sebebiyle metin içinde dağınık şekilde bulunan az sayıdaki şiir parçası üzerinden genel dil incelemesi yapılmıştır. Şiirler, “Yazım Özellikleri”, “Ses Bilgisi Özellikleri” ve “Şekil Bilgisi Özellikleri” açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Söz varlığı, Tarihî sözlükler, Araplara Türkçe öğretimi, Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Dilbilgisi

ABSTRACT

Name and Surname : DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : New Turkish Language
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date : .../ .../ 2024
Supervisor : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Tercüman Türkî And Arabî (Text- Dictionary–Analysis)

In the thesis, a study titled "Tercüman-ı Türkî ve Arabî" was conducted, consisting of Analysis-Text-Index. In the introduction, dictionaries in general, types of dictionaries, historical dictionaries of Turkish, especially bilingual dictionaries, were discussed. Subsequently, information about the work that is the subject of the thesis and its significance was provided. In the first chapter, the transliterated text of the work was prepared, and the Arabic sections within the text were translated.

In the second chapter, examples related to application and derivation in accordance with the original plan of the work, verbs, nouns, and words that are expressed as being used in both Arabic and Turkish were provided in the form of a dictionary.

In the third chapter, due to the explanations being in Arabic and the Turkish parts being just a list of words in a text that teaches Turkish to Arabs, a linguistic analysis was conducted on a few scattered pieces of poetry found within the text. The poems were examined in terms of "Writing Features", "Phonetic Features", and "Morphological Features".

Keywords: Dictionary, Vocabulary, Historical dictionaries, Teaching Turkish to Arabs, Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Gramer.

ÖN SÖZ

Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Hicri 12/ Miladi 19. yüzyılda Arap harfleriyle Mısır'da yazıldığı tahmin edilen bir eserdir. Eserin farklı nüshaları bulunmaktadır. Eldeki nüsha, şimdije kadar elde edilen en eski nüshadır. Ulu Ârif Efendi El-Mîsrî tarafından yazılmıştır. Hayatı hakkında ölümünden sonra Mısır'a defnedildiğinden başka bir bilgi bulunmamıştır.

Tercümân-ı Türkî ve Arabî, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Çalışmada, eserin çeviri yazısının yapılması, Türkçe söz varlığının ortaya konması ve eserde bulunan şiirlerden hareketle o dönemin dil özelliklerinin ortaya konabilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada, giriş bölümü haricinde eserin dört rükün ve hatime bölümünün transkripsiyonu, sözlük bölümüyle birlikte Arapça-Türkçe arasındaki ortak kelimelerin bölümü, inceleme ve sonuç bölümü yer almaktadır.

Bu tezin hazırlanmasında bilgisi, tecrübesi ve sabrıyla bana yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e, bu zorlu süreçte maddi ve manevi her zaman destekçim olan, varlıklarıyla güç veren aileme ve arkadaşlarımı teşekkür ederim.

DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

2024

İÇİNDEKİLER

Table of Contents

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖN SÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ	XI
KISALTMA VE İŞARETLER.....	XII
GİRİŞ	1
1. SÖZLÜK	1
2. SÖZLÜK TÜRLERİ	1
3. İKİ DİLLİ SÖZLÜKLER	3
4. ARAPÇA- TÜRKÇE/ TÜRKÇE- ARAPÇA SÖZLÜKLER:	3
5. TERCÜMAN-Î TÜRKÎ VE ARABÎ:.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
METİN.....	20
1. RÜKÜN.....	22
1.1. FİİLLER.....	22
1.1.1. Mastarlar	22
1.1.2. Emir.....	42
1.1.3. Nehy (Emir Kipinin Olumsuzu).....	47
1.1.4. Görülen Geçmiş Zaman	52
1.1.5. Geniş Zaman	56
1.1.6. -(y)IcI Sıfat-Fiil Eki	58
1.1.7. Nefy (Mutlak Olumsuz):.....	59
1.1.8. Çokluk Eki:	61
2. RÜKÜN.....	70

2.1. İSİMLER.....	70
2.1.1. İnsanın Organları ve Vücut İle İlgili Kelimeler	70
2.1.2. Hayvanlar, Kuşlar, Vahşi Hayvanlar ve Böceklerle ilgili Adlar	72
2.1.3. Denizdeki Varlıklar ve Deniz İle İlgili Adlar.....	73
2.1.4. Gökyüzü ve Yeryüzünde Bulunanlar	74
2.1.5. Toprak Çeşitleri Özellikleri, Madenler, Ağaçlar ve Meyveler.....	75
2.1.6. Zıtlık ve Karşılık	75
2.1.7. Renkler ve Engellilik Durumları.....	76
2.1.8. Ev Eşyaları ve Özellikleriyle İlgili Adlar.....	76
2.1.9. Savaş Aletleri, Atlar İçin Kullanılan Malzeme ve Evde Kullanılan Eşya Adları	77
2.1.10. Meyveler ve Bitkiler	78
2.1.11. Tohumlar, Süt Ürünleri ve Meslekler	78
3. RÜKÜN.....	79
3.1. ZAMİRLER	79
3.1.1. Ayrık Zamirler ve Bitişik Zamirler	79
3.1.2. İşaret Zamirleri:.....	80
3.2. EADATLAR	80
3.3. İSİM İŞLETME EKLERİ	81
3.3.1. Ayrılma Durumu Eki +dAn	81
3.3.2. Bulunma Durumu Eki +dA	81
3.3.3. Vasıta Durumu Eki +lA	82
3.4. İYELİK EKLERİ	82
3.5. SAYILAR	83
4. RÜKÜN.....	85
4.1. ARAPÇA VE TÜRKÇEDE BULUNAN ORTAK KELİMELER	85
5. HATİME.....	100
İKİNCİ BÖLÜM.....	112

SÖZLÜK.....	112
1. FİLLER	112
2. İSİMLER.....	121
3. ARAPÇA ve TÜRKÇEDE BULUNAN KELİMELER	135
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	145
İNCELEME	145
1. YAZIM ÖZELLİKLERİ	145
1.1. ÜNLÜLERİN YAZILISI	145
1.1.1. a ünlüsünün yazılışı.....	145
1.1.2. e ünlüsünün yazılışı.....	147
1.1.3. ı ünlüsünün yazılışı	148
1.1.4. i ünlüsün yazılışı	149
1.1.5. o ünlünün yazılışı	150
1.1.6. ö ünlünün yazılışı	150
1.1.7. u ünlünün yazılışı	151
1.1.8. ü ünlünün yazılışı	152
1.2. ÜNSÜZLERİN YAZILISI.....	152
1.2.1. p ünsüzünün yazılışı.....	152
1.2.2. ç ünsüzünün yazılışı	153
1.2.3. t ünsüzünün yazılışı.....	154
1.2.4. s ünsüzünün yazılışı	154
1.2.5. k ünsüzünün yazılışı.....	155
1.2.6. g ünsüzünün yazılışı	156
1.2.7. ñ ünsüzünün yazılışı	157
1.3. BAZI EKLERİN YAZILISI	158
2. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ	159
3. ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ	159

4. MÜSTENSIH TARAFINDAN ARAPÇA BÖLÜMLERDE VERİLEN DİL KURALLARI.....	160
SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA.....	165
EKLER	167

ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ

إ	ā, a, e
أ	a, e, i, ı,
ب	b, p
پ	p
ت	س
ج	c,ç
چ	ç
ح	h
خ	h
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ş
ض	đ, ž
ط	t̤
ظ	z̤
ع	‘
غ	g̤
ف	f
ق	k̤
ك	k, g, ñ, y
ڭ	ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, ö, ü, o,u
ه	h, e, a
ي	y,i, ı
ء	›

KISALTMA VE İŞARETLER

- A : a, e
- a.g.e : Adı geçen eser.
- Ar. : Arapça
- C : c, ç
- C. : Cilt numarası.
- DI : -dı, -di, -tı, -ti
- Far. : Farsça
- I : i, ī
- s. : Sayfa
- S. : Sayı
- ss. : Sayfa aralığı
- U : u, ü
- vb. : ve benzeri.
- vd. : ve diğerleri.
- vs. : ve saire.
- : Fiile bağlanmayı bildirir.
- ? : Okunmasında emin olunmayan yerleri gösterir.
- : Okunamayan yerleri gösterir.
- [] : Derkenar ve şiirleri gösterir.

GİRİŞ

1. SÖZLÜK

Latincede “sözlük” anlamına gelen “dictionarius” kelimesi, 9. yüzyılda Konstanz Piskopos Salomon tarafından “ansiklopedi” anlamında kullanılmıştır. 1225 yılında ise Johannes de Garlandia, “dictionarius” terimini ilk defa “sözlük” anlamında kullanmıştır.¹

Aksan'a göre; sözlük “*bir dilin (ya da birden çok dilin) sözvarlığı, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bir bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabı*”dır.² Aydın ise sözlüğün tanımı bu şekilde tanımlar: “*bir dilin kelimelerini, deyimlerini, atasözlerini genellikle alfabetik düzene uygun olarak sıralayan, anlamlarını açıklayan ve başka dillerdeki karşılıklarını veren eserdir.*”³

İnsanlar, “*söz uchar, yazı kalır*” deyişinden yola çıkarak sözlükleri yazmaya başlamışlardır. Sözlük yazımının bir ihtiyaç olarak ortaya çıkması, temelde tüm kelimeleri ve anlamlarını zihinde tutmanın imkânsızlığından kaynaklanmaktadır. Sözlükler, bir dilin kelimelerini muhafaza edip milletlerin kültürünü ve yaşam tarzını yansıtır.⁴

2. SÖZLÜK TÜRLERİ

Araştırmacılar, sözlüklerin bazı özelliklerini göz önüne alarak farklı sözlük sınıflandırmaları yapmışlardır. Bu sınıflandırmalar arasında öne çıkan, Aksan'ın sınıflandırmasıdır. Aksan, sözlüklerin hazırlanış sebepleri ve taşıdıkları nitelikler bakımından şu şekilde tasnif yapmıştır.

¹ Engin Yılmaz, *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*, 6.b., Ankara: Pegem Akademi, 2023.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dili Kurumu, 1985, s.75 .

³ Mehmet Aydın, *Dilbilim El Kitabı*, İstanbul: 3F YAYINEVİ, 2007, s.107.

⁴ Nadir İlhan, “Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri”, *Electronic Turkish Studies*, 2009, s.535.

“1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından:

- a. Tek dilli sözlükler,
- b. Çok dilli sözlükler,

2. Abece (Alfabe) sırasının esas alınıp alınmamış olmasına göre:

- a. Abecesel sözlükler,
- b. Kavram (ya da kavram alanı) sözlükler,

3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:

- a. Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler).
- b. Lehçebilim sözlükleri,
- c. Eşanlamlı, eşadlı, tersanlamlı öğeler sözlükleri,
- ç. Yabancı öğeler sözlükleri,
- d. Tarihsel sözlükler,
- e. Köken bilgisi sözlükleri (etimoloji sözlükler),
- f. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri),
- g. Argo sözlükleri,
- ğ. Deyim ve atasözü sözlükleri,
- h. Anlatımbilim sözlükleri,
- i. Sanatçı ve metin sözlükleri,
- j. Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri,
- ı. Tersine sözlükler,”⁵

⁵ Aksan, a.g.e, s.77-78

3. İKİ DİLLİ SÖZLÜKLER

Sözlük deyince akla ilk olarak iki dilli sözlükler gelir. Türk sözlükçülüğü tarihinde, ilk Türkçe sözlük olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*, iki dilli bir sözlüktür. İki dilli sözlükler, bir dilin söz varlığının başka bir dildeki karşılıklarını sunan bir sözlüklerdir.

İki dilli sözlüklerin temel amacı, bir dilin sözlükbirimlerini diğer dildeki karşılıklarıyla düzenlemektir.⁶ Bu tür sözlükler dil öğreniminde önemli bir rol oynamaktadır.

4. ARAPÇA- TÜRKÇE/ TÜRKÇE- ARAPÇA SÖZLÜKLER:

Türk dili tarihinde Orta Türkçe döneminin başlamasına neden olan en önemli olay, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesidir. Bu din değişikliği, Türklerin farklı bir kültür ve medeniyetle tanışmalarını sağlamıştır.⁷ İslamiyet kabul edildikten sonra, Türkler bu dinin dili olan Arapçaya büyük ilgi göstermişler. Kuran tefsiri, din ile ilgili kitaplar ve sözlükler yazmaya başlamışlardır. Türkçe-Arapça ilk sözlük çalışması olan *Divanü Lugâti't-Türk*, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınmıştır. Harezmi sahasında, 12. yüzyılda Zemahşeri tarafından Arapçayı öğretmek gayesiyle *Mukaddimetü'l-Edeb* sözlüğü yazılmıştır. Sonraki dönemlerde Türklerin Arap bölgelerindeki siyasi etkisi önemli ölçüde artmıştır, özellikle Memlûk devleti'nde belirgin bir şekilde görülmüştür. Türklerin Memlûk Devletinde iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Türkçenin önemi artmış ve Memlûk Kıpçakçası ile yazılan ya da tercüme edilen pek çok eser ortaya çıkmıştır.⁸

⁶ Didem AKYILDIZ AY, "İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları", *Cukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.6, S1, Haziran 2021, s.73

⁷ Ahat Üstüner, *Türkçenin Tarihi Gelişmesi*, 1.b., İstanbul: Bilge Kültür Sanatı, 2015, s. 99.

⁸ Üstüner, a.g.e., s. 152.; Mehmet Kaynak, "Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü", *Kafdağı* C.6,S.1 (2021), s.95.

Memlûk döneminde Türkçenin önem kazanma sebepleri:

1. Memlûk sultanları ve emirlerinin çoğunuğu Arapça bilmediği için, idareci sınıf dili olarak Türkçe çok önemli hâle gelmiştir. Bu nedenle, Araplara ve diğer yerel halklara Türkçe öğretme gereksinimi doğmuştur.
2. Resmi yazışmalarda Arapça kullanılmasına rağmen, ordu ve sarayın dili Türkçe (Kıpçak ve Oğuz lehçeleri) olduğundan, bu durum halkın ve özellikle devletle etkileşimde olanların Türkçe öğrenmesini gerekli kılmıştır.⁹

Türk Sözlükçülük tarihi için önemli sözlüklerin bir kısmı Kıpçaklar döneminde yazılmıştır. O dönemde yazılan sözlükler kavram sözlüğü özelliği taşımaktadır.¹⁰ Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olan Kıpçak sözlükleri Türkçe- Arapça veya Arapça-Türkçe şeklinde düzenlenmiştir. Örneğin: *Et-tuhfetü’z-zekkiye fi’l-lûgati’t-Türkiyye* Arapça-Türkçe, *Kitabü’l-idrâk li-lisanü’l-Etrâk* Türkçe- Arapça olarak düzenlenmiştir.¹¹

Memlûk sahasında yazılan en önemli gramer-sözlük kitapları şöyle sıralanabilir:

Kitâb-ı Mecmû’u Tercümân-ı Türki ve ‘Acemi ve Moğoli ve Farisi:

Eser, Mısır sahasında Kıpçak Türkçesiyle yazılan ilk eser olarak bilinmektedir. Yazarının kim olduğu belli değildir. Eserin Konyalı Halil bin Muhammad bin Yusuf adlı bir Türk tarafından 743/1343 yıllarında istinsah edildiği bilinmektedir. Kitap, kelime türlerine göre düzenlenmiş bir gramer-sözlük kitabıdır ve iki kısımdan oluşmaktadır: biri Türk-Arap diğeri Moğol-Fars sözlüklerdir. Eser, Ali Fehmi Karamanlıoğlu “*Kıpçak Türkçesi Grameri*”

⁹ Yusuf SÜLÜKÇÜ, “Memlukler Döneminde Mısır’daki Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Language Academy*, C.5., S.7, (2017), s.425.

¹⁰ İlker Berber, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019,s.4

¹¹ Kaynak, a.g.m.,s.96

kitabında eseri “*Tercümanü Türki ve Arabi*” olarak adlandırmıştır. Eserin tek nüshası Hollanda’da Leiden Akademi Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹²

Eserin Üzerinde yapılan çalışmalar:

- Kuruşçanov, *İssledovaniye Po Leksiike Starokip-çakskogo Pismennogo Pamiatnika XIII Veka-Türksko-Arabskogo Slovarya* (XIII. yüzyıl Eski Kıpçak Yazıtlarının Söz Varlığı Üzerine İncelemeler – Türk-Arap Sözlüğü Üzerine, Almatı 1970) Mısır’da yazılmış Tercüman-ı Türki ve Arabi adlı bir Türkçe –Arapça sözlük ve grameri dil açısından incelenmiştir. Giriş bölümünde eserin el yazımı nüshaları tanıtılmıştır. Sözlüğün kelime hazinesi ve kullanım özelliklerini analiz etmiştir. Yabancı kökenli ve farklı ağırlara ait kelimeleri incelemiştir ve Oğuzca unsurları tespit etmiştir. Çalışmada, sözlük bölümünde Türkçe kelimelerin Rusça karşılıklarını vermiş ve Kıpçak yazılarıyla karşılaştırmalar yapmıştır.¹³
- M. Th. Houtsma, *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden 1894. Bu çalışmada; Arap alfabetesine göre düzenlenmiş Arap harfleriyle yazılmış Türkçe kelimelerin Almanca karşılıklarının yer aldığı bir dizin bulunmaktadır. Ayrıca eserin Arap harfleriyle yazılmış tipkibasımı da mevcuttur.
- Toparlı, Recep vd. (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. Eserde; metin, kelime dizini ve metnin tipkibasımı yer almaktadır.
- Nicholas Poppe, *Das Mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift*, IAN, 1927, 1009-1040, 1251-1274; 1928, s. 22-79. Yazar, eserin Moğolca-Farsça bölümünü seri makale olarak yayımlamıştır.

¹² Ragıp MUHAMMED, “*Memlûk Türkçesinde Ekler ve İşlevleri*”, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları, Aralık 2021, s.24; Ali Akar, “*Türk Dili Tarihi*”, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş, 2010.s.229.

¹³ Ayabek Bayniyazov, Canar Bayniyazov, “Kazakistan’daki Kıpçak Sözlükleri ve XVIII-XX. Yüzyıllar Arası Sözlük Çalışmaları”, *Bilge*, S.71, 2014, s.85.

- Garkavets, Aleksandr (2019), Китаб-и Маджму'-и Тарджуман-и Турки ва 'Аджами ва Мугали ва Фарси, Baur Yay., Almatı. (Kitab-i Mecmu'-i Tercüman-i Türkî ve Acemî ve Mogolî ve Farsî). Çalışma giriş bölümü, eserin Türkçe kısmının tıpkıbasımı ve Arap harfli reproduksiyonu, eserin Türkçe kısmının normalizasyonu, transkripsiyonu ve Rusça tercümesi, dizin ve içindekiler bölümlerinden oluşmaktadır.¹⁴

Kitābü 'l-idrāk li-Lisāni'l-Etrāk:

Eser, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla Ebu Hayyan tarafından 712/1312'de Kahire'de yazılmıştır. Eser sözlük ve gramer olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, Türkçe-Arapça sözlük yer almaktadır. İkinci bölüm ise Arap gramerine göre Türkçenin gramerine yer vermiştir. Eserin iki nüshası vardır her ikisi de İstanbul'da bulunmaktadır. Birinci nüsha Bayezid Devlet Kütüphanesinde, ikincisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Birinci nüshanın yazarı hakkında bilgi bulunmamaktadır, ikinci nüsha ise 1402'de Lazkiye'de Ahmed ibn-i Şafii tarafından istinsah edilmiştir.¹⁵

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Selanikli Mustafa Bey; eseri, Veliyyüddin Efendi yazmasına dayanarak İstanbul'da 1891 yılında yayımlamıştır.¹⁶
- Bouvat, 1906 yılında eseri tanıtmıştır.¹⁷
- Caferoğlu, Ahmet (1931), *Abû - Hayyân. Kitâb al-Idrâk li-lisâن al- Etrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul. Yazar; eserin tamamını, gramer ve dizin olarak 1931 yılında yayımlamıştır.¹⁸

¹⁴ MUHAMMED,a.g.e., s. 25.

¹⁵ MUHAMMED,a.g.e., s. 22; Akar, a.g.e., s.230.

¹⁶ MUHAMMED,a.g.e., s.23.

¹⁷ a.g.e., s.23.

¹⁸ a.g.e., s.23.

- Ermers, Robert (1999), *Arabic grammars of Turkic: The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of ‘Abū Ḥayyān Al-’Andalusī’s Kitāb Al-’idrāk Li-lisān Al-’Atrāk*, Brill, Leiden-Boston-Koln. Çalışma 1991’de doktora tezi olarak hazırlanmış; eserinde Arapça yazılmış gramer yönteminin Türk diline uygulanmasını çalışılmıştır.¹⁹
- Özyetgin, Melek (2001), *Ebū Ḥayyān Kitābu’l-İdrāk li Lisāni’l-Etrāk Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav Yayınları, Ankara. Bu çalışmada; eserdeki fiillerin imla, ses, şekil bilgisi ve söz varlığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.²⁰
- Özyetgin, Melek (2003), “14. Yüzyılda Ünlü Arap Filolog Ebû Hayyân’ın Bilgisi Dâhilindeki Türk Dünyası”, *Cumhuriyetin 80. Yılıni Kutlama Etkinlikleri ÇerçeveSinde Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 35-51. Bu çalışmada, eserde geçen Türk boy adları üzerinde durulmuştur.²¹
- Salan, Musa (2012), “Kitabü'l-İdrak Li-Lisâni'l-Etrâk'te Alıntı Kelimeler”, *Gazi Türkiyat / Türkük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S11, s. 53-66. Çalışmada, eserin Türkçe bölümünde yer alan alıntı kelimeler gösterilmiştir.²²
- Kaymaz, Zeki (2015), “Kitabu'l-İdrak Li-Lisan”l-Etrak'e Eklemeler”, *X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 28 Eylül-1Ekim 2015, Saraybosna, s. 241-246, Ankara. Bu çalışmada, Caferoğlu tarafından yapılan çalışmada gözden kaçan kelimeler tespit edilmiştir.²³
- Kaymaz, Zeki (2015), “Ebu Hayyân ve Etimolojileri”, Kemal Eraslan Armağanı, Alkış Bitiği, (Ed.: Bülent GüL), s. 115-124, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü,

¹⁹ MUHAMMED,a.g.e.,s.23.

²⁰ a.g.e.,s.23.

²¹ a.g.e., s.23.

²² a.g.e., s.23.

²³ a.g.e., s.24.

Ankara. Bu çalışmada, Ebû Hayyân tarafından yapılan etimolojileri üzerinde durulmuştur.²⁴

- Kaymaz Zeki (2016), "Kitâbu'l İdrak li-lisâni'l-Etrâk Hakkında Bazı Notlar", *Türklük Biliminde Bir Ömür Prof. Dr. Tofiq Hacıyev*, (Ed.: Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ, Yrd. Doç. Dr. Nazım Muradov), s. 323-328, Akçağ Yay., Ankara. Caferoğlu tarafından yapılan çalışmada gözden kaçan maddeler ve soru işaretiley bırakılan yerler üzerinde durulmuştur.²⁵
- Doğan, Yusuf (2016), "Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin Kitâbu'l-İdrak li-lisâni'l-Etrâk Adlı Eserinin Dilbilim Açısından İncelenmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 20 (2), s. 329-348. Bu çalışmada, önce eseri içerik açısından tanıtmaya ve daha sonra dil bilim açısından incelemeye çalışılmıştır.²⁶
- Kaymaz, Zeki (2017), "Китаб Әл-Идрак Ли-Лисан Әл-Атрак кітабының Каир нұсқасы туралы Ескертпелер", *Türki-Slavyan Filologiyasının Kazirgi Zamangı Maseleleri Attı Gilimi Praktikalik Simpozium*, 12-15 Mamır 2017, Astana/Kazakhstan, Kazguu Universiteti, Xabarşı, 2 (34), s. 21-25, Astana. "Kitab al-Idrak li-Lisan al-Atrak" adlı eserin Kahire nüshasıyla ilgili notlar" adlı çalışmada, *Kitabu'l-idrak li-Lisâni'l-Etrâk* Kahire nüshası hakkında bilgi verilmiştir.²⁷

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Eser, Memluk Türkçesinin önemli eserlerinden biridir. Eserin yazarı belli olmayıp, 892/1425 tarihinden önce yazıldığını tahmin edilmektedir. Yazıldığı yer hakkında farklı görüşler vardır; bazıları eserin Mısır'da diğerleri ise Suriye'de yazılmış olabileceğini belirtmiştir. Eser, sözlük ve gramer kitabı olup iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölüm

²⁴ MUHAMMED,a.g.e.,s.24.

²⁵ a.g.e., s.24.

²⁶ a.g.e., s.24.

²⁷ a.g.e., s.24.

sözlüktür, ikinci kısımda ise gramer kuralları anlatılmaktadır. Eserin bazı yerlerinde Kıpçak ve Türkmen Türkçeleri yanında Tatar Türkçesine de yer verilmiştir. Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁸

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Tibor Halasi-Kun, *La langue des Kiptchaks d'apres un manuscrit arabe d'Istanbul*, Parite II, Peproduction phototypique, Budapeşte 1942. Çalışmanın başlığının Türkçe çevirisi “İstanbul’daki bir Arapça el yazmasına dayanarak Kıpçakların dili”dir.²⁹
- Atalay, Besim (1945), *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fil-Lügat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul. Çalışmada, ön söz, çeviri ve dizinden oluşmaktadır. Ayrıca, son bölümünde eserin tıpkıbasımına yer verilmiştir.³⁰
- Tibor, Halasi-Kun, (1947), *Philologica I*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Dergisi, C 5, S 1, s. 1-37. Bu makalede, *Atalay'in Ettuhfet- üz-Zekiyye fi'l-Lugat-it-Türkiyye* adlı çalışmasını eleştirmiştir.³¹
- Atalay, Besim (1948), “Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyle”, *AÜ Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C VI, S 1-2, s. 87-126. Atalay bu makalede, Halasi-Kun'un yazısına cevap vermektedir.³²
- Tibor, Halasi-Kun, (1949), *Philologica II*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Dergisi, C VII, S 2, s. 415-465. Halasi-Kun bu yazında, Atalay’ın yazısına cevap vermektedir.³³
- E. I. Fazilov - İ. M. Ziyayev (1978), *İziskkanniy dar Tyurkskomy Yaziku (Grammatičeskij taraktat, XIV v. na arabskom yazike)*, İzdatel'stvo "Fan", Taşkent.

²⁸ MUHAMMED,a.g.e.,s.25-26; Akar, a.g.e., s.232

²⁹ MUHAMMED,a.g.e.,s.26.

³⁰ a.g.e., s.26.

³¹ a.g.e.,s.26.

³² a.g.e., s.26.

³³ a.g.e.,s.26.

Türk Dilinin İncelemesi (14. yüzyıla ait Arapça bir gramer risalesi) Bu çalışma, giriş hariç üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, bir gramer çalışmasıdır; ikinci bölümde, sözlük ve gramer kısmının çevirisi bulunmaktadır. üçüncü bölümde ise eserde geçen kelimelerin Rusça ve Kıpçak Türkçesindeki karşılıkları incelemiştir.³⁴

- Al-Türk, Gülhan (2006), “Et- Tuhfetü’z- Zekiyye fi’l- Lugati’t- Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Metin yeniden Türkçeye çevrilmiş ve eser üzerine bir inceleme yapılmıştır.
- Salan, Musa (2010), “Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye'de Fiil”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Bu çalışmada, ilgi eserde yer alan fiiller ile modern Kıpçak lehçelerinden (Kazan) Tatar Türkçesi söz varlığı (fiil) açısından karşılaştırılmıştır.³⁵
- Kazymaz, Zeki - Mohammad, Raghed (2016), Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lügati’t- Türkiyye Hakkında Bazı Açıklamalar”, *Türkbilig Dergisi*, S 32, s. 1-20. Bu çalışmada, ilgi eserdeki çözülmeyen ve yanlış yorumlanan kelimeler üzerine durulmuştur.³⁶

Ed-Dürrütü'l-Mudiyye fi'l-lugati't-Türkiyye:

14. ya da 15. yüzyılda yazılan eser, Arapça-Türkçe sözlük ve konuşma kılavuzudur. Eserin yazıldığı yer ve tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bu eser, 24 fasıldan oluşmaktadır. İlk 23 fasılda farklı başlıklar altında kelime listeleri, 24. fasılda ise konuşma cümleleri yer almaktadır. Bu bölüm “Terkibü'l-Kelâm ev Kelâmu Mürekkeb³⁷” olarak adlandırılmıştır.

³⁴ MUHAMMED,a.g.e.,s.26.

³⁵ a.g.e., s.27.

³⁶ a.g.e., s.27.

³⁷ Sözlerin Terkibi veya Mürekkep Sözler demektir.

Eserin iki nüshası vardır. Birincisi İtalya'nın Floransa şehrindeki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da, ikincisi ise Türk Dili Kurumu Kitaplığında bulunmaktadır.³⁸

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Ananiasz Zajaczkowski, Ananiasz (1965), "Chapitres choisis du vocabulaire arabekiptchak 'ad-Durrat al-mudi'a fil'l-lugat at-turkiya³⁹", *Rocznik Orientalistyczny*, S 29 (1), s. 39-98.⁴⁰
- Zajaczkowski, Ananiasz (1965), "Chapitres choisis du vocabulaire arabekiptchak 'ad-Durrat al-mudi'a fil'l-lugat at-turkiya-II", *Rocznik Orientalistyczny*, S 29 (2), s. 67-116.⁴¹
- Zajaczkowski, Ananiasz (1969), "Chapitres choisis du vocabulaire arabekiptchak 'ad-Durrat al-mudi'a fil'l-lugat at-turkiya -III", *Rocznik Orientalistyczny*, S 32 (2), s. 19-62.⁴²
- Torpalı, Recep (2003), *Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. Çalışmada, eserin söz varlığı ortaya konmuş, gramer kuralları verilmiş, dizin ve eserin tıkıpasımı kitabı sonuna eklenmiştir.⁴³
- Yılmaz, Recep (2013), "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't Türkiyye' nin Memlük Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Bu çalışmada, eserin Kıpçakça ve Oğuzca nüshalarının karşılaştırılması yapılmıştır.⁴⁴

³⁸ MUHAMMED,a.g.e.,s.29; Akar, a.g.e., s.232.

³⁹ Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye'de Arap-kıpçak kelime dağarcığından seçilmiş bölümler demektir.

⁴⁰ MUHAMMED,a.g.e.,s.29.

⁴¹ a.g.e.,s.29.

⁴² a.g.e., s.29.

⁴³ a.g.e.,s.29.

⁴⁴ a.g.e.,s.30.

Kitābu Bulḡatū'l-Muṣṭāq fī Lugati't-Türk ve'l-Kıfçāk

Arapça-Türkçe bir sözlüktür. 853/1451'de Kıpçak ve Oğuz lehçelerini açıklamak amacıyla Cemalü'd-din Muhammed Abdullah et-Türki tarafından yazılmıştır. Eserin yazıldığı yer konusunda Mısır veya Suriye olabileceği yönünde farklı görüşler bulunmaktadır. Eser, söz varlığı bakımından hem Türkmençe hem de Kıpçak lehçesinin özelliklerini taşımaktadır. Eserin tek nüshası, Paris'te Bibliothèque Nationale'de yer almaktadır.⁴⁵

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Zajackowski, Ananiasz (1938), *Manule Arabe de la langue des Turcus et des Kiptchaks (Époque de l'État mamelouk)*, Warszawa. Ön sözü Fransızca olarak yazılmıştır ve çalışmada, orijinal eserin birkaç sayfasının fotoğrafı bulunmaktadır.⁴⁶
- Zajackowski, Ananiasz (1954), *Slownik Arabsko-Kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego, Bulğat al-Muṣtaq fī Lugat at-Turk wa'l-Kıfçaq*, Czesc 1. Nomina, Varşova. Çalışmada, kitabın fiil kısmı işlenmiştir. Ayrıca tıpkıbasımı da verilmiştir.⁴⁷
- Zajackowski, Ananiasz (1958), *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulğat al-Muṣtaq fī luğat at-Turk wa'l Qifçaq, I Le nom*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşova. Eserin tıpkıbasımı ile birlikte adlar kısmı tekrar yayımlanmıştır.⁴⁸
- Al-Türk, Gülnar (2012), "Kitābu Bulḡatū'l-Muṣṭak fī Lugati't-Türk ve'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Tezde dil bakımından karşılaştırmalı inceleme yapılmıştır.⁴⁹

⁴⁵ MUHAMMED,a.g.e.,s.27; Akar, a.g.e., s.230.

⁴⁶ a.g.e.,s.27.

⁴⁷ a.g.e., s.27.

⁴⁸ a.g.e.,s.28.

⁴⁹ MUHAMMED,a.g.e.,s.28.

El-Kavāninü'l-Külliye li Ḥabti'l-lugati't-Türkiyye

Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olan eser, 15. yüzyılında Kahire'de kaleme alınmıştır. Yazarın kim olduğu bilinmemekle birlikte, eserin üçüncü varlığında Türk olmadığı ve Türkçeyi çevresindekilerden duyup işittiği kadarıyla yazdığını belirlenmiştir. Bu eser sadece gramer kısmını içermekte olup, Memlûk dönemine ait diğer sözlük ve gramer kitaplarından bu özelliğiyle ayrılmaktadır. 85 yapraktan oluşan eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵⁰

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Fuad Köprülü, *El-Kavāninü'l-Külliyye li Ḥabti'l-Lugati't-Türkiyye*, İstanbul 1928. Eserin ilk neşri, 1928 yılında Fuad Köprülü'nün ön sözü ile Kilisli Rıfat Bilge tarafından Türkîyat Enstitüsü Yayınları arasında eski yazıyla yapılmıştır.⁵¹
- S. Telegdi, *Ein Türkische Grammatik in arabischen Sprache aus dem XV Jhd.*, *Körösi Csoma-Archivum*, C 1/3, 1937, s. 282-329. “15. yüzyıldan kalma Arapçada yazılan bir Türkçe gramer kitabı” anlamına gelen çalışma, Kilisli Rıfat Bilge'nin yayını esas alarak eserin bazı gramer özelliklerinin ve dizininin Almancasını yayımlamıştır.⁵²
- Recep Toparlı, “El-Kavāninü'l-Külliyye li Ḥabti'l-Lugati't-Türkiyye (Şekil Bilgisi Özellikleri-İndeksi)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1988, s. 143-196.⁵³
- Toparlı, Recep vd. (1999), *El-kavānīnū'l-külliyye li-zabti'l-lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. Çalışmada; eserin çevirisi, dizin ve tipkibasımı yapılmıştır.⁵⁴

⁵⁰ a.g.e., s28.

⁵¹ a.g.e., s28.

⁵² a.g.e., s28.

⁵³ a.g.e., s28.

⁵⁴ MUHAMMED, a.g.e., s29.

- Onur Er, “El-Kavaninü'l-Külliyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de Yer Alan Kültürel Ögelerin Değerlendirilmesi”, TEKE, 4 (1), 2015, s. 294-304. Çalışma, eserde günlük hayatı kullanılan araçlar, yemekler, sayılar, doğa unsurları, kalıp sözler, meslekler, devletle ilgili kavramlar, ölüm, dini inançlar, akrabalık gibi kültürel öğeleri incelemiştir⁵⁵.

Memlûk sahasında Türkçenin öneminin artmasının nedeni, Suriye ve Mısır'daki Türk egemenliğidir. Hazırlanan bu sözlükler, iki millet arasında dil öğrenimini kolaylaştırmış ve ticarî ile siyasî ilişkilerde etkili bir köprü olmuştur.⁵⁶

Arapça sözlükler, Memlûk sahası dışında Osmanlı döneminde Anadolu sahasında da yazılmıştır. *Ferişteoğlu Lügati* en eski Arapça-Türkçe sözlük olup 14. yüzyılda Ferişte ibni Melike tarafından yazılmıştır. Kur'an'daki kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermek amacıyla oluşturulan bu eser, aynı zamanda Arapça-Türkçe sözlüklerin ilk örneğidir.⁵⁷ Muslihuddin Mustafa tarafından kaleme alınan *Ahterî-i Kebîr*, Arapça-Türkçe sözlükler arasında oldukça önemli bir yere sahiptir.⁵⁸

5. TERÇÜMAN-Î TÜRKÎ VE ARABÎ:

Memlûk sahasında 13.-14. yüzyıllarda yazılan sözlük ve gramer eserlerinden sonra 15. yüzyıldan itibaren bölgede Oğuz Türkçesi yaygınlaşmıştır. Bölgede Türkçe öğreten kitapların daha sonraki yüzyıllarda da yazıldığını gösteren bazı eserler ortaya çıkarılmıştır. 19. yüzyıldan Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan sözlük ve gramer kitapları tespit edilmiş, bunlarla ilgili tanıtım yazıları hazırlanmıştır.⁵⁹

⁵⁵ a.g.e., s29.

⁵⁶ Üstüner, a.g.e., s. 152.

⁵⁷ Paşa Yavuzarslan, “Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapçatürkçe Sözlük Üzerine Notlar”, *Türkologî Dergisi*, 14(1), (2001) s.72.

⁵⁸ Hulusi Kılıç, "AHTERÎ" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahteri> (28.05.2024).

⁵⁹ Nuran Öztürk, Ayşehan Deniz Abik, *Türkçe Öğretimi İçin Yazılmış Bir Eser: Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve Farîsî*. Tiran, Arnavutluk: VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 2013, s.382.

Tez çalışması için seçilen *Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî* adlı eserle ilgili çalışmada bu kitaba benzeyen, aynı mahiyette iki kitap daha fark edilmiştir. Bu eserler: *Tercüman-ı Türkî ve Arabî ve Farisî* ve *Eş-şüzuru'z-Zehebiyye ve 'l-Kit‘ai'l-Ahmediyye fil-Lugati't-Türkiyye*'dir.⁶⁰

Bu döneme ait ve Araplara Türkçe öğretmek için yazılan ve tez konusu olarak seçilen *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* isimli eserin yazarı Ulu Ârif Efendi El-Mîsrî'dir. Yapılan tüm araştırmalara rağmen yazar hakkında hiçbir bilgiye ulaşlamamıştır. Ancak adından Mısırlı olduğu tahmin edilmektedir. Defnedildiği yerin Mısır olduğu, eserin varak 2a'sında eser hakkında bilgi veren bölümde belirtilmiştir.

Eserin kim tarafından, ne için yazıldığı varak 2a'da ve şu şekilde verilmiştir: “*Bu risale-i şerife ki mü’ellif-i tarîk-ı Mevleviyyeden meşhur âfâk bir zât-ı şeriftir ki Kutbu'l-ârifîn Hazret-i Şeyh Ulu-Ârif Efendi El-Mîsrî kaddasallah sîrrahü'l-'aziz hażretleridir ki diyâr-ı Mîsîrda medfundur. Rahmatullah 'aleyh râhmeten vasi'atén hażretleri bu risâle-i şerife te 'liflerine sebebin hem zâhiri hem de bâṭîni vardır. Zâhir sebebi budur ki, maḥdum mukarramleriniñ lisân-ı şeriflerini temiyiz itmek içün te 'lif buyurmuşlardır, ve dâhi bâṭîn sebebi budur ki cemi" ümmet-i Muhammede tercümân ve evladlarınıñ dahi lisânları temiyiz olub hażret-i 'ilm-i şerife muhabbetleri haşıl olup ve 'ilm-i şerifi âsân ele götürmelerine bir âlet olup cehl-i murdârlığından ḥalâs olup ve kendileri dâhi ümmet-i Muhammed'iñ mehme emken 'alem olmalarına sebep olmaları içün râhmet ve luṭf-i ilahiye mazharlarına işaretir 'azizim*”.⁶¹

Ele alınan eser, bugüne kadar elde edilen en eski nüsha olup Hicrî 12. (1701-1800) yy'a aittir. 14x20 cm ölçülerinde, ta'lik hattıyla yazılmıştır. Bu nüsha, King Suud Üniversitesi'nin online kütüphanelerinden tarafımızca temin edilen 81 varaklı eserin içinde

⁶⁰ Öztürk, Abik, a.g.e., s.383.

⁶¹ *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* s.2a.

yer almaktadır. Tez için ele alınan eserin asıl hacmi 4 rükün ve hatime bölümünü kapsayan 18 varaktır.

Eserin mukaddimesinde besmeleden sonra Arapçada kullanılmayıp Türkçede kullanılan harflerden bahsedilmiştir. Bu harflerin Sururî Çelebi'nin *Gülistan Şerhi*'ne dayanarak Farsça harfler olduğu gösterilmiştir. Bundan sonra Lâmi'nin Dibacesi zikredilmiş ve ince – kalın lam harfi örneklerle birlikte açıklanmıştır.

Mukaddimenin sonunda yazar, birinci rüknün içeriğinin, 8 baptan oluştuğunu belirtmiştir.

Eserin 2b varlığında fihrist başlığı altında bir tablo bulunmaktadır. Eserde bulunan şiirlerin ilk mısraları verilmiş ve hangi makama ait oldukları gösterilmiştir. Ayrıca, birinci rükündeki bulunan babların adları, gramer bilgileri, dini bilgiler ve geçmişte yaşamış Arap dilbilimcilerin adlarına yer verilmiştir. Eserin 3a varlığında bazı Arapça kelimeler ya da ifadeler tablo şeklinde Türkçe karşılıklarıyla verilmiştir.

Eser, dört rükünden oluşmaktadır:

Birinci rükünde 8 bab bulunmaktadır. Birinci bab Mastar, ikinci bab Emir Kipi, üçüncü bab Emir Kipinin Olumsuzu , dördüncü bab Görülen Geçmiş Zaman, beşinci bab Geniş Zaman, altıncı bab Sıfat-Fiil, yedinci bab Mutlak Olumsuz ve son olarak sekizinci bab Çokluk Kuralları şeklinde sıralanmıştır.

İkinci rükünde isimlerle ilgili şezreler ve şezrelerden kitalar şeklinde isimler verilmiştir. Örneğin: İnsanların organları ve vücut ile ilgili bir şezre; ona dayanarak insanın giydiği kıyafet ve insanların arasındaki ilişkileri kitalar olarak verilmiştir.

Üçüncü rükün, zamirler, edatlar, iyelik öbekleri ve sayıları bulunmaktadır.

Dördüncü rükünde ise, Arapça ve Türkçe ortak kelimeler ilk harfine göre sıralanmıştır. Sonrasında ortak gezegenlerin ve ayların adları verilmiştir.

Dördüncü rükün bitikten sonra hatime kısmı bulunmaktadır. Hatimedede Arapça konuşma cümleleri verilip altlarına Türkçe çevirileri eklenmiştir.

Çalışılan nüsha dışında bulunan nüshalar:

- 1-** *Tercüman-î Türkî ve Arabî*, Mısır (Kahire’de) Matbaa-i Amire Bulak’da 1253/1837 Rebiü'l-evvel ayında basılmıştır. Nüshanın yazarı bilinmemektedir. Eser, 72 sayfadır ancak 56-65 arasında bulunan sayfaları eksiktir. Kitap (PL193A7126, University of Toronto Library)de bulunmaktadır.
- 2-** *Tercüman-î Türkî ve Arabî* 1279/1863 tarihinde istinsah edilmiştir, nesih hattıyla yazılmıştır. 185*110–125*65. Eser, 48 varaklı, 15 satır. Millî Kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 3-** Başka bir nüshas ise, *Tercüman-î Türkî ve Arabî* yazarı kaydı yoktur, Kahire’de yazılmıştır. 71 sayfadan ulaşıp 1283/1866 Şevval ayı başlarında yazılmıştır.⁶²
- 4-** *Tercüman-ı Türkî ve Arabî*, Bulak : Dârû’t-tibâati’l-âmire, 1253/1837. 71 sayfa; 21 cm. İsam Kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 5-** *Kitab-ı Tercüman-ı Türkî ve Arabî*, Kahire: Dârû’t-tibâati’l-âmire, 1265/1844. 71 sayfa; 20 cm. İsam kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şimdiye kadar eserin tamamı üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Sadece bu tez çalışmasında sıkılıkla başvurduğumuz bir bildiri bulunmaktadır. Bu bildiride, Tercümân-ı Türkî ve Arabî hakkında bilgi verilmektedir.

- ÖZTÜRK Nuran, ABİK Ayşehan Deniz, (2013) *Türkçe Öğretimi İçin Yazılmış Bir Eser: Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve Farisi*. VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı ,Tiran, Arnavutluk. Bu çalışmada, *Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve*

⁶² Öztürk, Abik, a.g.e., s.385.

Farisi eseri üzerine çalışma yaparken *Tercüman-î Türkî ve Arabî* eseri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu tez, *Tercüman-ı Türkî* ve *Arabî* adlı sözlük üzerine yapılan bir incelemeyi kapsamaktadır. Çalışmada, giriş bölümünün haricinde eserin dört rükün ve hatime bölümünün transkripsiyonu, Arapça bölümlerin çevirisi, sözlük bölümüyle birlikte Arapça-Türkçe arasındaki ortak kelimeler bölümü, inceleme bölümü ve sonuç bölümü yer almaktadır.

Giriş kısmında, sözlüklerin tanıtımı ve türleri ile Arapça-Türkçe/ Türkçe-Arapça önemli sözlüklerden bahsedilmiştir. Memlük döneminde Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan sözlüklerin ve yazılma sebepleri özellikle vurgulanmıştır. Aynı zamanda, elimizdeki eserin mukaddimesi ve nüshaları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde, 1b-18b varaklar arasında bulunan metnin çeviri yazılı şekli verilmiştir. Metni aktarırken bunlara dikkat edilmiştir:

1. Metnin imlasına sadık kalınmıştır. Ancak Arapça kelimelerde tespit edilen bazı imla hataları düzelttilip dipnotta gösterilmiştir. (ص) ve (ض) ya da (ع) ve (غ) harfleri arasında karışıklık vardır.
2. Eserdeki Arapça bölümler, müstensihin uyguladığı yöntemi gösterecek şekilde yapılmış ve fark edilebilmesi amacıyla 11 puntoyla yazılmıştır. Arapça orijinal metinler dipnotta verilmiştir.
3. Eserdeki sayfalar ve satırlar beşer beşer numaralandırılmıştır. (1-b1), (1-b5) ve (1-b10) gibidir.
4. Eserde bulunan derkenarlar ve şiirler köşeli parantez [] içinde yazılmıştır. Tam bir varakta bulunan şiirler sıralanıp verilmiştir. Aynı zamanda dipnotta şairler hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, eserin söz varlığı alfabetik olarak dizilerek eserde kullanılan kelimeler ortaya konulmuştur. Eserdeki gramer konuları içinde verilen fiiler, isimler ve Arapça-Türkçe arasındaki ortak kelimeler, geçikleri varak numarası belirtilerek hazırlanmıştır.

Üçüncü bölümde eserde dağıtık bulunan şiir parçaları üzerinde dil incelemesi yapılmıştır. İncelemede, şairler “Yazım Özellikleri”, “Ses Bilgisi Özellikleri” ve “Şekil Bilgisi Özellikleri” açısından ele alınmıştır ve son olarak müstensih tarafından Arapça bölümlerde verilen dil kuralları belirlenmiştir.

Sonuç bölümünde de eser ile ilgili özellikler ve değerlendirmeler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN

(1b-1) **Heza Kitâbu Tercümân-ı Türkî ve Arabî**⁶³

Türkçede kullanılan Arapçada kullanılmayan harf sayısı üçtür. Bunlar “**pe**”, “**çim**”, “**gâf**” harfleri olup “El-ħurufūl-‘cemiye” olarak adlandırılmıştır. Bazıları “El-ħurufūl-‘cemiye” diye adlandırmasının sebebini harfin altına üç nokta koyarak ayırt edilmesine bağlamıştır. (1b-5) Yine Arapçada kullanılmadığı için bu adı almış olabilmektedir. Bu hususta Sururi Çelebi'nin Gülistan serhinde, bu üç harfi söyle Farisi “ba”, farisi “cim” olarak kullanmıştır. Bilinmesi gereken şu ki bu üç harfin söylenişi : “**pe**” harfi **padişah**, **paşa**, ve **koparmak** gibi kelimelerin okunuşunda Arapçadaki “ba” ve “fe” harfleri arasında olur ve altına üç nokta konur, “**gaf**” harfi **gök** ve **ağlamak** gibi kelimelerin okunuşunda Arapçadaki “ga” ve “kef” harfleri arasında olur ve üstüne üç nokta konur, “**çim**” harfi ise **çavuş** ve **açmak** gibi kelimelerin okunuşunda Arapçadaki “cim” ve “şin” harfleri arasında olur ve altına üç nokta konur. (1b-10) Buraya kadar Türkçede kullanılan, Arapçada kullanılmayan harflerin açıklaması bitmiştir. Burada bahsedilen, Lâmi Dibacesinden alınmıştır. Ben de sana “lam meselesi”nde gereken yerlerin açıklamasını yapacağım. “Lam” harfi hem ince hemde kalın oluyor, birini diğerinden ayırt itmek için ince ya da kalın olması gerekiyor bunu dili öğrenirken karışıklığı önlemek için şöyle açıklıyorum: Birinin üstünde Med (܂) var diğerinde yoktur. Mesela Ğ ve ġ kalın olan Al anlamına gelir ince olan ise El anlamına gelir, bu şekilde yapılmamasayı fil yazılışı ismin yazılışına benzediği için karıştırılacaktır. Buraya kadar açıklama bitmiştir. Mukkadimenin beyanı devam etmelidir. Bir mukkadimenin okunması bile (1b-15) sizin en yüksek makamlara ulaşmanızı sağlayan ve bu tür konulardaki sorularınızın cevabını veren bir girişimdir. Şimdi ondan başka tapılacak Tanrı olmayan yalnızca ona istekte bulunduğuuz Allah'ın lütfıyla istenileni dile getirmek bize düşer. İlk türetme beyanında, bilmemiz gereken her şey sekiz bab üzerine durulmuştur. Bilinmesi gereken, bu bablar cennet kapılarının sayısına denk gelmiştir. Allah'a hamd ve minnet olsun. **Birinci bab** mastar beyanında, **ikinci bab** emir beyanında, **üçüncü bab** emrin olumsuzu

⁶³ هذا كتاب ترجمان تركي و عربي

beyanında, **dördüncü bab** görülen geçmiş zaman beyanında, **beşinci bab** geniş zaman beyanında, **altıncı bab** sıfat-fil beyanında, **yedinci bab** mutlak olumsuz beyanında, **sekizinci bab** çokluk kuralları beyanındadır.⁶⁴

[Özne “kim” ile sorgulanır, nesne “kime” ile, zarf tümleçleri ise “ neden, niçün ve niye” ile sorgulanılmaktadır.

(2a-1) Ma^clum ola ki Türkîde maştar **gel** dimektir ki **gel** kelimesiniñ ahîrine -**mek** kelimesi yaþut -**mak** kelimesi gelürse maþtar olur ‘arabîde mesela maþtar نصراً **naþran** gayir mimi müfred ma^c nası yârdım itmek kelimesi ve þes^c ala ȝalike (Diğerleriyle aynı sekilde) ve bu ka^c ide daþi sekiz aksamında bu minval uzundur, misal **العلم** El-ilim: **bil** dimektir, ‘arabîde bunuñ ahirene -**mek** getürürsen Türkî olur ve cümlesine bir yere cem^c edüp **bilmek** olur, **bil** gibi **الفهم** El-fehm ‘arabî ma^c nası (2a-5) **añla** dimektir, bunuñ ahirene -**mak** getürürsen Türkî olur, cümlesine bir yere cem^c edüp **añlamak** olur. Daþi maþtarda bu kitapta olan şigalar cümlesi bu minval uzundur ve sâ’ir yedi babı de bu üslup ka^c ide uzundur ma^clum ola, müştaþatiñ mizanıdır bu risale-i şerife ki mü’ellif **tarîk-i mevleviyeden** meþhur **âfaþ** bir zat-1 şeriftir ki Kutbu'l-‘arîfin Hâzret Şeyh Ulu-‘Arif Efendi El-Mîşrî kaddese Allah-ü şirrah El‘aziz hâzretleridir diyâr-1 Mîşir'da medfundur râhmatüallah ‘aleyhi râhmaten vasi‘ aten Hâzretleri bu risale-i şerife te’liflerine sebebiñ hem ȝahiri hem de baþını vardır, (2a-10) ȝahir sebebi budur ki mahzum mukarramlerinin lisân-1 şerifleri temyiz itmek için te’lif

buyurmuşlardır, ve daхи bâtin sebebi budur ki cemi‘ ümmet-i Muhammede terahhumen ve evladlarınıñ daхи lisانları temyiz olup hazret ‘ilm-i şerife mahabbetleri haşıl olup ve ‘ilm-i şerifi āsān ele getürmelerine bir âlet olup cehil murdârlığından halaş olup ve kendilerini daхи ümmet-i Muhammediñ ne mümkünse ‘alem olmalarını sebep olmaları için râhmet ve luft-ı ilahiye mažharlarına işaretir ‘azizim.

1. RÜKÜN

1.1. FİLLER

1.1.1. Mastarlar

Birinci bab mastarları göstermektedir. Türkîde mastar, gel kelimenin sonuna –mak ya da -mek getirerek olur ve bu şekilde türetme mizanı olmuştur.⁶⁵

(2a-15) El-‘ ilim: bilmek	الفهم El-fehm: aňlamaň	التعليم Et-te‘ lim: öğretmek
El-ķira ‘a: okumaň	الكتابة El-kitabe: yazmaň	الامر El-emr: buyurmak
El-meci‘ : gelmek	الذهاب Ez-zehab: gitmek	القعود El-ku‘ ud: oturmaň
El-kyam: kalkmaň	الوقوف El-vuķuf: durmak	الأكل El-ekl: yemek
Eş-şurb: içmek	السَّمَاع Es-sema‘: işitmek	النظر En-neżar: bakmak
Er-rü‘ya: görmek	الرأءة El-‘ira ‘a : göstermek	الكلام El-kelam: söylemek
El-ķavul: demek	التربية Et-terbiye: beslemek	العمل El-‘amel: yapmak
El-ħavf: الخوف	الوقع El-vuķu‘: düşmek	الرمى Er-remy: atmak
Es-sitr ve el-ġiṭa‘: örtmek	النوم El-nevm: uyumak	الاضطجاع El-ıd̄ṭiqa‘: yatmak
El-ħerk: الحرق	الدخول Ed-dūħul: girmek	الخروج El-ħuruc: çıkmak
Er-rabt: اربط	الحل El-ħall: çözmek	الحلب El-ħalb: sāğmak
El-kens: süpürmek	القطع El-ķat‘: kesmek	الضرب Ed-darb: urmak
El-hürub: الهروب	الوصول El-vüšul: ermek	الاعباء El-i‘ta‘: vermek
El-eħż: الأخذ	البيع El-bey‘: satmak	الشرا Eş-šíra: şatun almaň
Eş-şefa‘ a: dilek eylemek	العجن El-‘acn: yoğurmak	الطبيخ El-ṭabħ: peşirmek
El-falk: الفلق	القلع El-ķale‘: koparmaň	العدد El-‘edd: şaymak
El-vilāda: الولادة	النسیان En-nisyān: unutmak	الحياة El-ħaya‘: utanmak

⁶⁵ الباب الاول في بيان المصدر في التركى كل كلمة آخرها مك او مق فحيث يكون ميزاناً للمشتقات معلوم اوله عزيزم

السؤال Es-sü' al: şormak	البَذَار El-bizar ⁶⁶ : saçmak	الطلب Et-ṭaleb: istemek
الرُّكُوب Er-rukub: binmek	(2a-20) النَّزُول En-nüzul: inmek	المُضْعِخ El-madğ: ciynemek
البلع El-bel': yutmaç	الثَّبُول Et-tebevvül: işmek	التَّغْوِط Et-teğavvut: şıçmak
الزيادة Ez-ziyade: artmaç	النَّقْصَان En-nuķşan: eksik	الابتداء El-'ibtida': başlamak
التخلص Et-tahliş: bitirmek	الخُرُق El-harķ: delmek	الغَلَى El-ġaly: ķaynamaç
السرقة Es-serika: ugurlamak	الطَّيْرَان Et-ṭayarān: uçmak	الخِيَاطَة El-hıyaṭa: dikmek
الخنق El-hank: boğmaç	السَّعَال Es-sü' al: öksürmek	العَطَاس El-uṭas: ağsırmak
الضحّاك ed-đahék: gülmek	البَكَاء El-büka: ağlamaç	العَضْ El-ḍadd: işırmaç

[Toprağın hayatı insanla, insanın hayatı ruhla, ruhun hayatı akılla, aklın hayatı bilgiyle, bilginin hayatı eylemle ve eylemin hayatı samimiyyetle olur Resullu'llah ve Allahın sevgilisi doğru dedi.] ⁶⁷

⁶⁶ Metinde biçiminde yazılmıştır.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حياث الأرض بالثّاس وحياث الناس بالرّوح وحياث الزّوح بالعقل وحياث العقل بالعلم وبالعمل وحياث العمل بالأخلاق صدق رسول الله وصدق حبيب الله

Lugat

Hazâ fihrist-i tercüman Arabî

(2b-1) Faşıl rast	Âlemler nura garık oldu	Âfitâb-ı şubh-i Mâ evhâ Habib	Aşkınla cihân beste	Vuşlat gibi ni' met mi olur	Ezelden aşk oduna yâna geldim	Estağfirul'lah el'âzim mürainiñ işlerine (2b-1)
Ey şchid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Aksâm-ı şemaniye budur Mâzi şiygaları Türkî Arabî beyan olunur	1. 2. 3. 4. 5. Bâb evvel maştar şiygalarının Türkî Arabî ma'nalari ma'nsı	6. 7.Bâb şanı emr-i hâzır şiygalarının Türkî ve Arabî ma'nalari beyanında	7. Bab şalis nehy şiygalarını Türkî ve Arabî ma'nalari beyanında	8. Bâb rabi' fi beyan el maži şiygalarının Türkî ve Arabî ma'nalari	9. Hamis bâb fi beyan el mužari' şiygalarının Türkî ve Arabî ma'nalari
Faşıl hüzzam 4	Bağrimdaki biteñ başlar Muhammed'iñ 'aşķindandır	Ey cihan ārı 'alem nicü oldu	Tennuri dile? ot yakub	Ayetiniñ şafhasende gör ne yazmış	9 Bâb sadis fi beyan ismi fa'iliñ şiygalarının Türkî ve Arabî beyanında-	Bâbüs-sabi' fi beyan 'alamet'ün-nefy beyanında olur Türkî ve Arabî ma'nalari beyan eder
Bab şamin fi beyan 'alametü'l - cem' beyanında olur Türkî ve Arabî ma'nalari beyan olunur	لَمْ يَمْلِيْ مَلْيَ عَلَيْهِ لَمْ يَمْلِيْ Lev mael: meyil ederde	Mu' taraiża demek iki kişinin yahud iki şeyinin arasında oturan girene derler	'aid zamirler derler (ان زيداً لقائم) inne zeyden leke' im) meşela		El-faşıl anlamı: Bir konunun ya da metnin başlangıcı ve bitisi göstermektedir. ⁶⁸	
(2b-5) Faşıl-ı hicaz 6	Göñül hayran ⁶⁹ oluptur 'aşk elinden	Ey garip bülbül diyarin kandadır	Yandım kül oldım 'aşk meydanında	'aşkıñ için kanadum gülüm o öngül noladur	عَسْ وَنَوْلَى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ⁷⁰ sebep nüzül şahâbeden bin Mektûm (R.A.) için	

⁶⁸ تعریف الفصل: الفصل هو طائفة من الكلام بين مبدأها ومتناها وها

⁶⁹ Metinde “خیران” biçiminde yazılmıştır.

⁷⁰ “Surat astı ve yüz çevirdi (1) Yanına görme engelli biri geldi diye (2). Abese suresi

El-eħfeşin gelürdi mürad Evsaṭ Ebü'l Hasan dahi dirler ki İmam Sibeveyhi'den eħż etmiṣtir. ⁷¹			Ba'z maħalde ašgar da gelür ismi Süleyman bin Fażldır ⁷² يَأْبَأُ يَهُبُّ إِبَا يَهُبٌ	Sünnet-i şerife iki kısimdır biri fi'li biri kavlidir كَلْأَفْرَاسُ: āt ma' nası	Żamirlerin cümlesi mebniyeten denir mu'rab olmaz. ī' rab iki kısimdır bir yer harfile ve bir yer harekeyledir.	
Faşl-1 'uşşak 10	Göster cemaliñ şem'ini yansın	Ey 'aceb bilsem nedür Ya rab	Durman yanalmıştır 'aşka	Tecelli şevk didarım beni mest	Şol cihāniñ fahriniñ sırına	Tevħid hoşça nesne olur
Ta'rifül-maşadır El-maştar: füle meydana gelen olayın adıdır ⁷³			Edāt istikbali ⁷⁴ yakıncıkta ancak fi' il-i mužari' dahil olur. Sin ile Sevfeye derler.	غُرْفَةً گُورْفَةً: bir tug su yaħjud yüksek çardak	Her ne kadar cem'ler ve āra 'iye cema' a lek ta 'viliyle olunur. عَاقِلًا كَعَاقِلًا: idu: oturucu	
Faşl-1 Şiba 15	İlham ile dün gice	Şuride ve şeydā ķilan yārin ya hu	Mefalihu'l-hüdā oldu helaliñ ya Resülu'l-lah	Hamid ķalbi bi ħubibi leylen	Vire mi dert şanmam virüci vermez	Taşdı rahmet deryası
(2b-10) N'ideyim şabr idebilsem	Ya ebahü's-sabık v el'laħiķ muşanif iba eder şabikta ve aşağıda gelici ki	Āyet-i kerime amenet bihi beni isra'il Musa ve 'Isa ve Davut gibidir? جَاءُوكَ مَنْ أَنْتَ مُصْنِفُهُ وَمَنْ أَنْتَ مُحَمَّدُ وَمَنْ أَنْتَ دَافُوتُ Ca'u: geldiler av چیئون يeci'un: gelirler.				
Faşl-1 Hüseyin 20	'Aşķinla 'aşıklar yansın	Yanmaqtan uşanmazım Mevlām	Cün tōġup tutti cihan	Safha-yı şadrında dāim 'aşķiñ efkārı hu	Meclisi 'irfane gel ey 'aşık	Yandım kül oldum

[Sa'niñ şığası yoktur ne kötü oldı]

[Harf Et-tenfis mühlet ma' nası te 'ħirli Harfi dimektir]

⁷¹ Orta Ehfeş: Gramer allamelerindendir. Adı Ebu Elhusyin Said bin Mesade el-Belhi, Sibave'nin öğrencisidir.

⁷² Küçük Ehfeş: Gramer allamelerindendir. Adı Ebu Elmahasin Ali Bin Süleyman Bin El-Fazıl, El-Mubarrad'in öğrencisidir.

⁷³ المصدر هو الاسم الحدث الجاري على الفعل

⁷⁴ İstikbal harfleri: Sin harfi (س) ve Sevfe (سوف) kelimesi, şimdiki zaman fiilleri girmektedir.

[وَمَنْ مَسَخُهُ وَكَانْتْ كَمْ جِرَائِيلْ مْ نَهْ اَوْلَهْ شَفِيعاً لَهْ] ve men meseħehü ve kanet kum Cibrailim ne ola şefi' en leħü?]

[Üstün (○) mansub, ötre (○) ref, esre(○) ise kesralı ⁷⁵ derler]

[Lā teştümni: sen beni şetmetme]

[Luġat्तa tertib-i 'ala ile şilalanur? Iştılahda sılanmaz?]

[Cehte cami' a dimek, münasebet dimektir]

[Cezm dimek sakin dimektir]

['arifi/ iştılahi ikisi bir ma' nada]

[ما نَطَقَتْ بِهِ الْمَقَالَهْ دَلَّتْ بِهِ Ma netektu bihi el-makale dellet bihi ma' nasina қavul ma' nasina]

[Haddin aşdı iştiyākım]

[او جاؤنَ av ca'un: gelicilerdir]

(3a-1)	جَنَّةً Cübnen:	---luġat्तa kurutlama? ma' nasina حَبِيبًا Habiben meħbub oldi	إِذَا قُلْنَا İza կُلْنَا ma' nasi: biz didigimiz vakit تُنْجِي Tuneci: sen necati bul	مُسْتَأْنِدٌ Müstaķir: կَارَارْ լի什մս	بِالْأَرْوَاءِ Bil'irva': կَانْدُورْ-مَاكْ لِنُوْرُه Linudureh: nadirdir	إِلَى الْمَكَانِي el-mükenna: Geleni gideni çoktur Cehenneme yakın komşu ma' nasina
لِمَعْفُودَةِ الرَّوْحِ Limefķuddetü ezzevci ⁷⁶ : bitmiş gitmiş	korķarak ⁷⁷		Tefekkür itmeleri umuler ⁷⁹		Bir mil dört bin adıma derler bir yed 12 mile derler ma' lum ola	

⁷⁵ فتحية منصوب ضمة يه مرفوع كسره يه مكسور درلر

⁷⁶ Eşini kayıp eden kadındır.

⁷⁷ Metinde “قرآن” biçiminde yazılmıştır.

⁷⁸ Envar Et-tenziil Ve Esrar Et-te'vil, Kur'an tefsiri kitabıdır ve El-İmam El-Beydavi tarafından yazılmıştır.

Muna Al-Shehadat, “İmam Beydavi’ye Giriş”

2023,https://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%B6%D8%A7%D9%88%D9%8A 19.10.2023.

⁷⁹ لَعَلَّهُمْ يَتَكَبَّرُونَ

وَمِثْلُهُ فِي عَدْمِ التَّعْرِيفِ يَعْنِي V misl fi 'edem et-te'rif ye'ni: ta'rif kabul itmediği gibi	وَأَجَابَ عَنْهُ Ve ecebe 'anhu dimek 'enhu er- redd dimek	Başlatıcı ya da bir şeyin başlaması inça eden demektir ⁸⁰	اِرتَقَابُ Írtikkab: muntazér ma'nası intizâr	لَا وَتُوقُّعُ Lā vuşuk: i'timâd ⁸¹	لَاحِظٌ Tulaz: mulaḥâz etmiyor ⁸²
فِي عَدْمِ الْإِنْزَانِ Fi 'adem el- ittizan: uc zamanın birine? فَتَنْجُوا Fetencu: Necet ma'nasına	وَلَمْ يَسْتَوْ ve lem yestvfi: vefa itmedi انَّ اكْتَفَى ektefi: iktifa itdi.	ئَصْلَارْ نَزَال Naşarı: nizäl: en- ناشِرٌ ma'nası. سَارَثْ سَارَتْ Säret: yürürdi	لِيَتَوَسَّلَ Liyyevessel: vuşlat olsun فَيَنْبَغِي feyenbegi: layık olan	الْمُتَوَقَّعُ El- mütevaṣṣa': münṭazär ماً إِذَانًا ma'nası وَأَسْبَبَ enseb: münasib olur	مَا يَلْهَا yeliha: ---- يَئُورُ hubla: Gebe karı
(3 a-5) او اسْتَوَا ev istevü: iltimas ma'nası. الْمَوْقُوفُ el- mevkuf : vaqif olunmuş	مُسْتَأْنَفُ Müste'nf: yenilemiş يَأْلَمُ Ya'bahu: iba ider	فِي عَدْمٍ fi 'adem et- teşarüf: شيْغَاسِي olmaması	أَوْ سَائِرَةً ev sa'ira: Yürüyicidir ذَهَبَتْ zehebet: gitdi	لِقَلَّةِ الْاعْتِيَارِ Lilqâlat el- i'tibâr: إِتِّبَارِينَ kılleti vardır	حَبْلًا hubla: gebe karı غَرَافَةً Gurafa: çardağ
الْخَلْةُ En-neħħle: dişi huma ma' nasıdır	لِلْمَجَانِسَةِ Li'l- mücanise: yanñ beñzeyen olsun içün?	لِلتَّعَادُلِ It- te'adül: adaletün içün	كَالْتَرْخِيمُ ket- terhim: kelimenin ahîrine hâzîf dimektir	ذَهَابٌ zuhab: gidiciler ذَهَبَنَ zehebne	فِي لَبِ الْأَلَابِ Fi lub el-elbab: beydâvi demektir ⁸³
الْجَوَارِيُّ El- cevari ya'n cariyeler dimek جَاءَتْ ca'et o cema'at geldi	جُذْثُ Cuzzet cuzzet: Koparl- iyordı görülür dimek	ذَهَبَتْ Zehebe: gitdi ذَهَبَنَ Zahabn: gitdiler.	مَقْطُوْعَاتٌ Maḳtu'at: kesilmişdir. تَنْفِيرٌ Tenfir: nefret ma'nasına	انْقَضَتِ السَّاعَةُ İnlâqâdat es- sa'a: bu sa'at düştü	أَوْ جَانِبَاتٍ Ev Ca'iyat: gelecilerdir

⁸⁰ مِنْذَهٌ أَوْ نَاهِيًّا بِإِنْدَامِ مَنْشَى

⁸¹ Metinde olumsuz çevirmesi gerekliden olumlu anlamı verilmiştir.

⁸² Metinde olumlu çevirmesi gerekliden olumsuz anlamı verilmiştir.

⁸³ *Iub el-lebeb fi el-İrab*: Cümle bilgisi ile ilgili bir kitap (Nahv kitabı) ve El-İmam El-Baydâvi tarafından yazılmıştır. Muna Al-Shehadat, "İmam Beydâvi'ye Giriş" 2023,

https://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%B6%D8%A7%D9%88%D9%8A 19.10.2023.

⁸⁴ Metinde olumsuz çevirmesi gerekliden olumlu anlamı verilmiştir.

شَفَقْنِي Şeǵalani: bana şuǵul verdi	تَذَكَّرْ Tezkar: sen düşün	الصَّفْ Alşık: Mütaşıl ola	لَا يُضِيعْ La yuǵiye'u: žayı' kalmaz itmez	عَرَاضْ فِي الْكَوَابْ Fi' aražıl- kevakib: yıldız aşağında gezereñiz	مَا فَارَقْتُكُمْ تَالِيًّا لَكُمْ Ma faraqtukum taliyen lekum ya'ni size ben ǵađba buğđ 'adavet itmedim
تَفَرِّونَ Tefirun: sizler firar edersiniz	لِلَّا يَنْقَضَ Li'ela yentağıd: tenkiž olmasın	لَمْ يُشَرِّطْ Lem yüştari: şart katmadı	غَيْرُ مُتَمَشِّيْ Gayir mütemeşi: yürürmez ma' nasi	مُتَمَشِّيْ Mütemeşi: yürür جِبْبَنْ cübnen: korku ماً نَاسِنَا ma' nasına وَجَدْ Vecedtū: ben buldim	فَلَا يَرِدْ Fele yeridu: sual vārid olmasın. فَيَنْوَبْ feyenubu: nā'ib oldur

[Ef' alü'l-ķulub derler ki ya'ni ǵalp fiilleridür ki ef' alu ǵulub derler Heb kelimesi emri-i ǵazırdır. Ef' alu ǵulubiden bu ہب Heb'nın mazisi mužārisi yoğtur. (پدر) (پےغ) ve bunuñ gibidür dahi ǵadeşin teşniyesi ve cem'i olmaz تھسبن tehsabenne okursan, mef' ül olur. يھسبن yehsebenne okursan mef' ül evvel mahzuftur elbette ǵann eder. (ولَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَيْخُلُونَ) 85 elbette ǵann itmez mef' ül evvel. Mef' ülu sani cevaz el-ilǵa' imkan ǵaş ma' nasi -----]

[Ef' ali ǵulubiñ fa' illeri ve mef' ulleri ǵamirayın mütaşilayın ve muttaħideyin el-ma' na olur. Mütekellim zamiri fa' illeri ǵamir ---- olur dahi mef' ulleri mutaşıl ve müttahid olur nahv ǵıra' et ca' izdir ǵa' mesla]

[فَهَذَا fakade: yokluk, عَدَمْ adem: yokluk ikisi bir ma' nayıdır عَدَمْ يَعْدُمْ adime, ye'demden gelür 4 bābından علم يعلم 'alime, ye'lemden.]

[لَا 'علَانِيَةً lâ 'iyye derler 'aliye]

[فَاسُوا Kāsu: kıyās itdi]

⁸⁵ "Allah'ın ihsan ettiğini vermekten sakınanlar, bunu kendileri için hayırlı sanmasınlar" Âl-Ímrân Süresi ayet 180.

[أَمِينٌ Emsi: düne gün.]

[زُعْمٌ Zu'um: yanıldı.]

[وَأَسْتَرَ ve istutir: müstetir kılındı.]

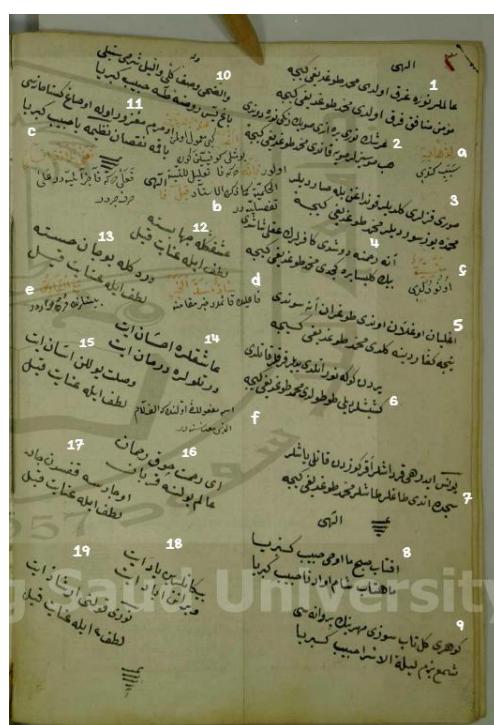
[يَقُولُ Yefutu: fevt itdi]

[وُفُوعٌ Vuğu': düşmek dimektir.]

[إِشْمَارَةٌ Eş-şemerat: meyveler]

[وَأَصْلَهُ Ve aşluhu: evlā ma' nasına.]

[فِي عَرَاضِ الْكَوَاكِبِ fi 'araḍül-kevakib: yıldız aşağında gezersiniz]

1. 3b [‘alemlernura ḡarķ oldu Muhammed ṭoġdğı gice

Mü'min münafık fark oldu Muhammed ṭoġdğı gice

2. ‘arşin nuri yere indi şuyuñ rengi nura döndi

Hep şusuzlar şuya ḫandı Muhammed ṭoġdğı gice

3. Ḥuri kızları geldiler ḫundağın bile şardılar

Muhammed'e yüz sürdiler Muhammed ṭoġdğı gice

4. Ana rahmine düşdi kâfirleriñ aklı şaştı
 Bil kilise yere geçdi Muhammed töğdigi gice
5. Ağlayan oğlan avundi töguran ana sevindi
 Nice küffär dine geldi Muhammed töğdigi gice
6. Yerden göge nur atıldı yediler kırkalar katıldı
 Keşişler dil tütüldi Muhammed töğdigi gice
7. Yunus eydür hey kardeşler akar gözden kanlı yaşlar
 Secde itdi dağlar taşlar Muhammed töğdigi gice]⁸⁶
8. [Āfitāb-ı subh-i mā evhā ḥabīb-i kibriyā
 Māhitab-ı şām-ı ev edna ḥabīb-i kibriyā
9. Gevher-i kül tāb-i suz-i mihriniñ pervanesi
 Şem̄ bezm-i leyletü'l-isrā ḥabīb-i kibriyā
10. Ved-duha vaşf-i güli vel-leyl-i şerhi sünbüli
 Bağ Yasin ravza Tāhā ḥabīb-i kibriyā
11. Umarım mā zur ola evsağ küstahānesi
 Bakma nokşan Nazım'e yā ḥabīb-i kibriyā]⁸⁷

⁸⁶ (1-7) “Alemler Nuri Gark Oldu” mîrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir. Yunus Emre’nin tam adı Yunus bin Ebi’l-Hakayık’tır. Yunus Emre’nin hayatıyla ilgili bilgilerde farklılıklar bulunmuştur ama Beyazıt Devlet Kütüphanesinde bulunan belgeler Yunus Emre’nin (1240-41) yılında doğduğunu, seksen iki yıl yaşadığı ve (1320) yılında vefat ettiğini belirtmektedir. Doğum yeri, yaşadığı çevre ve ailesi hakkında ise çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, tam olarak net bilgiler elde edilmemiştir. Yunus Emre, Anadolu’nun büyük mutasavvıflarından biri olarak kabul edilmektedir. Yunus’u tasavvufi birbakış açısından sahip olduğu bilinmekte ve Hacı Bektaş Veli’nin sohbetlerinde bulunarak ondan ilim öğrenmiştir. Özellikle divan şiiri geleneğinden farklı bir yaklaşım benimseyen Yunus Emre, eserlerinde halkın anlayabileceği bir dil ve sadeliği tercih etmiştir. Türkçe şiirin erken örneklerinden biri olan “Risaleti'n-Nushîyye” adlı eseriyle tanınmış, aynı zamanda “Dîvân-ı Yunus Emre” adlı eserindeki manzumeleriyle de ün kazanmıştır. Yunus Emre’nin eserleri, aşk, sevgi, birelilik, beraberlik gibi evrensel temaları işleyerek Türk kültürüne derin etkiler bırakmıştır. Yunus Emre, Türk kültüründe ve edebiyatında önemli bir simge olarak değerlendirilmekte olup, şiirleri ve öğretileri hala Türk halkın günlük yaşamında, edebiyatında ve tasavvufunda etkisini sürdürmektedir. Mustafa Tatçı, “Yunus Emre”, TDV İslam Ansiklopedisi, 2013 <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> 14.11.2023.

⁸⁷ (16-19) “Afîtabî Subhi ma evhâ Habib-i Kibriyâ” mîrasıyla başlayan şiir, Nazım'a aittir. Nazım, Naatlarıyla tanınan divan şairidir. Asıl adı Yâhya'dır. İlk olarak “Halîm” mahlası kullanan Nazım, daha sonra Neşâtî

12. [‘aşkıñla cihān beste

Lutfile ‘ināyet kıl.

13. Derdüñle bu can ḥaste

Lutfile ‘ināyet kıl

14. ‘āşıklara ihsān it

Dertlülere derman it

15. Vuşlat yolun āsān it

Lutfile ‘ināyet kıl

16. Ey rāhmeti çok rahmān

‘alem buluna ḫurban

17. Uçarsa ḫafesden can

Lutfile ‘ināyet kıl

18. Biganelerin yad it

Viraneyi ibad it

19. Nuri ḫavlını irşad it

Lutfile ‘inayet kıl]⁸⁸

tarafından “Nazîm” mahlası verilmiştir. Aynı mahlası olanlardan ayrıt edilmek için Nazım Yâhya Çelebi ismiyle tanımlanmaktadır. İsmail Belîg’de adı Mustafa ve lakabı Kürkübaşızade olarak kaydedilmiştir. Nazîm İstanbul’da 1059 (1649) doğmuş, seksen yaşında vefat etmiştir. Gençlik yıllarında Mevlevî tarikatına intisap etmiş, bu dönemde Galata Mevlevihanesi Şeyhi Arzî Mehmed Dede’nin, daha sonra Edirne Mevlevihanesi şeyhi Neşâtî Dede yanında bulunmuştur. Nazîm şiir ve müsikiye yetenek sahibi olduğu fark edildiğinde Enderun'a alınmışlığı, orada iyibir eğitim almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Nazîm, edebiyat ve müzik konularında Nâili, Neşâtî Ahmed Dede ve Arzî Mehmed Dede'den faydalananmış ve zamanın onde gelen şairleri ve müsikişinasları arasında yer almıştır. Divan şiirinde çok sayıda na’t yazan şairler arasında yer alan Nazîm'in yegân eseri, beş ayrı divandan oluşan *Divan-ı Belâgat-unvân-ı dîr*. Divanda farklı nazım şekillerin bulunmaktadır. İki divan tamamen naatlardan oluşurken, değerlerinde naatın yanı sıra kaside, gazel, mesnevi, kita, muhammes, müstezad, terkibbend ve mürdef gibi çeşitli nazım şekilleri yer almaktadır. Mustafa İsmet Uzun, Nuri Özcan, “Nazîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2006, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazim--divan-sairi> 16.12.2023.

⁸⁸ (8-15) “Aşkınlı Cihan Beste Lutfile İnâyet Kıl” mîrsasıyla başlayan şiir, Abdülehad Nurî Efendi’ye aittir. Nuri Efendi’nin (1594) yılında Sivas’ta doğmuştur. Babası Kadı Muslihuddin Mustafa Safâyî Efendi, annesi ise Şemseddin Sivâs’ının büyük kardeşi Muharrem Efendi'nin kızı Safâ Hatun’dur. Küçük yaşta babasını kaybetmiş ve dayısı Abdülmecid Sivâsi tarafından yetiştirlenmiştir. Dayısıyla birlikte İstanbul'a gitmiş.

- a.[لِذَهَابٍ Lizehebi: sebebi gitdi]
 - b.[Basralılara göre انصُرْ unsur gibi ma^c mul olmaz bu meşli Kafilere göre olur/
فَإِنَّهُ فِي 'inehu'de ki فَإِنَّهُ fe sebep bildiren⁸⁹ fe'dir. El-hakemiye فَإِنَّهُ fe et-tefsiliyye]
 - c.[عَلَى 'ala selest aksam fa^c ' فعلى ثالثة اقسام [Mensiye: unuduldu]
 - d.[سَادَ مَسْدَدَ الْخَبَرِ sede mesed el-habar: fa^c ilde ka^c imdür haber makamına]
 - e.[-----]
 - f.[İsim mef^c üliñ olunda ki---- ma^c nası nadır]

İstanbul'da eğitimine devam etmiş ve tasavvufi eğitimini tamamlamıştır. Kaynaklara göre, Nuri Efendi'nin kırk erbaîn çıkardığı ve peş peşe 1620 gün süreyle halvet ve itikâta kaldığı belirtilmektedir. Hilafeti alan Nuri, tarikatını yaymak amacıyla dayısı tarafından Midilli'ye gönderilmiştir. Nuri Efendi, Mehmed Ağa Tekkesi'nde şeyh olarak atanmış ve bu nedenle 1620'de İstanbul'a dönmüştür. Nuri Efendi, tasavvufi şiirleri, ilahiler ve dini-tasavvufi muhteveli Arapça ve Türkçe eserler yazmıştır. Nûri'nin eserleri otuza yakın, eserleri arasında Riyâzü'l-ezkâr, Mevîzatü'l-hasene, Mirâtü'l-vücûd ve mirkâtü's-şühûd gibi eserler bulunmaktadır. İbrahim Baz, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, (Dokora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. ve Abdullah Uçman, "Abdülahad Nûî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1988, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulahad-nuri> 14.12.2023.

⁸⁹ فا تعليل Fe te^c lil.

20. 4a [Vuşlat gibi ni^c met mi olur

Yā rab neçe şükr idelim

21. Hizmet gibi devlet mi olur

Yā rab neçe şükr idelim.

22. Hāzır da sen nāzır da sen

Kādir de sen nāşır da sen

23. Şākir de sen zākir de sen

Yā rab neçe şükr idelim

24. Yazmayalar cinn ü beşer

Yā rab neçe şükr idelim

25. Eyle hüdāya nażar

Ķalmaya fāniden eṣer

26. Varlık senündür serteser

Yā rab neçe şukr idelim.]⁹⁰

27. [Ey şehid-i kerbelâya ağlayan

Ağla mātemdür Muharremdür bugün

28. Nār-ı hasretle cigerin dağlayan

Ağla mātemdür Muharremdür bugün

29. Kimdür ol şah-ı şehid-i kerbelā

Nur-ı çeşm-i Murteżā āl ‘abā

30. Cedd-i pakidür Muhammed Muşṭafā

Ağla mātemdür Muharremdür bugün

31. Gice gündüz ey Muhammed ümmeti

idelim cān-ı Yezide lā‘ neti

32. Ger dilersen bula ḥakkıñ rahmeti

Ağla mātemdür Muharremdür bugün

33. Her seher şanma şafaqlar şebnemi

Anda ḫan ağlar melekler ol demi

⁹⁰ (20-26) “Vuslat Gibi Nimet Mi Olur” misrasıyla başlayan şiir, Azîz Mahmud Hüdâyî’ya aittir. Hüdâyî, Celvetiyye tarikatının kurucusudur. 948 (1541) yılında Şereflikoçhisar’da doğmuş, ilk eğitimi Sivrihisar’da başlamış ardından İstanbul’a giderek Küçük Ayasofya Medresesi’ne katılmıştır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra Nâzırzâde Ramazn Efendi’nin muîdi olmuş ve Halvetiyye tarikatına mensup Küçük Ayasofya Camii şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi’nin sohbetlerine katılarak dervişlik ve öğrencilik yıllarını geçirmiştir. Hüdâyî, Mısır ve Şam’a kadı olarak atanan Hocası Nâzırzâden hiç ayrılmamıştır. Kanuni’nin, kızı Mihrimah Sultan’dan torunu Ayşe Sultan ile de evlendiğini rivayet edilmiştir. Hüdâyî, geniş etki alanına sahip olup, halktan sultnlara kadar uazanan bir tesir halkası oluşturmuş ve dönemin padişahlarıyla yakın ilişkiler kurmayı başarmıştır. III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman gibi padişahlara mektuplar yazmış öğütlerde vermiştir. Hüdâyî’nin, Arapça ve Türkçe otuz kadar esiri bulunmaktadır. Arapça eserlerinden bazıları şunlardır: *Nefâ’isü ’l-mecâlis* Tasavvufi bir tefsir, *Câmi’u ’l-feżâ’il ve kâmi’u ’r-reżâ’il*, İlmi, ameli ve ahlâkî faziletleri anlatan bir eserdir. *Habbetü ’l-mâhabbe*, Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisini anlatan küçük bir risâledir. Türkçe seslerinden: *Necâtü ’l-garîk fî ’l-cem’ ve ’t-teffîk*, Tasavvuf terimlerinden olan cem’ ve farkın manzum olarak anlatıldığı bir risâledir. *Tarîkatnâme*, Celvetiyye tarikatı âdâbını anlatan bir risâledir. *Mektûbât*, Hüdâyî’nin III. Murad’a ve diğer padişahlarla bazı devlet erkânına gönderdiği mektuplardır. Aziz Mahmud Hüdâyî Safer 1038’de (Ekim 1628) vefat etmiştir. Hasan Kâmil Yılmaz, “Aziz Mahmud Hüdaâyî” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1993, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celvetiyye> 17.12.2023.

34. ‘alemi tutdı Hüseyiniň mātemi

Ağla mātemdür Muharremdür bugün

35. Ey Sezāi bilmış ol şah-ı Hüseyen

Cümle sevmekdür anı farż-ı ‘ayın

36. Şeksiz ehlül’lāh oldu nur-ı ‘ayın

Ağla mātemdür Muharremdür bugün]⁹¹

37. [A kalem olup cümle şecer

Derya medad olsa eger]⁹²

g. [وَلَا عِزْرَةٌ Vela: i‘tibar yoktur]

h. [بِالْمُعْبُدِي bi’l-mu‘bedi: melik ma‘ nası nadır]

i. [شَمْ عِنْدَهُ مَا نَسِيَ إِنَّ الْأَلْفَاظَ الْمُوْضُوْعَةَ لِمَعْنَى اذَا] [Şem‘ uniñ ma‘ nasi isim ma‘ nasıdur her ne kadar fi‘ il gibi ----]

j. [أَنَّ الْأَلْفَاظَ الْمُوْضُوْعَةَ لِمَعْنَى اذَا] [An‘ al-alfaz̄ al-muwso‘a li-ma‘ nasañ] [an‘ izā sine važi‘ olunan alfazları sen bil dimektir el-babuş-şani fi el-ma‘ mul kür’ān ‘ibadettir ma‘ naya demeñiz elfaz̄ ‘ibarettir ma‘ na alfaz̄ zarf olmaz alfaz̄ ma‘ naya zarf olur bir ----- ma‘ nalar beyanındadır]

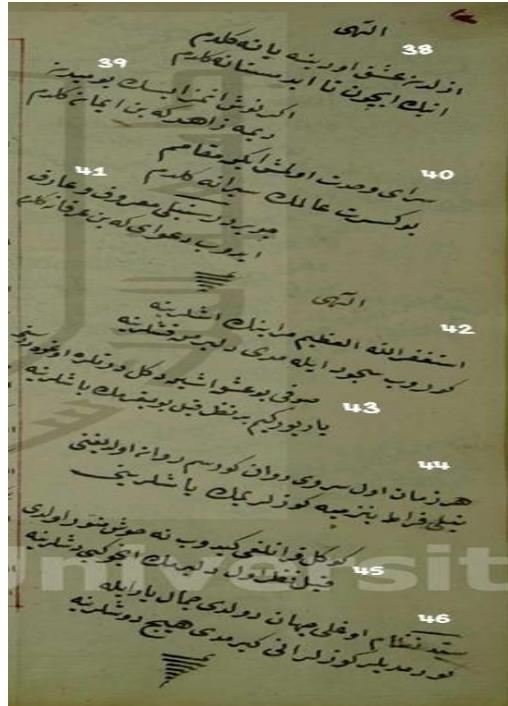
k. [فَرَوْيْدَهُ Feruveyde: son mühlettir]

l. [Cinsten şıfatıñ hükmüni nefy idici lâ’dır]

⁹¹(27-36) “Ey Şehid-i Kerbelâ’ya Ağlayan” mısrasıyla başlayan şiir, Sezaî Efendi’ye aittir. Sezâî Hasan, 1080’de (1669) Mora yarımadadaki Gördüsü (Korinthos) kasabasında doğmuştur. “Sezâî” mahlasını Niyaâzî-i Mîsrî tarafından verilmiştir. 1087’de Venedikliler’in Mora’yı işgal etmişler ve o sırada Hasan İstanbul’a gidiп Edirne’ye geçmiştir. Edirne’de piyada mukabelecisi Ali Bey’in yardımıyla mukabele kaleminde çalışmaya başlamış ve Seyyid Osman adındaki bir zatin kızıyla evlenmiştir. Aynı dönemde tasavvufa ilgisi başlamış ve Şeyh Âşık Mûsâ Hankahi’nin postnişini Gûlşenî şeyhi Mehmed Sîrrî Efendi’ye intisap etmiştir. Mehmed Sîrrî Efendi’nin vefatından sonra La‘li Mehmed Fenâî Efendi’nin yanında seyrüsûlûk eğitimi tamamlayıp hilâfet almıştır. Sezâî, Halvetî-Gûlşenî tarikatının Sezâîyye kolunu kurmuş ve bu kol, özellikle Edirne ve çevresinde yaygınlık kazanmıştır. Eserleri ise *Divan*, Beş kaside, iki terkibibend, on iki murabba, iki muhammes, iki tâhîmîs, iki müseddes, 396 gazel, altı rubâî, otuz üç nazım, on kita, üç tarih, altı müfred, otuz bir matla‘ ve yedi ilâhiden oluşan eserler bulunmaktadır. *Mektûbât-ı Sezâî*, Sezâî’nin oğluna, damadına, halifelerine, mûridlerine, yakın çevresine, bazı devlet ricâline yazdığı mektuplardan oluşan bir eserdir. Ayrıca, *Serh-i Gazel-i Niyâzî-i Mîsrî* de mevcuttur. Sezâî, 17 Ramazan 1151’de (29 Aralık 1738) Edirne’de vefat etmiştir. Himmer Konur, “Sezâî Gûlşenî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni> 17.12.2023.

⁹² Şiirin yazarı bilinmemektedir.

(4b-1) El-maş: emmek المص (الbos)	El-bevs: öpmek البوس	Es-sulh: barışmak الصُّلح
El-bel: ıslatmak/ ıslațmak	الصلب Es-şalb: aşmak	الغسل El-ğasl: yukamaک
El-avum: yüzmek العوم	الخطس El-ğatş: dalmaک	الغرق El-ğarağ: bațmaک
Ez-zebh: bağazlamak الْبَحْر	السلخ Es-selz: şoymaک	القتل El-ķatlı: öldürmek
El-bina': yapmak البناء	الهدم El-hedm: yıkmaک	الاحتراض El-ihtiras: شَكِينَة
Er-ref ^c : kaldırmaک الرفع	الحط El-ħat: koymaک	الملو El-melu: țoldurmak
Es-seb: azarlamaک السب	الشتم Es-şetm: sögmek	الفتح (4b-5) El-feth: açmaک
El-ķafıl: kapatmaک القفل	الصيد Es-şayd: avlamaک	الخصام El-hisam: çekişmek
El-izhār: āşikar itmek الاظهار	الاخفاء El-ihfā': gizlemek	التخبية Et-teħbiya: şaklamaک
Et-teħliš: kurtarmaک التخلص	اللف El-lef: şarmak	الثاني Et-te'enny: eglenmek
En-neħħ: üfürmek النفح	الانتفاخ El-intifah: şişmek	الفرش El-ferş: dösemek
Es-şem: ķoklamaک الشم	الذوق Ez-zevk: tatmaک	اللمس El-lems: degmek
Es-şab: dökmek الصب	الصدم Es-şadm: dokunmaک	المسح El-mesh: silmek
Et-tesħin: iştimaک التسخين	التبريد Et-tebryd: şogutmaک	المرور El-mürur: geçmek
Es-seħb: çekmek السحب	الجر El-cerr: sürürmek	النشر En-neşr: sermek
El-vücdan: bulmaک الوجودان	الغنا El-ġina: irlamaک	الصياح Es-riyāḥ: çağırmaک
El-hibe: bağışlamak الهبة	النسج En-nesc: ṭokumaک	القتل (4b-10) El-fetl: bükmek
El-intihab: الانتخاب	النوصية Et-tevsiye: işmarlamaک	المحبة El-mahabbe: sevmek
üründülemeک		
Es-şevk: yırtmaک الشوق	الغيط El-ġayiz: ġażab	الارتفاع El-irti ^c aş: ditremek
El-lebs: giymek اللبس	الوزن El-vezn: ṭartamak	الدفن Ed-defn: kömmek
El-keyl: ölçmek الكيل	الحس El-laħs: yalamaک	التصديق Et-taṣdiq: inanmak
Et-tekzib: التكذيب	الرجوع Er-rucu': dönmek	الصيرونة Es-şayrura: olmak
yalanlamaک		
El-itdika': tayanmaک الاتقاء		

38. [Ezelden ‘aşk odına yana geldim

Anın içün tā ebed mestāne geldim

39. Eger nūş itmez iseñ bu meydan

Dime zahid ki ben imāna geldim

40. Sarāy-ı vahdet olmuş iken makamım

Bu kesret ‘alemiñ seyrāna geldim

41. Çü birdür Sünbüli ma‘rûf u ‘ârif

İdüp da‘vayı ki ben ‘îrfâna geldim]⁹³

⁹³ “Ezelden ‘aşk odına yana geldim” misrasıyla başlayan şiir, Sünbül Sinan Efendi’ye aittir. Asıl adı Yûsuf Sinan’dır. Sünbül lakabı ona şeyhi Cemâl-i Halvetî tarafından verilmiştir. Amasya Merzifon’da doğmuş olan Sünbül Sinan Efendi’nin, babاسının adı (Kayabeyoğlu Ali) dışında ailesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sünbül Sinan ilk öğrenimini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul’a giderek medrese tahsiline başlamıştır. Devrin tanınmış âlimlerinden Efdalzâde Hamîdüddin’in talebesi ve ardından mülâzîmi oldmuştur. Medrese eğitimi alırken, tasavvufa karşı bilinen Sünbül Sinan, bir arkadaşı aracılığıyla tanıştığı Halvetiyye tarikatının onde gelen kollarından olan Cemâliyye’nin piri Cemâl-i Halvetî’ye katılarak tasavvuf yolunu seçmiştir. Sünbül Efendi cuma günleri Ayasofya ve Fâtih camilerinde vaaz veriyordu, vaazların ardından dervişleriyle Halvetî devranı uyguluyorlardır. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerini gören

42. [Estâgfîru'l-lah el'âzîm mûrâniñ işlerine
 Görüp sücud eylemedi dilberümiñ kaşlarına
 43. Şûfi bu 'aşık işin degil dertlere uğradur seni
 Yar yüregim bir nazar kııl bu bağırimiñ başlarına
 44. Her zaman ol serv-i revan görsem revan olduğunu
 Nil ü firaṭ beñzeme gözlerimiñ yaşlarını
 45. Göñül karanlığı gidüp ne hoş⁹⁴ münevver oldu
 Kııl nazar ol dilberimiñ incü gibi dişlerine
 46. Seyyid Niżam oğlu cihan doldı cemal-i yârile
 Görmediler gözler ani girmedî hiç düşlerine.]⁹⁵

(5a-1) El-la' ib: oynamak	اللَّعْبُ El-la': şarkıtmak	الدَّلَالُ Ed-delâl: nazlanmak
الاطفاء El-ifâ': söndürmek	الْحُدْنَعَةُ El-hud': a: aldamak	الإِرَادَةُ El-iirâd: getürmek
الاحتقار El-ihtikâr: hırolamak	التَّزَبِينُ Et-tezyin: düzmek	الحَسَادُ El-hâşâd: biçmek
الجمع واللم El-cem': vel-lemm: devşirmek	الْمَدْحُ El-medh: ögmek	الذَّمُ Ez-zem: fenâ söylemek

Sünbül Efendi, Muharrem 936'da (Eylül 1529) vefat etmiştir. Eserleri: 1. *Risâletü't-tâhkîkiyye*. 2. *Risâle Der Hakk-ı Zîkri Devrân*. Bir önceki eserin Türkçe özetiştir. 3. *Risâletü etvâri's-seb'a*. 4. *Târikatnâme* 5. *Risâle fi deverâni's-sûfiyyetir*. Hür MAHMUT YÜCER, "Sünbül Sinan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan> 17.12.2023.

⁹⁴ Metinde "حوش" olarak yazılmıştır.

⁹⁵ "Estâgfîru'l-lah el-azîm mûrâniñ işlerine" mîrasıyla başlayan şiir, Seyfullah Nizamoğlu'ya aittir. Gerçek adı Seyfullah Kasımdır. 16. yüzyılda İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Nizamoğlu, Mâzenderâm'ının halifesi sıfatıyla İstanbul'da bir tekke kurmuştur. İlk dinî ve tesavvufî eğitimi babasından almış ve daha sonra eğitimi ilerletmek için babası tarafından Halvetîyye'nin Sinâniyye kolunun kurucusu İbrahim Ümmî Sinan'a gönderilmiştir. Seyyid Nizamoğlu'nun eserlerinde ilahi aşk, Ehl-i Beyt sevgisi ve on iki imama bağlılık gibi temalar önemli bir yer tutar. Şiirlerinde, haksızlık, adam kayırma, rüşvet ve ilmiye sınıfındaki bozulma gibi sosyal sorunlara değinerek bunları eleştirmesi, diğer tasavvuf şairlerinden ayrılan önemli bir özelliklektir. Manzum eserleri bir külliyet halinde basılmıştır. Bunlar *Mî'râcü'l-mü'mînîn*, *Câmiu'l-mââref*, *Şerîf-i Siyâdet*, *Ma'denü'l-mâârif*, *Esrârü'l-ârifîn*, *Seyr-i Sûlûk ve Divândır*. Mensur eserleri ise *Risâle-i Tac-ı Nizâmî*, *Miftâ-ı Vahdet-i Vüzudeserleri* bulunmaktadır. Ayrıca, *Âdâb-ı Menâzil* adlı bir eser vardır. Bu eserin bir kaydı Seyyid Nizamoğlu'na diğer kaydı babasına nisapet edilmiştir, ancak babsına ait olduğu tahmin edilmiştir. Necat TOSUN, "Seyyid Nizamoğlu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-nizamoglu> 17.12.2023.

الخلق El-ḥalḳ: yaratmak	الشنق والتعليق Eş-ṣenḳ ve et-te'lik: aşmak	الثأب Et-tesa'ub: esnsemek
الاحاطة El-iḥāṭa: kaplamak	المسابقة El-müsabeka: çekişmek	الهرولة El-hervele: yelmanek
(5a-5) العجلة El-'acele: ivemek	البطو El-buṭ': eglenmek	الجرى El-cery: sekiritmek
التعب Et-te' eb: yorulmak	الهضم El-hażım: siñirmek	الفرح El-farah: sevinmek
الغم El-ğam: tasalanmak	الاجتهاد El-ictihād: çalışmak	التفكير Et-tefekkur: düşünmek
الظن Ez-żann: żann itmek	التّحير Et-teḥayyür: şaşırmaç	المشورة El-meşura: tanışmak
الحكي El-ḥeky: lakırdı itmek	الحديث El-ḥadis: laf itmek ⁹⁶	المخاطبة El-mühaṭabe: konuşmak
الوشوسة El-veşveşe: fisıldamak	الصراخ Eş-ṣurah: bağırmaç	السكتوت Es-sükut: şuşmaç
الصيام Eş-ṣiyām: oruç tutmak ⁹⁷	المصاحبة El-müşahabe: dostluk, dostlaşmak	العداوة El-'adave: düşmanlık
المزاح El-müzâḥ: laṭife itmek ⁹⁸	الكرآهة El-karahe: ikrah itmek	الزعل Ez-ze' al: uşanmak
القرف El-ķaraf: bıkmaç	الخناق El-ħināk: ġavga itmek	الحرب El-harb: cenk itmek ⁹⁹
التعزير Et-te' zir ¹⁰⁰ : azarlamaç	الممتازة El-münaze'a: bozuşmak	الغيرة El-ġira: kıskanmak
الملاعبة El-müla'aba: oynasmaç	الغش El-ġiṣ: aldatmak	الجفل El-cefl: örükmek
الابتداء El-ibtida': başlamaç	الشغل Eş-ṣuġl: işlemek	الانفصال El-infişal: ayrılmak
الاستعمال El-isti'mel: kullanmak	الرضا Er-riża: ķabil itmek	الضمانة Ed-damana: kefil olmak
العربون El-'urbun: pey vermek	الأخذ والعطاء El-eħiżü vel'ata': alış veriş itmek ¹⁰¹	العشم El-eṣem: ummaç
الربح Er-ribħ: kazanmak	الاكتساب El-iktisab: kār itmek	(5a-10) الخسارة El-ħasara: zarar itmek
الاعنة El-i'āne: yardım itmek	الدين Ed-deyyinu: burç itmek	السلف Es-self: ödünç almaç ¹⁰²

⁹⁶ Metinde “لَاف” olarak verilmiştir.

⁹⁷ Metinde “أَرْجَ” olarak verilmiştir.

⁹⁸ Metinde “طِيفَه” olarak verilmiştir.

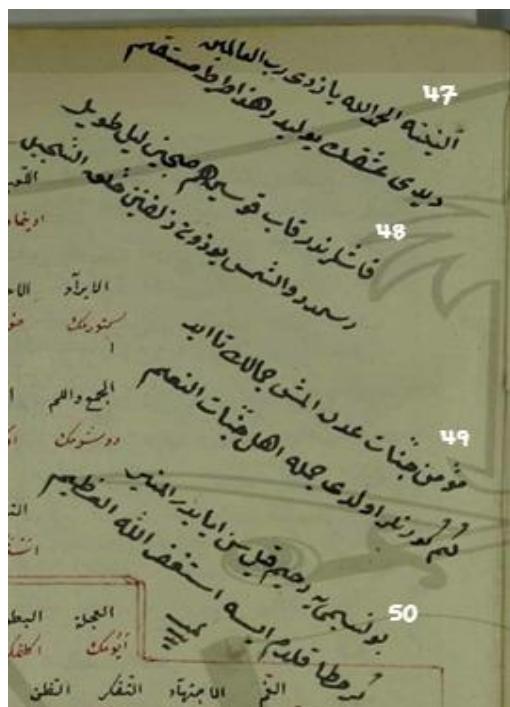
⁹⁹ Metinde “جِينَك” olarak verilmiştir.

¹⁰⁰ Metinde “التعذير” biçiminde yazılmıştır.

¹⁰¹ Metinde “الشُورش” olarak verilmiştir.

¹⁰² Metinde “أُونج” olarak verilmiştir.

النفع En-nef ^c : fayda itmek ¹⁰³	التجمع Et-tecemmü ^c : toplama ^k	الوفا El-vefa: ödemek
التقسيم Et-teksim: dağıtma ^k	التخصيص Et-tehsis: pay vermek	التحضير Et-tahzir: hazırlamak
التدوى Et-teveda: götürmek	الإرسال El-irsâl: göndermek	المشي El-meşy: yürümek
المصادفة El-müşadafe: rast gelmek	الملاقاة El-mülaka: görüşmek	البقاء El-iğam: kalmak
الانتظار El-intizâr: gözetmek	الرآحة Er-raha: dinmek	التنقية Et-tenkiye: seçmek
التزيل Et-tenzyl: indirmek.		

47. [Alnına El-hamdü'l-lah yazdı rabbü'l-'alemin

Didi ' aşkıń yolıdur hazırlâ şırât-ı müstakîm

48. Kaşlarındur kab kabşunu leyîl tavil

Resimdir ü eş-şems yüzünü zülfini halka es-şecil?

49. Mü'min cennet ü 'aden almış cemâliñ ta ebed

Kim görenler oldu cümle ehl-i cennât'tün-na' im

¹⁰³ Metinde “فَلِدَه” olarak verilmiştir.

50. Bu Nesimi'ye rahim kılsan eyā bedrü'l-münir

Ger h̄aṭa k̄ıldım ise Estaḡfirul'llah el'āz̄im] ¹⁰⁴

(5b-1) الموت El-mevt: ölmek ¹⁰⁵	الرقص Er-raḳṣ: oynamak	الغيب El-ġayb: yitmek
الذهب En-nehb: yağma itmek	السرقة Es-seriḳa: çalmaç	الخطف El-haṭf: kapmak
الاذية El-eziyye: eziyet itmek	التقفيش Et-teftiṣ: aramaç	الضياع Ed-ḍaya: ġay'ib itmek
التبين Et-tebyin: belli olmaç	الاطلاع El-iṭila: agah olmaç	الرخى Er-raḥa: bırakmak
التبسيب Et-tesyib: koy vermek	التطليل Et-tbṭil: boşlamak	المسك El-mesk: tutmak
الغرس El-ġers: dikmek	الزرع Ez-zer: ekmek	الแทربل Et-tegerbul: kalburmak
الطحن Et-ṭahin: öğütmek	النخل En-neḥl: elemek	العطش El-ataş: şusamak
القطعان Et-takṭi: yaralamaç	الفرم El-ferm: kıymak	الفت El-fet: doğramak
السلق Es-selk: haşlamak	التصفية Et-taṣfiye: süzmek	التفوير Et-tekvir: oymak
النتف En-netf: yolmak	القالي El-ḳali: kızartmak	التقشير Et-tekşir: şoymak
التدويب Et-tezvib: eritmek	الدهس Ed-dehs: ezmek	الجوع El-cu: açikmak
الشبع Eş-šebe: doymak	الارتوا El-irtiva: kanmak	القربيخ Et-tefrīq: boşaltmak
البخ El-beḥ: püsürmek	النفس (5b-5) En-nefd: silmek	الدرأة Ed-diraya: duymak
الكشف El-keşf: açmak	الغطا El-ġita: örtmek	الشخير Eş-şehir: ḥorlamak
الهدش El-hedş: şayıklamak	الحلم El-ḥulm: düş görmek	التنقيط Et-teyekuz ¹⁰⁶ : uyanmak
التحزيم Et-tehzim: kuşanmak	الشلح Eş-ṣelḥ: şoymak	الشد Eş-ṣed: çekmek
الرفى Er-rafi: örmeç	التصفير Et-tedfir: örmek	الكسر El-kesr: kırmak
القطيف Et-tektif: koparmaç	القشط El-kaṣṭ: kazımaç	الشحط Eş-ṣeħħt: cüzmek
التوسيخ Et-tevsiħ: kirlitmek	التطهير Et-teħħir: pak itmek	التنظيف Et-tenzif: temizlemek
العصر El-aşır: sıkmaç	الطى Et-ṭay: devşirmek	الدعاك Ed-de'k: yoğurmak
النظم En-nenzim: dizmek	الصف Eş-ṣaf: düzmek	التصليح Et-taşliħ: düzetmek
الختم El-ḥatm: mühürlemek	التدوير Et-tedvir: döndürmek	التنشيف Et-tenrif: kurutmak
القليل Et-taklib: çevirmek	التعود Et-te'avvud: alışmaç	التبديل Et-tebdil: degişmek
التجربة Et-tecrire: şinamaç	التشبيه Et-teşbiħ: beñzetmek	الخلط El-ḥalṭ: karıştırmaç

¹⁰⁴ Şiirin yazarı anonimdir.

¹⁰⁵ Metinde "اولوم" olarak verilmiştir

¹⁰⁶ Metinde "التنقيط" biçiminde yazılmıştır.

اللصق El-laşk: yapıştırma ^k	العجب El- ^c aceb: beğenmek	التحسين Et-tahsin: güzel itmek
التمسخر Et-temeshur: zevklenmek	الفرجة El-fürce: seyritmek	الدوران (5b-10) Ed-devaran: gezmek
الطواف Eṭ-ṭavaf: doğlaşmak	التدشى Et-tedeşy: geyirmek	الحرق El-hazak: hıçkırmak
التمطع Et-temeṭu ^c : gerinmek	الطرش Et-ṭarş: kuşmak	التقبسم Et-tebesüm : şırtmak
التمشيط Et-temşit: taramak	الخرش El-ḥarş: tırmalamak	السن Es-sen: bilemek
الحلاقة El-hilağa: tıraş etmek	الثبتت Et-tesbit: muhkem itmek	التعلى Et-te ^c ally: yüksek itmek
التوطى Et-tavaṭy: alçak etmek	التكبير Et-tekbir: büyük itmek	التصغير Et-teşgir: küçük itmek
التطويل Et-teṭvil: uzun etmek	القصير Et-taḳṣir: kişi etmek	التوسط Et-tevessuṭ: orta itmek
التعريف Et-ta ^c rid: enli etmek	التكنيز Et-tekniz: eñsiz etmek	التضييق Et-teḍyik: dar etmek
التفسيح Et-tefesiḥ: seyran etmek	الترفيع Et-terfi ^c : ince etmek	التخين (6a-1) Et-tetħin: kalın itmek
الخفيف Et-taħrif: yeyni etmek	العدو El- ^c adva: bulaşmak	التبخير Et-tebħir: tütsülemek
المعاشره El-mü ^c aşera: geçinmek	الاشتياق El-iştixāq: arzulama ^k	الاستقبال El-istiķbel: karşılaşmak
الاقدار El-iqtidar: beceremek	التقدم Et-tenedum: pişman olam ^k	التعوق Et-te ^c evv ^k : gecikmek
المصالحة El-müşaḳale: ṭāl kāvuqlamak	الخطاء El-ħaṭā ^c : günah işlemek	التفقه Et-tefaḳkuh: fehm etmek

1.1.2. Emir

İkinci bab Emir göstermektedir¹⁰⁷, fi Türkî (gel) kelime-i cüridet/şoyuldu(gı)ndan “men^c alamet El-maştar ve hiye” –mak ve –mek “vemā baķiya men et-tecid”/ şoyulduktan sonra baķı қaldı hażiran, emr-i hażır müfredat için baķı қalur, müfred misal bundan aşağıda gelen kelimelerdür, lakin bunda (6a-5) қa^c ide-i ayżan mesliyedeki ya^c ni -mek ile -ma^k maştar ma^c nasıdır, bu emir-i hażırının aħirinde iħrac ederseñ emir-i hażır ma^c nası olur, iħrac itmezsen yine maştar ma^c nası gelür misal اَعْلَم e^c lem ma^c nası bil, işte bunuñ aħirini –mek ile

¹⁰⁷ الباب الثاني في بيان الامر

getürürseň maſtar ma'naſı olur naḥv الْعُلُمُ el-'ilm: bilmek, الفَهْمُ el-fehem: añaſlamak, bu mākamda muradımız emr-i ḥaźır ma'naſı olmalıdır, güzelce bu կա'ideye nažar oluna 'azizim.¹⁰⁸

اعلم E'lem: bil	افهم İfhem: añaſla	تعلم Te' allem: ögren
اقرأ Ikra': oku	اكتب Uktub: yaz	أعمـر E'mür: buyur
تعالى Te' ale: gel	اذهب Izheb: git	اقعد Uğ'ud: otur
قم Kum: kalk	قف Kef: dur	گل Kull: ye
أشرب İşrab: iç	انظر Unzur: bak	ورى Verri: göster
تكلم Tekellem: söyle	قل Kul: de	رب Rabbi: besle
أعمل I'mel: yap	خف Hef: kork	قع Kā': düş
أرمي İrmi: at	حط Huṭ: koy	خطى Ġattı: ört
نم Nemm: uyu	(6a-10) اضطجع Edṭace': yat	احرق Ehrek: yak
ادخل Udħul: gir	اخـرـج Uħruc: çı̄k	ارـبـط Urbuṭ: bağla
حل Hel: çöz	أكـثـر Uknus: süpür	احـلـب Uhħlub: sağ
أرـخـى İrhī : şal ¹⁰⁹	اقـطـع İkṭa': kes	اضـرـب Uđruba: ur
اهـرـب Uħrub: kaç	اوـصـل Evşel: er	اعـطـى E'ti: ver
خذ Huz: al	بع Be': sat	اشـتـرـى İşteri: şatün al
أشـفـع İşfe': dilek eyle	اعـجـن İ'cin: yoğur	اطـبـخ Utbuḥ: pişir
أفـقـل İflek: yār	عـد 'ed: say	أوـلـد İvled: doğura
استـحـى İstahy: utan	اسـئـل Is'el: şor	ابـذـر Ubżur: saç
اطـلـب Uṭlub: iste	ارـكـب İrkeb: bin	انـزـل İnzel: in
امـضـن İmdağ: ciyne	ابـلـع İbla': yuṭ	بل Büll: işlat
غـوط Ġavvet: şıç	بـول Bevvəl: işe	زـيد Zed: art
انـقـص Enkeş: eksilt	ابـتـدـى İbtadi: başla	اخـلـص İħlaṣ: bitir
آخرـق İħrek: del	اغـلـى İgli: kaynat	اسـرـق İsrek: çal
طـير Ter: uç	خـيط Hayṭ: dik	اسـعـل Us'ul: öksür
اعـطـس U'tus: ağsañr	اضـحـك İdħak: gül	ابـكـى İbki: ağla
عـضـن ud: ışır	مـصـن Muş: em	بوـس Bus: öp
اصـطـلح İştaleħ: barış	اـغـسـل İgsil: yıķa	عـوم um: yüz
اعـطـس Uğtus: tal	اـغـرـق İgrak: bat	(6b-1) اـقـعـع ekla': koper

الباب الثاني في بيان الأمر، في التركى، كل كلمة جُردت صُویُولدى ندن من علامة المصدر و هي مك او مق وما بقي بعد التجريد صُويولدقد¹⁰⁸ نصـگـرـه باـقـى قـلـدى حـاضـرـأ، اـمـرـ حـاضـرـأ، مـفـرـدـه ايـچـون باـقـى قالـولـرـ، مـفـرـدـه مـثـالـ بـونـدـن اـشـاـيـدـه كـلـنـ كـلـمـلـارـدرـ. لكن بـونـدـه قـاعـدـه ايـضاـ مـتـلـيـه دـكـه يعني مـكـ اـيلـه مـقـ معـنـاسـىـرـ، بو اـمـرـ حـاضـرـگـ آخرـنـدـن اـخـرـأـجـ ايـرـسـگـ اـمـرـ حـاضـرـ مـعـنـاسـىـ اـولـوـرـ، اـخـرـأـجـ ايـتـمـرـسـگـ يـنـه مصدر معـنـاسـه كـلـرـ مـثـالـ إـعـلـمـ مـعـنـاسـىـ بـيـلـ، ايـشـدـه بـونـگـ اـخـرـيـه مـكـ اـيلـه مـقـ كـتـورـرـسـگـ مصدر معـنـاسـىـ الـوـرـ نـحـوـ اـعـلـمـ بـيـلـكـ، اـفـهـمـ اـكـلـمـقـ، بو مـقـامـه اـنـحـقـ مـرـأـمـرـ اـمـرـ حـاضـرـ مـعـنـاسـىـ اوـلـمـلـيـرـ، كـوـزـلـجـهـ بـوـ قـاءـعـةـيـهـ نـظـرـ اوـلـهـ عـزـيزـ.

¹⁰⁹ Metinde "صالـيـورـ" şـيـمـدـيـكـ زـامـانـ بـيـنـمـيـنـهـ يـازـيـلـمـيـشـ.

ازبیح Izbeh: boğazla	اقتل Uktul: öldür	ابنی Ibni: bina yap
اهدم İhdim: yıka	احترس İhteris: şakın	ارفع İrfa: kaldırmak
انخل İnhel: ele	اماً İmla: doldur	سب و اشتم Sub ve estem: sög
افتح İftah: aç	اكتشف İkşif: aç	اقفل İkfel: kapa
اصطاد İştad: āvla	خاصم Hâşim: çekiş	اخفى İhfi: gizle
خبى Haba: şakla	خلص Halles: kurtar	لف Luf: şar
اصبر İşbir: katlan	انفح Unfuğ: üfür	انتفخ İntefeh: şiş
افرش İfriş: döşe	شم Şum: kökla	ذق Zuķ: tat
المس Ilmis: dokuñ	صب Şub: dök	اصدم Işdem: dokun
امسح İmsa: sil	سخن Seħħen: ıshit	برد Berred: soyut
فوت Fuut: geç	اسحب İshēb: çek	جر Cur: sür
انشر Unşur: ser	اوجد Evced: bul	عندي Ġany: ırla
صيبح Shayħi: çağır	هبا Heb: bağısla	انسج İnsec: ıtoku
افتيل İftil: bük	انتخب İntehib: üründüle	وصى Vaṣṣy: işmarla
حب Heb: sev	اشرط Uşrut: yırt	انغاض İngad: incin
ارتعش İrta: iş: ditre	(6b-5) اليس elbes: giy	اطلع İkle: çıkar
ادفن İdfin: köm	اوزن İvzin: tārt	كيل Keyyel: ölç
الحس İlhes: yala	صدق Şaddik: inan	كتب Kezzeb: yalanla
ارجع İrci: dön	مت Mut: öл	اتکی و اعتمد İteki ve e temid: tayān
العب İl'ab: oyna	دل Deli: şarkıt	تدلل Tedell: nazlan
اطفى İtfi: söndür	اخدع İhde: aldat	هأت Hāt: götür
احتقر İhtaker: ḥorla	احفظ İhfaz: ezberle	زین Zeyyen: düz
احصد Uhşud: biç	اجمع İcme: devşir	امدح Imdeh: ög
اهزل İhzil: bel?	ذم Zum: sög	تخلق Tehlek: yarat
أشنق و علق İşneķ ve allek: āş	سابق Sabik: koş	اعجل İcil: çabuk
ابطئ İbte: eglen	اجری İcri: sekir	اتعب İt: yorul
اهضم İhdim: siñir	افرح İfraħ: sevin	انغم İngam: kederlen
اجتهد İctehed: çalış	افتكر İftekir: düşün	ظن Zinn: zannet
تحير Teħeyar: şaşır	شاور Şaver: tanış	احكي İħky: laķirdi it
حدث Haddes: laf it	خطاب Haṭib ¹¹⁰ : konuş	وشوش Veşves: fişil
اصرخ Uşruħ: bağır	اسكت Uskut: şus	صم Şum: oruç tut
صاحب Şahēb: dostluk it	عادى ādi: düşmanlık it	امزح İmzaħ: şaka it
اكراه İkrah: ikrah it	از عل Iz: el: uşan	اقرف İkraf: bık
خانق Hanik: ġavġa it	حارب Hāreb: cenk it	عذر ażer: īzarla
نازع Nāze: bozuş	(6b-10) غر Ger: kışkan	لاعب Laeb: dolab et

¹¹⁰Metinde “خطاب” biçiminde yazılmıştır.

غۇش: aldat	ابتدى Ibtedy: başla	اشتغل İştegil: işle
اھىل Efşsil: pazar it	استعمل İste ^c mel: kullan	ارضى Irda: kabel it
اضمن İdman: kefil ol	عرين erben: pey ver	خذاعطى Huz ^c ve a ^c ty: al ver
عىشم aşem: um	اربىح İrbah: kazan	كسب Kesreb: kär it
خسىر Hesser: zarar it	عاؤن āvin: yardım it	ديئن Deyin: borç it
اسلف İslif: ödünç al	انفع İnfe ^c : fayda it	اجمع İcme ^c : topla
اوھى Evfy: öde	اقسەم İksem: dağıt	خصص Haşış: pay ver
ودى Vedy: gönder	ارسل İrsel: gönder	ابعث İb ^c as: yolla
امشى İmşy: yürü	صادف Şädef: räst gel	لاقى Lâky: görüş
ابقى İbka: kal	استتظر İstenzer: gözet	ارتح İrtah: dinlen
نەقى Neky: seç	نۆزل Nezzil: indir	مت Mut: öl
ارقص Urkuş: oyna	اغلب İğlib: yen	انهب İnhab: yağma it
اسرق Isrek: çal	اخطف Uhțuf: kap	

[ولم يشقق ve lem yüşfek: korkmuyor]

[busur: ھۇرما ma^c nasına ھۇرمانىň eksisi vaqtına (بُسْرُ) busur derler ' Araplar ھالаветli vaqtinde ruṭeb (رُطَبٌ) ruṭaben dirler қurudığı vaqtinde (نَخْلٌ) nehil derler بُر bur ھالавetli olgun vaqtinde derler.]

[Deveniñ şu içtiği havżun қenārına men el-' tın ey (من العَطْنِ) el-havż¹¹¹ ya^c ni (عَطَنَ) aṭin derler.]

[أَلَا لَنْ El-uten devenüñ dişisi ma^c nasına dişisine derler اُنْتَ utuna]

[Nağşı ed-dihel: ھayvanıñ suy içdiyde şoňra yine şu içmesine derler

دَخَالِ شُu içinde ھayvanıñ arasına girme derler]

اعذى (7a-1) E ^c zi: eziyet et	فتش Fetiş: ara	ضيئ dayye ^c : gayb it
بىن Beyin: beyân it	اطلع Eṭal ^c : göz at	ارخى Erhi: bîrâk
ارخى Erhi: salla ¹¹²	سيب Sib: koy ¹¹³	بطل Beṭṭel: boşla

¹¹¹ Metinde "الحوصن" biçiminde yazılmıştır.

¹¹² Metinde "صالببور" şimdik zaman biçiminde yazılmıştır.

¹¹³ Metinde "فوبيوز" şimdiki zaman biçiminde yazılmıştır.

امسک Emsek: tut	اغرس Egres: dik	ازرع Ezra ^c : ek
غربل Gerbel: kaburla	اطحن Ethen: öğüt	انخل Enhl: ele
اعطش E ^c taş: şus	اقطع Ekta ^c : pârala	افرم Ufrum: kıy
فت Fut: doğra	اسلق Eslek: haşla	اسقى Iski: söz
قرور kavver: oy	انتف İntif: yol	اقلى İkli: kızart
اُقْشَر İkeşer: soy	دوب Devveb: erit	اُصْحَن Ishen: duğ
جوع Cu ^c : açık	اشبع İşbe ^c : doy	ارتوى İrtevi: kan
فرغ Ferreg: boşalt	بخ Boh: püskür	انفص İnfid: silk
دری Derri: duy	تغطی Taşa: ört	شخر İşħħar: horla
اعطس E ^c tes: aksır	احلم İħlem: düş gör	تیقظ Tayakaz: uyān
تحزم Teħazzam: kuşan	اشلح İslah: soyun	شد Şed: çek
ارفی İrfi: ör	ضفر Daffer: ör	اکسir İksir: kır
اُقْطَف Ektef: kopar	اُقْشَط Ulxut: kazı	(7a-5) اشحط Ishat: çöz
وَسْخ Vesveh: kirlet	طهر Tahher: paket	نظف Nazef: temiz it
اُعْصَر U ^c şur: şık	اطوى Etyv: devşir	ادعك İd ^c ek: ovoştur
انظم İnzżem: diz	صف Şuf: düz	صلح Şalleħ: düzelt
اختم İħtem: mühürle	دور Devver: döndir	نشف Neşsef: kurut
اُقْلِب İkleb: çevir	تعود Te ^c evved: alış	بدل Beddl: değiş
جرب Cerreb: şınma	شبہ Şebbeh: beñzet	اُخْلَط İħlet: karıştır
الصق Elşek: yapıştır	تعجب U ^c ceb: beğen	احسن Ehsen: güzel it
تمسخر Temesher: zekhlen	تقرج Tefarrac: seyr it	دور Devir: gez
طوف Tuvf: dolaş	تجشی Teceşa: geyir	احرق İħzik: hickir
تمطع Tamaṭa ^c : geriñ	اطرش Utruş: kuş	تبسم Tebessem: sırt
مشط Maşşet: tara	خربس Herbeş: tirmala	ستن Senn: bile
احلق Ehlek: traş et	اثبت İsbet: muhakem it	اعلى E ^c ly: yüksek it
اوْطَى Evti: alçağ it	كير Kebber: büyük it	صغر Şagħir: küçük it
طَوْل Tavvel: uzun it	قصر Kaşer: ķaşir it	وسط Vasset: orta it
عَرْض erred: enli it	كنز Kennez: eñsiz it	ضيق Dayik: tar it
فسح Feseħ: seyran it	رَفْع Reffe ^c : ince it	تخن Tehħen: kalın it
خفف Hafef: yeyni et	اعدى İ dy: bulaş	بَخْر Beħer: tütsüle
عاشر aşer: geçin	اشتاك İştak: ārzula	قابل Kabel: ķarsula
(7a-10) اقتدر İkteder: becer	تَذَمَّن Tenedem: pişman ol	عوق evvelk: geçik
ساق ساق Saqil: kavuk şalla	قل Kul: söyle	انصر Unşur: yardım
اضرب Uđrub: ur	اُقتل Uktul: öldür	اشرب İşrab: iç

Nükte: Kelimeler, mastar eki sildikten sonra mutlaka bir hareket alır, ilk olarak Sükun (◦) kelime değişmez sonra Üstün (◦), Ötre (◦) ve Esre (◦) gelir. Madmum olursa “vav” ya da “ye” harfleri

اعْلَم بِيُلُّ gelir, Meftuh ya da meksür ise kelimenin sonuna sükun gelir. Örneğin: sükun durumunda اَعْلَم بِيُلُّ , madmum durumunda اَفْهَم بِيَهْ , , اَقْرَأْتُ اَوْقُوْ اَكْلَم aña: Emir-i Hazeigenin bâbî tamamlanmıştır. Ve Elhamdü'lillah hamden keşiran¹¹⁴.

1.1.3. Nehy (Emir Kipinin Olumsuzu)

Üçüncü bâb (Nehy) emirin olumsuzunu göstermektedir. Türkçede gel kelimesi mastar eki olan (-mak ya da -mek) sildikten sonra, gel kelimesine (7a-15) -mA eki ekleyerek tekil emir olumsuzluğu oluşturur.¹¹⁵

(7b-1) لَا تَعْلَم Lā ta'lem: bilme	لَا تَقْهِم Lā tefhem: aña	لَا تَتَعَلَّم Lā tata'lem: ögrenme
لَا تَقْرَأ لَا تَكْرَأ Lā taqra': okuma	لَا تَكْتُب Lā taktub: yazma	لَا تَأْمُر لَا تَأْمِر Lā ta'mur: buyurme
لَا تَسْمَع لَا تَسْمِع Lā tesma': işitme	لَا تَنْتَظِر Lā tenzur: bekama	لَا تَرَى لَا تَرِي Lā tara: görme
لَا تَتَكَلَّم لَا تَتَكَلَّم Lā tatkalem: söyleme	لَا تَقْتَلُ Lā takul: deme	لَا تُرْبِي لَا تُرْبِي Lā turabi: besleme
لَا تَعْمَل لَا تَعْمِل Lā ta'mel: yapma	لَا تَخْفِي Lā tuhfi: kurma	لَا تَقْعِد لَا تَقْعِد Lā taqa': düşme
لَا تَرْمِي لَا تَرْمِي Lā termi: atma	لَا تَحْطِم Lā tahut: koyma	لَا تَسْتَرُ وَلَا تُغْطِي لَا تَسْتَرُ وَلَا تُغْطِي Lā testur ve lā tuğatçı: örtme
لَا تَضْطَجِع لَا تَضْطَجِع Lā tedħtac: yātma	لَا تَحْرِق Lā tahrek: yakma	لَا تَدْخُل لَا تَدْخُل Lā tedħkul: girme
لَا تَخْرُج لَا تَخْرُج Lā tahruc: çıkışma	لَا تَرْبِط Lā terbuṭ: bağlama	لَا تَحْلِل لَا تَحْلِل Lā teħel: çözme
لَا تَكْنِس لَا تَكْنِس Lā teknus: süpürme	لَا تَحْلِب Lā tahleb: şığma	لَا تَقْطَع لَا تَقْطَع Lā takta': kesme
لَا تَضْرِب لَا تَضْرِب Lā tadreb: urma	لَا تَهْرُب Lā tahrub: kaçma	لَا تَجِي لَا تَجِي Lā teci: gelme
لَا تَرْوِح لَا تَرْوِح Lā truh: gitme	لَا تَقْعُد Lā tak'ud: oturma	لَا تَقْوِم لَا تَقْوِم Lā takum: durma
لَا تَكْأَل لَا تَكْأَل Lā te'kul: yeme	لَا تَوْرِى Lā tverri: gösterme	لَا تَتَمَم لَا تَتَمَم Lā tenem: uyuma
لَا تُعْطِي لَا تُعْطِي Lā tu'ṭi: verme	لَا تَأْخُذ Lā te'ħuż: ālma	(7b-5) لَا تَبِع لَا تَبِع Lā tabi': sātma
لَا تَشْتَرِي لَا تَشْتَرِي Lā teşteri: sātun ālma	لَا تَشْفَع Lā teşfe': dilek eyleme	لَا تَدُور لَا تَدُور Lā tadur: dönme
لَا تَعْجَن لَا تَعْجَن Lā te'cin: yoğurma	لَا تَطْبِخ Lā taħbuħ: pişirme	لَا تَقْلِق لَا تَقْلِق Lā tefflek: yārama
لَا تَقْطَع لَا تَقْطَع Lā taflek: koparma	لَا تَلَد Lā teled: doğrma	لَا تَتَسَأ لَا تَتَسَأ Lā tense: unutma
لَا تَسْتَحِي لَا تَسْتَحِي Lā testahy: utanma	لَا تَسْأَل Lā tes'el: şorma	لَا تَبَدِر لَا تَبَدِر Lā tabżur: saçma
لَا تَطْلُب لَا تَطْلُب Lā teħub: isteme	لَا تَرْكِب Lā terkeb: binme	لَا تَنْزَل لَا تَنْزَل Lā tenzil: inme
لَا تَمْضِي لَا تَمْضِي Lā temdağ: ciyneme	لَا تَبْلِغ Lā tebla': yutma	لَا تَبُول لَا تَبُول Lā tebul: işeme

نكتة: اذا جررت/صوبي لمق الكلمة من علامة المصدر فلا تخلوا ان تكون ساكتة او لا الاولى، تبقى على حالها والثانية لا تخلوا من ان تكون مفتوحة، او مضمومة، او مكسورة. فان كانت مضمومة يلحق بالآخرها او اياء، والمفتوحة والمكسورة يلحق بالآخرها ياء السكون، كما هو مماثل للساكن بيل: اعلم وللمضمومة اوقو: اقرأ وللمفتوحة والمكسورة: اكله: افهم ويه: كل ثم باب الامر حاضر والحمد لله تعالى حمدأ كثيرأ.

¹¹⁵bab al-thالباب الثالث في النهي: النهي في التركى كـل كلمة الحق بـآخرها لفظـة مـه بعد التـجريد من عـلامـة المصـدر وـهـي مـكـ او مـقـ، فيـكون المـجمـوع هـنـا، نـهـي حـاضـر الـلمـفـدـ.

لَا تَنْغُوط Lā teteğavvṭ: sıçma	لَا تَرِيد Lā tezid: ārtma	لَا تَمْلأ Lā temla': doldurma
لَا تُقْصِن Lā tunkeş: eksilme	لَا تَبْتَدِي Lā tebtedy: başlama	لَا تَخْلُص Lā tuḥalış: bitirme
لَا تَخْرُق Lā tehzuk: delme	لَا تَغْلِي Lā tağly: kaynama	لَا تَسْرِق Lā tesrek: çalma
لَا تَتَنْظِر Lā tenzur: bakma	لَا تَخْبِط Lā tuheyit: dikme	لَا تَطْبِر Lā tefir: uçma
لَا تَسْعُل Lā tes'ul: öksürme	لَا تَعْطِس Lā te'ṭes: ańsırma	لَا تَضْحِك Lā tedħak: gülme
لَا تَبْكِي Lā tebky: ağlama	لَا تَعْضُن Lā te'ud: işırma	لَا تَبُوس Lā tebus: öpme
لَا تَصْلَاح Lā teştaleħ: barışma	لَا تَبْلِي Lā tebul: işlatma	لَا تَغْسِل Lā taġsil: yıkma
لَا تَعْوِم Lā ta'um: üzme	لَا تَعْطِس Lā tağħiż: ṫalma	لَا تَغْرِق Lā taġrak: batma
لَا تَذْبَح Lā tazbah: bogma	لَا تَقْتُل Lā taqtul: öldürme	لَا تَبْنِي Lā tebni: binā yapma
لَا تَهْدِم Lā tehdim: yıkma	لَا تَحْتَرِس Lā teħteris: şakınma	لَا تَرْفَع Lā terfa': kaldırma
لَا تُثْخِل Lā tuneħel: eleme ¹¹⁶	لَا تَعْزِر Lā tu'ezzer: āzrlama	(7b-10) لَا تَشْتَم Lā teştim: sögme
لَا تَفْتَح Lā tefteh: açma	لَا تَقْفَل Lā tekfel: kapama	لَا تَخَاصِم Lā tuħaşim: çekişme
لَا تَخَاف Lā taħef: korkma	لَا تَخْبِي Lā tuħeby: şaklama	لَا تَخْلُص Lā tuḥalış: kurtarma
لَا تَصْبِر Lā tašber: katlanma	لَا تَلْمِس Lā telmes: degme	لَا تَنْتَفَخ Lā tenfuħ: üfürme/şişirme
لَا تَنْفِخ Lā tenfuħ: üfürme	لَا تَقْرَش Lā tefruş: döşeme	لَا تَكْنِس Lā teknis: süpürme
لَا تَحْلِب Lā taħleb: sağlam	لَا تَشْم Lā teşum: köklama	لَا تَذْنَق Lā tazukk: tatma
لَا تَصْبِع Lā taşub: dökme	لَا تَصْدَم Lā taşdem: doķunma	لَا تَمْسَح Lā temseħ: silme
لَا تَجْرِي Lā tecur: sürme	لَا تَسْخَن Lā tuseħħen: iştirma	لَا تَبْرَد Lā tuberred: şovutma
لَا تَمْر Lā tamur: geçme	لَا تَسْحَب Lā tesħeb: çekme	لَا تَتْسِج Lā tensec: łożkuma
لَا تَتْشَر Lā tenşur: serme	لَا تَجْدَد Lā tecid: bulma	لَا تَغْنِي Lā tuġny: irlama
لَا تَصْح Lā tašeħ: çağırma	لَا تَهْب Lā teheb: bağışlama	لَا تَقْتُل Lā teftil: bükme
لَا تَتَنْتَبِع Lā tentehēb: üründülme	لَا تَوْصِي Lā tuvaşy: işmarlama	لَا تَحْب Lā tuħeb: sevme
لَا تَشْرِط Lā teşret: yırtma	لَا تَغْتَاز Lā taqtaz: incitme	لَا تَرْتَعِش Lā terte': eş: ditreme
لَا تَلْبِس Lā telbes: giyme	لَا تَقْلِع Lā tekle': çıkartma	لَا تَتْفَن Lā tedfin: kömme
لَا تَزْن Lā tezin: taratma	لَا تَأْكُل Lā te'kul: yeme	لَا تَشْرِب Lā teşreb: içme
لَا تَلْهَس Lā telħes: yalama	لَا تُصْدِق Lā tuşaddik: inanma	لَا تَكْذِب Lā tekzeb: yalanlama
لَا تَكْبِل Lā tekil: ölçüme	لَا تَرْجِع Lā terce: dönme	لَا تَكْن Lā tekun: olma
(7b-15) لَا تَعْتَمِد Lā te'temid: tayānma	لَا تَلْعَب Lā tel'eb: oynamma	لَا تَدْل Lā tedli: şarkıtma
لَا تَتَدَل Lā tetedell: nāzlanma	لَا تَقْد Lā tuqed: yıkma	لَا تَطْف Lā taħfi: söndürme
لَا تَخْدِع Lā taħde: aldatma	لَا تَاجِب Lā tecib: getirme	لَا تَحْتَفَر Lā teħtekir: hɔrlama

¹¹⁶ Metinde “الله المدح” biçiminde yazılmıştır.

لَا تَرِين Lā tuzeyin: düzme	لَا تَحْفَظ Lā taḥfaż: ezberleme	لَا تَحْصُد Lā teħsud: biçme
لَا تَجْمِع Lā tecme ^c : devşirme	لَا تَمْدِح Lā temdeħ: ögme	لَا تَحْطِط Lā taħut: koyma
لَا تَتَخَلُّق Lā tehlik: yārātma	لَا تَشْنَق و لَا تَعْلُق Lā teşnek ve lā tu ^c ellek: aşma	لَا تَسَابِق Lā tusabek: koşuşma
(8a-1) لَا تَهْرُول Lā tuhervel: yelme	لَا تَعْجِل Lā ta ^c cel: segirtme	لَا تَبْطِئ Lā tubṭy: eglenme
لَا تَتَبَعَّب Lā tet ^c eb: yorulma	لَا تَهْضِم Lā tahdīm: siñirmeye	لَا تَقْرَح Lā tefrah: sevinme
لَا تَتَغَمَّل Lā tengam: tāsalanma	لَا تَجْتَهِد Lā tecħeħed: çalışma	لَا تَقْنَكِر Lā tefteker: düşünme
لَا تَظْنَن Lā tazunn: ȝann itme	لَا تَتَحْيِّر Lā teteħeyar: şaşırma	لَا تَشَارِر Lā tuşaver: tanışma
لَا تَحْاک Lā teħky: laķirdi itme	لَا تَتَحَدَّث Lā tethedes: lāf itme	لَا تَخَاطِب Lā tuħaṭeb: konuşma
لَا تَوْشُوش Lā teveşveş: fişlma	لَا تَصْرُخ Lā teşruħ: bağırma	لَا تَسْكُت Lā teskut: şusma
لَا تَصْمِم Lā taşum: oruç tutma	لَا تَصَاحِب Lā tuşaħeb: dostluk itme	لَا تَعَاد Lā tu ^c adi: düşmanlık itme
لَا تَمْزِح Lā temzeh: şaka itme	لَا تَكْرَه Lā takrah: ikrah itme	لَا تَزْعَل Lā tez ^c el: uşanma
لَا تَقْرَف Lā tekraf: bıkma	لَا تَخَانِق Lā tuħanek: ġavga itme	لَا تَحَارِب Lā tuħereb: cenk itme
لَا تَعْذِر Lā tu ^c ezzer: āzarlama	لَا تَتَازَّع Lā tunaze ^c : bozuşma	لَا تَغْيِير Lā tegir: kıskanma
لَا تَلْعَب Lā tel ^c eb ¹¹⁷ : dolab itme	لَا تَغْشِي Lā tegiħ: aldātma	لَا تَجْفَل Lā tecfel: ürkme
لَا تَبْدِي Lā tebda ^c : başlama	(8a-5) لَا تَجْرِي Lā tecur: sekritme	لَا تَشْتَغِل Lā teştiegel: işleme
لَا تَقْصِل Lā tufaşıl: pğzgr itme	لَا تَسْتَعْمِل Lā teste ^c mel: kullanma	لَا تَرْضِي Lā terda: kabul itme
لَا تَضْمِن Lā tađman: kefil olma	لَا تَعْرِي Lā tu ^c erben: pay verme	لَا تَأْخُذ و لَا تَعْطِي Lā teħbz ve lā tu ^c ti: alış veriş itme
لَا تَعْشِم Lā tete ^c eşim: umme	لَا تَرْبِح Lā terbah: kazanma	لَا تَكْسِب Lā tekseb: kār itme
لَا تَخْسِر Lā taħser: darar itme	لَا تَعْاون Lā tu ^c aven: yardım itme	لَا تَدْيَن Lā tudeyin: borç itme
لَا تَسْتَلِف Lā testelef: ödünç alma	لَا تَتَنْفَع Lā tenfe ^c : yarama	لَا تَجْمِع Lā tecme ^c : toplama
لَا تَوْفِي Lā tufi: ödeme	لَا تَقْسِم Lā tuķasem: tağıtma	لَا تَخْصِص Lā tuħaşış: payı verme
لَا تَحْضُر Lā tuħħħeder: hażırlama	لَا تَوْد Lā tuvedi: götürme	لَا تَرْسِل Lā tursel: gönderme

¹¹⁷ Metinde “لَا تَلْعَب” biçiminde yazılmıştır.

Lā teb ^c es: yollama	لَا تَبْعِث Lā temşy: yürüme	لَا تَصَادِف Lā tuşādef: rastlama
Lā tulaki: görüşme	لَا تَلَاقِي Lā tebka: kalma	لَا تَتَظَر Lā tenzur: gözitme
Lā tertah: dinlenme	لَا تَرْتَاح Lā tunaky: seçme	لَا تَنْزَل Lā tunzzel: indirme
Lā temut: ölmeye	لَا تَمْتُ Lā terküş: oynama	لَا تَغْلِب Lā tağlub: yenme
Lā tenheb: yağma itme	لَا تَنْهَب Lā tesrek: çalma	لَا تَخْطُف Lā tahtef: kapma
Lā te ^c zi: ezyet itme	لَا تَقْتَشِي Lā tufeteş: arama	لَا تَضْبِع Lā tuḍayye ^c : żayı ^c itme
Lā tubeyin: belli itme	لَا تَطْلَع Lā teṭale ^c : göz atma	لَا تَرْخَى Lā terhi: bırağma
Lā turhi: şali verme	لَا تَرْسِيب Lā tuseyib: köyü verme	لَا تَبْطِل Lā tubaṭṭel: alama
(8a-10) Lā tumsek: tutma	لَا تَغْرِس Lā tegres: dikme	لَا تَزْرَع Lā tezra ^c : ekme
Lā tuğerbel: kalburlanma	لَا تَطْحَن Lā taṭhan: öğretme	لَا تَنْخُل Lā tuneħel: eleme
Lā ta ^c taş: şuşma	لَا تَقْطَع Lā takṭa ^c : paralama	لَا تَفْرَم Lā tafrum: kıyma
Lā tefut: ḥoğrama	لَا تَسْلُق Lā teslek: haşlama	لَا تَسْقَى Lā tesky: süzme
Lā tuğaver: oyuma	لَا تَنْتَفَع Lā tunetif: yaralama	لَا تَقْنَى Lā tekli: kızartma
Lā tukeşer: şoyma	لَا تَذْوَب Lā tuđeveb: eritme	لَا تَسْحَق Lā teshek: ezme
Lā tecu ^c : acığma ¹¹⁸	لَا تَشْبَع Lā teşbe ^c : duyma	لَا تَرْتَوِي Lā tertevy: suya ı̄kna ¹¹⁹
Lā tuferreg: boşaltma	لَا تَبْرُغ Lā tabuh: püskürme	لَا تَنْفَض Lā tenfed: silkeleme
Lā tedry: duyma	لَا تَغْطِي Lā tuğaty: örtme	لَا تَشْخُر Lā teşħur: hırlama
Lā tahzi: şayıklama	لَا تَحْلِم Lā teħlum: düş görme	لَا تَسْتَيْقَظ Lā testeyķiz: uyanma
Lā tetehzem: koşanma	لَا تَشْلَح Lā teşleh: soyma	لَا تَشْدَد Lā teşid: çekme
Lā terfy: örme	لَا تَضْفَر Lā tużaffer: örme	لَا تَكْسِر Lā tekser: kırmama
Lā tektef: koparma	لَا تَقْطَف Lā taķṣet: kazıma	لَا تَشْحَط Lā teşhaṭ: çizme
Lā tuvesseh: kirletme	لَا تَنْظَهُر Lā tuṭahher: pak itme	لَا تَنْظَف Lā tunazef: temizleme
Lā te ^c sur: sıkma	لَا تَطْوِي Lā teṭvy: devşirmme	لَا تَدْعَك Lā ted ^c ek: ovma
Lā tunazzem: düzme	لَا تَنْصَف Lā tuşeffy: süzme	لَا تَصْلِح Lā tuşalleħ: düzeltme

¹¹⁸ Metinde “جِيقَمَة” biçiminde yazılmıştır.

¹¹⁹ Metinde “قَانِمَة” biçiminde yazılmıştır.

لَا تَخْتَمْ Lā tehtum: mühürleme	لَا تُدْوِرْ Lā tudever: döndürme	لَا تَنْشَفْ Lā tuneşşef: kurutma
لَا تَقْلِبْ Lā teklob: çevirme	لَا تَنْتَعِدْ Lā tete ^c evved: alışma	لَا تَبْدِلْ Lā tubedil: degişme
(8a-15) لَا تَجْرِبْ Lā tucerreb: şinma	لَا تَشْبِهْ Lā tuşşbeh: beñzetme	لَا تَخْلُطْ Lā tehlet: karıştırma
لَا تَنْصُقْ Lā tulşek: yapıştırma	لَا تَنْتَعِبْ Lā tet ^c eb: yorulma	لَا تَتَحْسَنْ Lā tethessen: güzel itme
لَا تَتَمْسِخْ Lā tetemeshar: zevklenme	لَا تَنْقِرْجْ Lā tetefarrac: seyr itme	لَا تَنْتُورْ Lā tedur: gezme
لَا تَنْطُوفْ Lā teṭuf: ṭolaşma	لَا تَنْدَشِيْ Lā teddeşse: geyirme ¹²⁰	لَا تَحْزَقْ Lā tehzuk: hıçkırma
لَا تَنْتَمِعْ Lā tetemaṭa ^c : gerinme	لَا تَنْطَرِشْ Lā taṭruş: kuşma	لَا تَبْتَسِمْ Lā tebtesem: sıritma
لَا تَنْتَمِشْ Lā tetemeşşet: ṭarama	لَا تَخْرِبْ Lā tuherbeş: tırmalama	لَا تَسْنَ Lā tesn: bileme
لَا تَهْلِكْ Lā teḥlek: tıraş itme	لَا تَثْبِتْ Lā tuşbet: muhkem itme	لَا تَعْلَى Lā tu ^c eli: yüksek itme
لَا تَوْطِيْ Lā tuvaṭṭi: alçak itme	لَا تَكْبِرْ Lā tukbber: büyük itme	لَا تَصْغِرْ Lā tuşşaġır: küçük itme
لَا تَطْوِلْ Lā tuṭavvel: uzun itme	لَا تَقْصَرْ Lā tuķaşır: kişi itme	لَا تَوْسِطْ Lā tuvassıṭ: orta itme
لَا تَعْرَضْ Lā tu ^c areḍ: enli itme	لَا تَكْثُرْ Lā tukenniz: ejsiz itme	لَا تَضْيِيقْ Lā tuḍayık: tar itme
لَا تَنْفَسْ Lā tetefeseh: seyir itme	لَا تَرْفَعْ Lā turaffe ^c : ince itme	لَا تَتَخَنْ Lā tutehen: kalın itme
لَا تَخْفِيفْ Lā tuhaeffef: yeyni itme	لَا تَعْادِي Lā tu ^c adi: düşman itme	لَا تَبْخَرْ Lā tubeħħer: tütsültme
لَا تَعْاشرْ Lā tu ^c aşer: geçinme	لَا تَشْتَاقْ Lā teştak: ārzu itme ¹²¹	لَا تَسْتَقِيلْ Lā testekbel: karşulama
لَا تَقْتَدِرْ Lā taktedir: becerme	لَا تَتَنْتَدِمْ Lā tetenedem: pişman olma	لَا تَعْوَقْ Lā tu ^c avvek: gecikme
لَا تَسْأَلْ Lā tusakel: kavuk şallama		

Buraya kadar Allah'ın yardımıyla mastar, emir kipi ve emir kipinin olumsuzluğu bitmiş olur.¹²²

¹²⁰ Metinde “كرمه” biçiminde yazılmıştır.

¹²¹ Metinde “آرزو” olarak verilmiştir.

¹²² تمت التمام من المصدر، والامر الحاضر، والنهي الحاضر، بعون الله المبارک الوهاب.

1.1.4. Görülen Geçmiş Zaman

(8b-1) Dördüncü bab Görülen Geçmiş Zaman göstermektedir. Türkçede mastar ekini sildikten sonra gel kelimesine -DI eki ekleyerek ya da istersen kelimenin emir durumunda esreli “dal” ekleyerek Görülen geçmiş zaman’lı 3. tekil şahısa dayanan bir fiil oluşturur. ¹²³

علم 'alime: bildi	فهم Fahime: Añladı	Kara' e: okudu
كتب Ketebé: yazdı	أمر Emera: buyurdu	جاء Ca 'e: Geldi
ذهب Zehebe: gitdi	قعد Kā' ede: oturdu	قام Kama: kalktı
وَقَفَ Vağafe: durdu	أَكَلَ Ekele: Yedi	شرَبَ Şeribe: İcti
سمع Semi' e: işitti	رَأَى Ra 'a: gördü	(8b-5) Verra: Gösterdi
تكلم Tekellemé: Söyledi	قال Qāl: didi	ربَّi Rabbā: besledi
عمل amile: yaptı	خاف Hāfe: korktu	وقع Vağa' : Düştü
رمى Rama: attı	هَطَّ Hatta ¹²⁴ : koydu	ستر و غط Setera ve gaṭṭa: örtti
نَامَ Nâme: uyudu	حَرَقَ Harağa: yaktı	دخل Deħale: girdi
اضطجع Edṭaca' a: yattı	خَرَجَ Harace: çıktı	ربط Rabaṭa: bağladı
حل Halle: çözdi	كَسَنَ Kenese: süpürdü	طلب Halabe: şağıdı
قطع Kaṭa' a: kesti	صَرَبَ Darabe: urdu	هرب Harabe: kaçıtı
وصل Vaşala: erdi	اعْطَى E' ṭa: verdi	اخذ ehaze: aldı
بَاعَ Ba' e: sattı	اشترى İşterg: satın aldı	شفع Şefe' a: dilek eyledi
شَاورَ Şavara: tanısti	عَجَنْ acane: yoğradı	طبخ tabeha: peşirdi
فلق Falağa: yogradı	كَلَّe: kopardı	عَدَ adde: şaydı
ولد Velede: doğrdı	نَسِيَّ نesiye: unuttı	استحٰي İstahā: utandı
سَالَ Se'ele: şordı	بَدَرَ Bedere: saçtı	طلب Talabe: istedi
ركب Rakibe: bindi	نَزَلَ Nazele: indi	مضغ Maḍaġa: çığındı
بلغ Bele' a: yuttı	تَبَوَّلَ Tebeuvvele: işedi	تغوط Taġavvetā: sıçtı
نقص Naḳḳasa: eksiltti	ابْتَدَأَ İbtede' e: başladı	خلس Hallaşa: betirdi
خرق Harağa: deldi	غَلَى Gela: kaynadı	سرق Seraka: çaldu
طار Tara: uçtu	خَيْطَ Hayyeṭa: diktı	هنِئَا: boğdu
سع Se' ale: öksürdi	أَطْسَسَ aṭase: ağsırıldı	بكى Bakā: ağladı
ضحك Dahike: güldi	عَضَّ (8b-10) adḍa: ışırıldı	مصَّ Maṣṣa: emdi
باسَ Besə: öpti	اصطلاح İştalaḥa: barıştı	بلَ Belle: ıslatti
غسل Gasele: yıkadı	عَامَ āme: yüzdi	غطس Gaṭase: tälidi
غرق Gariğa: battı	ذَبَحَ Zabehē: boğazladı	سلخ Selehe: soydu

¹²³ الباب الرابع في بيان الماضي: الماضي في التركى كل كلمة الحق بآخرها دال مكسورة بعد التجريد من علامة المصدر وان شئت قل يلحق بالكلمة التي على صورة الامر دال مكسورة ويتولد من كسرة الدال ياء. فيكون المجموع فعلاً ماضياً مسنداً للمفرد الغائب.

¹²⁴ Metinde ”خط“ biçiminde yazılmıştır.

قتل Katale: öldürdü	دفن Defene: kömdi	وزن Vezzene: təradı
بنى Bene: binā yaptı	احترس İhterase: şakındı	رفع Rafa'a: əkaldırıcı
هدم Hedeme: yıktı	نخل Nehale: eledi	ملا ملأ Mele'e: toldurdu
سب وشم Sebbe v şeteme: sögdi	قفل Kafele: kāpātı	فتح وكشف Feteħha ve keşefe: açtı
اصطاد Eştade: āvladı	خاصم Haşame: çekişti	اخفا Ahħfa: gizledi
خبي Habbā: şakladı	خلص Halleşa: kurtardı	لفت Leffe: şārdı
صبر Şabera: katlandı	نفع Nefeħe: üfredi	انتفخ İntefeha: şişredi
فرش Feraše: döşedi	شم Şemme: əkoklädi	ذاق Zaķa: tattı
لمس Lemese: değdi	صب Şabbe: dökti	مسح Meseħe: sildi
سخن Seħħene: iştitti	برد Barrade: sovuttı	مرر Merra: geçti
سحب Seħebe: çekti	جر Carra: sürdi	نشر Neħsera: serdi
و جد Vecede: buldı	غندى Gannā: irladi	صالح Shaħa: çāgirdi
وهب Vehebe: bağışladı	نسج Nesece: ṭoķudu	قتل Feteħla: düktil
انتخاب İntehabe: üründüldi	وصى Vaşṣā: işmarladı	حب Habbe: sevdi
شرط Şerata: yırttı	اعتناظ (8b-15) Igtāza: incindi	ارتفاع Irte'a: ditredi
لبس Lebise: giydi	قلع Kala'e: çıklärıcı	دفن Defene: kömdi
وزن Vezzene: təradı	کال Kāla: ölçti	لحس Lehase : yaladı
صدق Saddeka: inandı	كذب Keđebe: yalanladı	كان Kāne: oldı
صار Sāra: oldı	رجع Raca'a: döndi	اتکا و اعتمد İtteke'e ve i' temede: tāyandı
لعب Le'ibe: oynadı	دلی Dellā: şārkitti	تدلل Tedellele: nāzlandı
اطفى Atfa'a: söndürdü	خدع Hade'e: əldaddı	اورد Evrade: getürdü
احتقر İhtekara: horladı	حفظ Hafiza: ezberledi	زین Zeyyene: düzdi
زرع Zera'a: ekti	حصد Haşade: biçti	جمع ولم Ceme'e v lemme: devşirdi
مدح Medeha: ögdi	تخلق Heleka: yārattı	شنقا و علق Şeneķa v 'alleķa: āştı
تشاب Teşāvebe: esnedi	احاط Ahāta: kapladı	سيق Sebekə: geçti
هروي Hervele: yeldi	استعجل İste' cele: segirtti	بطئ Bette': eglendi
جري Cerā: sekirdi	تعب Ta'ibe: yoruldı	هضمه Hađama: siñüridi
فرخ Fariha: sevindi	انغم Ingamme: ətasalandı	اجتهد İctehede: çalıştı
افتكار İftekera: düşündü	ظن Zanne: əzan itdi	تحير Teħayyera: şāşirdı
زاد Zāde: artti	احكي Hakā: laķirdı itdi	حدث Haddese: lāf itdi
خطاب Haṭabe: konuştı	وشوش Veşveşe: fışıldı	صرخ Saraha: bağırdı
سكت Sekete: şusıldı		

[Betül¹²⁵ ma' naya gelürdi ma' lum böyle feth-i "be" ile¹²⁶ dünyadan ve ezvācdan keselüp Hakkı ta'ala fakırlerine münkati' a olan ħatuna derler] Anla¹²⁷

(9a-1) صَامٌ Sāma: oruç tutdı	تَعَلَّمَ Te ^c eleme: öğrendi	نظر Neżara: bağdı
صاحب شَاهِبٌ Şâhebe: dostluğ itdi	عَادَ adā: düşmanlık itdi	مزح Mezeħa: şaka itdi
كره Kerihe: ikrāh itdi	زَعْلَ Z ^c ile: uşandı	قرف Karife: bıktı
خانق حَنْقَق Haneka: ġavga itdi	حَارِبَ ḥarab: cenk itdi ¹²⁸	عذر azzera: azārladı
نازع نَازِع Nazae ^c a: bozuşdı	غَارَ ġara: kışkırdı	لعب Le ^c ibe: dolap itdi
غضن ْGeVَشَ Geşše: āldatdı	جَفَلَ Cefe: ürkeledi	ابتدى İbtedā: başladı
اشتعل اشْتَعَلَ İşteğele: işledi	فَصْلَ Faşala: pazar itdi	استعمل ْIṣṭe ^c mele: kullandı
رضي رَضِيَ Rediye: kabel oldı	ضَمَنَ Damine: kefil oldı	عرب erbene: pay verdi
اخذ و اعطي اخْذُ و أَعْطَى Eħeże v e ^c ta: alışveriş itdi	تَعْشِمَ Te ^c şşeme: umdi	ربح Rabiħa: kazndı
كسب كَسْبَ Kesebe: kār itdi	خَسَرَ Hesire: zarar itdi	عاون avene: yārdm itdi
دين دَيْن Deyyene: borç itdi	إِسْتَلَافَ īstelefe: ödünç aldı	انتفع īntef ^c e: faydalandı
جمع Ceme ^c e: topladı	وَفَا Vefā: ödedi	قسم Kasseme: dağatdı
شخص حَسْبَا حaşşaşa: pay verdi	حَاضِرَ ḥaddara: hazır itdi	ودى Vedde: götürdü
رسل Ersele: gönderdi	بَعْثَ Be ^c eşe: yolladı	مشى Meše: yürüdü
صادف ْSaħħaf Șadafe: rāst geldi	لَقَى Leka: buluştı	بقى Bekiye: kaldı
انتظر ْIñteżara: göz itdi	(9a-5) ارتحا īrteħe: dinlendi	
ننزل Nezele: indi	مَاتَ Māte: öldi	رقص Raķaşa: oynadı
غلب ْGħalib Galebe: yendi	نَهَبَ Nehebe: yaġma itdi	سرق Sereka: çaldı
خطف حَاطِفَ Haṭafe: կaptı	أَذْيَى Eza: eziyet itdi	فتش Fetteş: aradı
ضاغ ْDa ^c a ¹²⁹ : կayb itdi	بَيْنَ Beyyene: belli oldı	اطلع īṭṭala ^c a: göz atdı
رخي Rahja: şalı verdi	نَشْفَ Neşsefe: kuruttı	بطلل Baṭṭale: boşladı
مسك Meseke: tuttı	غَرَسَ ġarese: diktı	زرع Zera ^c e: ekti
غريل Garbele: kālburladı	طَحَنَ Taħane: öğütti	نخل Nehħele: eledi
عطش اطْشَعَ اtişe: şuşadı	قَطَعَ Kat ^c e: yāraladı	فرم Ferama: kıydı
فته Fette: doğradı	سَلَقَ Seleka: haşladı	صفى Şaffā: süzdi
قرور ْKaver: oydi	نَفَفَ Netefe: yoldı	قللى Қale: kızarttı
فشر ْKaşsera: şoydi	دَوْبَ Devvebe: eritdi	سحق Shaċka: ezdi
جامع Cā ^c a: āçıktı	شَبَعَ Şebi ^c a: toydı	ارتوى īrteve: կandi
فرغ Farraġa: boşaltdı	بَخْ بēħħe: pūskürdi	نفض Nafada: silkeledi

¹²⁵ Metinde "تَبَوْلٌ" biçiminde yazılmıştır.

¹²⁶ "Be harfinin üstünde üstün (ő)le birlikte" demektir.

¹²⁷ فافهم.

¹²⁸ Metinde "جِينَاك" olarak verilmiştir.

¹²⁹ Metinde "صَاعَ" biçiminde yazılmıştır.

Dara: döndü دار	غَطَّا: örtti	شَهَرَة: hırladı
Hedese: şikayetladı هدس شایکلادی	حَلَمَ Halime: düş gördüğü	تَيَقَّظَ Tayyeakaşa: oyandı
Tehazzeme: kuşandı تحرم	شَلَحَ Selehe: soyandi	شَدَّ Sedde: çekti
Rama: ätdi رمى	ضَرَرَ Daffara: ördi	كَسَرَ Kesere: kırdı
Çepf Қaṭafa: կopardı قطف	فَشَطَ Kaşeta: kazındı	شَخْطَ Şehaṭa: cuzdı
Vessehe: kirletdi وسخ	طَهَرَ Tahhara: paketdi	نَظَفَ Nezzafa: temizledi
اَصْرَ اَشara: sıkıldı اَصْرَ	طَوَى Tava: devşirdi	دَعَى De eke: oğaladı
Nazzame: dizdi نَظَمَ	صَفَّ (9a-10) Saffa: düzdi	صَلَحَ Şallaha: düzeltti
Heteme: mühürledi ختم	دَوَرَ Devera: döndürdi	نَسَفَ Neşefe: kurutdı
Kalebe: çevirdi قلب	تَعُودَ Te' avvede: alıştı	تَبَدَّلَ Tebedel: değişti
Cerrabe: şınadı جَرْب	تَشَبَّهَ Teşebbehe: beñzetdi	خَالَطَ Halaṭa: karıştırdı
cebe: begendi عَجَبٌ	لَصَقَ Laşşaka: yapıştırdı	حَسَنَ Hassene: güzel itdi
Temesħera: ȝevklendi تمسخر	تَفَرَّجَ Tefarrace: seyretti	دار Dara: gezdi
Ṭafe: dolasdı طاف	تَدَشِّي Tedeşse: gegirdi	حَزَقَ ḥazekə: hickırdı
Temaṭa'a: girindi تمطع	طَرَشَ Taraşa: kuşdı	تَبَسَّمَ Tebesseme: sıritdı
Temaşşaṭa: taradı تمشط	خَرَبَشَ Herbeşe: tırmaladı	سَنَّ Senne: biledi
Haleka: tıraş itdi حلق	ثَبَتَ Sebbete: muḥakem oldu	عَلَّ ella: yüksek itdi
Vaṭṭā: ālçağ itdi وطى	كَبَرَ Kebbara: büyük itdi	صَغَرَ Şaġġara: küçük itdi
Tavvele: uzun itdi طول	كَثَرَ Kaşsera: kişi itdi	تَوَسَّطَ Tevessaṭa: orta itdi
errada: enli itdi عَرَضٌ	تَكَثَّرَ Tekenneze: eñsiz itdi	ضَيْقَ Dayyaṭa: ṭar itdi
Tefessehe: seyir itdi نفسخ	رَفَعَ Reffa' a: ince itdi	تَخْنَنَ Tehħene: kälin itdi
Tehħefe: yeyni itdi تخفف	تَعْدَى ede: bulāştı	تَبَخْرَ Tebeħħħara: tütsültdi
اَشَارَ اَشara: kaçındı عشر	أَشْتَاقَ İştäka: ārzuladı	اسْتَقْبَلَ İstekbele: karşuladı
Iktadar: becerdi اقتدر	تَنَدَّمَ Tenedeme: pişman oldu	تَعَوَّقَ Te' evvaṭa: gecekdi
Sākele: kāvuq şalldı ساقل	فَعَلَ Fe' ele: işledi	اجْتَمَعَ İcteme' e: cem' itdi
Eħmarra: kżizartdı احمد	حَبَّ Hebbe: sevdi	مَدَّ Medde: yardım itdi
Karama: ihsan itdi كَرَمٌ		

(9a-15) Kelimenin sonuna ç, ş, k, t, t, k harflerinden biri gelirse, geçmiş zaman -dI eki -tl'ya dönüştürülür. Eserdeki örneklerin hepsini “dal” harfiyle göstermiştim. Böylece dal harfi içinde dönüştürüldüğü konuları öğrenip fark edersin. Örneğin: شرب Eseribe: içdi, اكل Ekele: yedi, حرق Haraṭa: yakdı, اضطجع İḍṭace' e: yatdı, ذهب Zehebe: gitdi, بأس Bāse: öpdi, عذر ada: ıshırdı, حلب Halebe: sağdı.¹³⁰

ومتي كان آخر الكلمة جيماً أو شيناً أو قافاً أو طاءً أو تاءً أو ياءً أو كافاً عربية حال السكون تطلب دال الماضي تاءً وندغم في التاء والطاء،¹³⁰ وأنما مثلت لك الامثلة كلهما بالذال، لتعرف وتستيقظ للمواضع والمواد التي تطلب فيها الدال وهناك أمثلتها شرب: اجتنى، اكل: بدى، حرق:

1.1.5. Geniş Zaman

Beşinci bab Geniş zamanı göstermektedir. Türkçede mastar ekini sildikten sonra gel kelimesine -r eki ekleyerek geniş zamanlı 3. tekil şahısa dayanan bir fiil oluşturulur, Bu durum, mastarların başından sonuna kadar uygulanır.¹³¹

(9b-1) Ya' lem: bilur	يَعْلَم Yefhem: anlar	يَتَعَلَّم Yete' ellem: öğrenir
يكتب Yektub: yazar	يَأْمُر Ye'mur: buyur	يَجِيء Yeci': gelür
يروح Yaruḥ: gider	يَقْعُد Yaḳ'ud: oturur	يَقْوُم Yakum: kalçalar
يقف Yeḳef: durur	يَأْكُل Ye'kul: yer	يَشْرُب Yeṣrab: içer
يسمع Yesme': iştirir	يَنْظَر Yenżur: bakar	يَرَى Yerā: görür
يورى Yuveri: gösterir	يَقُول Yeḳul: der	يَرْبِى Yurabbi: besler
يعمل Ye'mel: yapar	يَخَاف Yeḥef: korkar	يَقْعُ يَعْلَم Yaḳ'a: düşer
يرمى Yermi: atar	يَهْوَط Yehuṭ: koyar	يَسْتَرْ وَيَغْطِى Yester vü yuğatı: örür
ينام Yenem: uyur	يَضْطَجَع Yaḍṭace': yatar	يَحْرِق Yaḥrek: yakar
يدخل Yedħul: girer	يَخْرُج Yeħrūc: çıkar	يَرْبِط Yerbuṭ: bağlar
يحل Yehell: çözer	يَكْسِن Yeknus: süpürür	يَحْلِب Yehlub: sağar
يقطع Yekṭa': keser	يَصْلِل Yeşil: erdi	يَضْرِب Yedreb: vurur
يعطى Ye'ti: verdi	يَأْخُذ Ye'ħuz: alur	يَبِيع Yebi': satar
يشترى Yeşteri: şatun ālur	يَشْفَع Yeşfe': dilek eyler	يَرِيد Yurid: diler
يعجن Ye'cen: yoğrur	يَطْبَخ Yetbuḥ: pişirir	يَفْلَق Yeflek: yārar
يقطع Yekle': kopar	يَعْد Ye'ed: şayar	يَوْلَد Yevled: toğurur
ينسى Yense: unudur	يَسْتَهِي Yesteħi: utanur	يَسْأَل Yes'el: şorar
يبدز Yebżur: saçar	يَطْلَب Yetħlab: ister	يَرْكَب Yerkeb: biner
ينزل Yenzil: iner	يَمْضِع Yemdaq: ciyner	يَبْلُغ Yeble': yutar
يبيول Yubevvvel: işer	يَتَغَوَّط Yetegħvavat: sıçar	يَزِيد Yezid: artar
ينقص Yenkuş: eksilür	يَبْتَدِي Yebtedi: başlar	يَخْلُص Yehħaġış: biter
يخرق Yehrek: deler	يَغْلِي Yeğli: kaynar	يَسْرِق yesrek: ugurlar
يتطير Yetir: uçar	يَخْيِط Yuħejt: diker	يَخْنَق Yehnek: boğar
يسعل Yes'ul: öksürür	يَعْطِس Ye'tes: ağsırır	يَضْحَك Yedħek: güler
ييکى Yebki: ağlar	يَعْضَى Ye'ud: ışırır	يَمْصَن Yemuşş: emer
ييوس Yubevvəs: öper	يَصْطَلِح Yeşħaleh: barışur	يَبْلِيل Yebul: işlatır
يغسل Yeġsilu: yur	يَعْوَم Ye'um: yüzer	يَغْطِس Yegħiġis ¹³² : talar

¹³¹ الباب الخامس في بيان المضارع في التركي كُلُّ كلمة الحقّ بأخر هاراء ساكنة، بعد التجريد من علامة المصدر، وتلك على صورة الأمر فيكون المجمع فعلاً مضارعاً مسندأً للمفرد الغائب وذلك من أول المصادر إلى آخرها.

¹³² Metinde ”يُعطى“ biçiminde yazılmıştır.

يغرق Yağrak: batar	يذبح Yezbeh: boğazlar	يقتل Yektul: öldürür
يبنى Yebni: bina yapar	يهدم Yehdim: yıkar	يحترز Yehteriz: şakınur
يرفع Yerfe': kaldırır	ينخل Yunehel: eler	يملا Yemle': doldurur
يفرغ Yuferriğ: boşaltır	يسكب Yesubb: ázarlar	يشتم Yeştem: söger
يفتح ويكشف يفتش Yefteh vü yekşif: açar	يُقفل Yukfel: kapar	يصطاد Yaştad: ávlar
يخاصم Yuhaşim: çekisir	يخفى Yuḥfi: gizler	يسخى Yuḥebbi: saklar
يخلص Yuḥelleş: kurtarır	يلف Yeluff: şarar	يتنفس Yentefih: şişer
(9b-10) يصبر Yeşbir: katlanır	ينفح Yenfeh: üfürür	يفرش Yefreş: döşer
يُشَم Yeşum: köklar	يذوق Yezük: dātar	يلمس Yelmes: değer
يصبب Yeşub: döker	يمسح Yemşeh: siler	يسخن Yuseḥhen: ıshitir
يبرد Yuberid: soğutur	يمر Yemur: geçer	يسحب Yesheb: çeker
يجر Yecurr: sürür	ينشر Yenşur: serer	يجد Yeced: bulur
يغنى Yuganni: ırlar	يصبح Yaşıh: çağırır	يهب Yehib: bağışlar
ينسج Yensic: ṭokur	يقتل Yeftil: büker	يتناخب Yenteḥib: üründülür
يوصى Yuṣi: işmarlar	يُحِبْ Yuḥebbu: sever	يشرط Yesruṭ: yırtar
يغتاظ Yegtaż: incinur	يصطاح Yeşṭaleḥ: barışur	يرتعش Yerte': iş: ditrer
يلبس Yelbes: giyer	يقلع Yekle': çıkarır	يموت Yemut: ölüür
يدفن Yedfin: gömer	يزيد Yezyd: ārtar	يكيل Yekil: ölçer
يلحس Yelħes: yalar	يصدق Yuṣaddek: inanur	يكتب Yekib: yalanlar
يرجع Yerci': döner	يروح Yeruh: gider	يكون Yekun: olur
يتکيء Yeteki': ṭayanır	يلعب Yel'eb: oynar	يدلى Yudli: şarkıtır
يتداول Yetedellel: nazlanur	يطفى Yuṭfi': söndürür	يخدع Yehd': āldatur
يريد Yurid: getirir	يختقر Yehtekir ¹³³ : ḥorlar	يُحِبْ Yuḥebb: sever
يحفظ Yaḥfaż: ezberler	يزبن Yuzeyyin: düber	يتصدّد Yehşud: biçer
يجمع Yecme': devşirir	يمدح Yemdeh: öger	يذم Yezum: söger

Temmet etemam, Allah bilir ve dönüş O'nadır. **Altıncı bab sıfat- fiili göstermektedir.**¹³⁴

¹³³ Metinde "يختصر" biçiminde yazılmıştır.

¹³⁴ تمت التمام والله اعلم برجع اليه المأب ياهاو. الباب السادس اسم الفاعل.

1.1.6. -(y)İcl Sıfat-Fiil Eki

(9b-15) Türkçede “gel” kelimesi mastar ekini silindiğinde, emir haline getirilirse ve sonuna -(y)İcl eki eklenirse, bu şekilde sıfat-fiil oluşturur.¹³⁵

الِّيمَ عَلَمْ alim: bilici	فَاهِمْ Fâhim: añlayıcı	مُعَلِّمْ Muta'ellim: ögrenici
قَارِئْ كَارِيْ قارى: okuyıcı	كَاتِبْ Kâtib: yazıcı	أَمْرَ آmer: buyurıcı
جَانِيْ Câ'i: gelici	ذَاهِبْ Zâhib: gidici	قَاعِدْ Ka'id: oturıcı
فَائِمْ Kâ'im: keletalıcı	وَاقِفْ Vâkif: durıcı	أَكِلْ Akel: iyicili
شَارِبْ Shârib: içici	سَامِعْ Sâmi': işaretçi	نَاظِرْ Nazer: bakıcı
رَأِيْ Râ'i: gorici	مُورِي Muverri: gösterici	مُتَكَلِّمْ Mutekellem: söyleyici
قَالِيْ Kâ'il: söyleyici	مُرَبِّي Murabbi: besleyici	عَالِمْ amel: yapıcı
خَافِتْ Hâ'if: korkeyici	وَاقِعْ Vâki': düşüci	رَامِي Rami: atıcı
حَاطِطْ Haṭîṭ: koyıcı	سَاطُرْ وَ مَغْطَى Sâter ve muğatṭi: örütücü	نَائِمْ Na'im: uyuyıcı
مَضْطَجِعْ Muḍṭâce: yatıcı	حَارِقْ Hârek: yakıcı	دَاهِيلْ Dâhil: girici
خَارِجْ Hâric: çıkışıcı	رَابِطْ Râbet: bağlayıcı	هَالِلْ Hâlîl: çözücü
كَانِسْ Kânîs: süpürici	حَالِبْ Halib: şâgıcı	قَاطِعْ Katî': kesici
ضَارِبْ Darîb: urıcı	هَارِبْ Hârib: kaçıcı	وَاصِلْ Vâşîl: erici
مَعْطِيْ Mu'tî: verici	آخِذْ Ahîz: alıcı	بَايِعْ Bayî: satıcı
شَارِيْ شâri: şâtuñ alıcı	شَافِعْ Shâfi': dilek eyleyici	مُرِيدْ Murid: dileyici
عَاجِنْ acen: yoğunıcı	طَابِخْ Tâbeh: pişirici	فَالِقْ Fâlek: yarıci
عَادِدْ adidd: sayıçı	وَالِدْ Vâled: toğurıcı	نَاسِي Nâsi: unutıcı
حَافِظْ Hafîz: ezberici	مَسْتَحِي Mestehî: utanıcı	سَائِلْ Sâ'il: şorıcı
بَازِرْ Bâzîr: saçıcı	طَالِبْ Tâlib: isteyici	رَأْكِبْ Râkib: binici
نَازِلْ Nâzîl: inici	مَاضِعْ Madîg: çiyneyici	بَلِعْ Belî: yutıcı
مَتَبَوِّلْ Mutebevvil: işeyici	مُتَغَوِّطْ Mutâgavvît: sıçıcı	زَائِدْ Za'id: artıcı
نَاقِصْ Nakîş: eksilici	مُبَتَدِي Mubtedî: başlıyıcı	مُفَرِّغْ Muferriğ: boşaltıcı
خَارِقْ Hârik: delici	مَغْلِي Muğli: kaynatıcı	سَارِقْ Sârik: uğurlayıcı
طَائِرْ Ta'er: uçıcı	خَيَّاطْ Hayyaṭ: dikici	خَانِقْ Hânik: boğıcı
سَاعِلْ Sâ'il: öksürici	عَاطِسْ atîs: ağışırıcı	ضَاحِكْ Dâhik: gülici
بَاكِي Baki: ağlayıcı	عَاضِضْ adîdd: ışırıcı	مَاضِصْ Mâşîş: emmici
بَايِسْ Bayis: öpici	مُصْطَلِحْ Muşṭâlih: barışıcı	غَضِبَانْ Gađban: tarılıcı
بَالِلْ Belil: işlatıcı	غَاسِلْ Gâsil: yuyıcı	عَائِمْ ā'im: yüzici

¹³⁵ في التركي كل كلمة جرئت من علامة المصدر وصارت على صورة الامر، والحق بآخر لفظ جى، ف تكون اسم الفاعل للمفرد.

غَاطِسٌ (10a-5) Gātis: dälıcı	غَارِقٌ Gārik: bāticı	ذَابِحٌ Zābih: boğazlayıcı
قَايْلٌ قاتلٌ Katil: öldürici	بَانِي Bani: bina yapıcı	هَادِمٌ Hadim: yıkıcı
مُحْتَرِزٌ Muhteriz: şakincı	رَافِعٌ Rafī‘: kaldırıcı	نَاهِلٌ Nahil: eleyici
مَالِيٌّ Māli: doldurıcı	سَابِبٌ Sābib: azırlıycı	شَاتِيمٌ Şātim: sögici
فَاتِحٌ فاتih: açıcı	غَالِقٌ Galik: kapıcı	صَادِيدٌ Şa‘id: āvıcı
مُخَاصِّمٌ Muhaşim: çekişici	مُخْفِيٌّ Muḥfi: gizleyici	مُخَبِّيٌّ Muzabi: şaklayıcı
مُخْلِصٌ Muħallis: kırtarıcı	لَافِيٌّ Lāfīf: şarıcı	صَابِرٌ Şābir: katlanıcı
نَافِخٌ Nāfih: üfürici	مُنْتَفِخٌ Muntefīh: şişici	فَارِشٌ Fāriş: döşeyici
شَامِيمٌ Şāmim: köklüyorıcı	ذَائِقٌ Za‘iķ: tadıcı ¹³⁶	لَامِسٌ Lāmis: değici
صَابِبٌ Şābib: dökici	صَادِيمٌ Şādim: dokunıcı	مَاسِحٌ Māsīh: silici
مُسْخِنٌ Musehin: işticı	مُبَرِّدٌ Muberid: soğutıcı	مَارِرٌ Mārir: geçici
سَاحِبٌ ساحiben: çekici	جَارِّ Cārran: sürüci	نَاشِرٌ Nāshirān: serici
وَاجِدٌ Vāciden: bulıcı	مُغْنِيٌّ Muġniyen: irlayıcı	صَابِعٌ Şa‘iħen: çağrıyıcı
وَاهِبٌ Vāhiben: bağışlayıcı	نَاسِيَحٌ Nāsicen: dokuyıcı	مُنْتَخِبٌ Munteħiben: üründüleyici
موصِيٌّ Muşıyen: işmarlayıcı	مُحِبٌّ Muħiben: sevici	شَارِطٌ (10a-15) Şariṭan: yırıtıcı
مُغِيظًا Nuġiżan: incinci	مُرْتَعِشٌ Murte‘išen: ditreyici	لَابِسٌ Lābisen: giyici
قَالَعَ كَالِيٌّ en: çıkarıcı	دَافِنَ Dāfinen: gömici	وازِنٌ Vāzinen: tārtıcı
كَالِيلٌ Kāyilen: ölçüci	لَاحِسَنَ Lāħisen: yalıcı	مُصَدِّقٌ Muṣadiķan: inanıcı
مُكْذِبٌ Mukežiben: yalañlayıcı	رَاجِعٌ Rāci‘en: dönici	سَائِرٌ Sā‘iran: yürüyici
مُتَكَّكِفٌ Mutteki‘: tayañıcı	رَاهِيٌّ Raħi: şarkıtıcı	مُدَلِّلٌ Mudelilen: nāzlanıcı
لَاعِبٌ لَّا عِبَ Lā‘iben: oyuncı	مُطْفِيٌّ Muṭfi‘: söndürici	خَادِعٌ Hādi‘: aldāyıcı
مُورِدٌ Muvrid: getürıcı	مُحْتَكِرٌ Muħtaķir: hərəlayıcı	مُزِينٌ Muzeyyin: düzici
حَاصِدٌ Hāśid: biçici	جَامِعٌ وَلَامِ Cāmi‘ va lāmim: devşirici	مَادِحٌ Mādiħen: ögici
ذَامِمٌ Zāmimen: kınā söyleyici		

1.1.7. Nefy (Mutlak Olumsuz):

Yedinci bab (Nefy) olumsuz göstermektedir. Türkçede olumsuzun alameti **ما -mA** ekidir, ilk olarak türemiş kelimelerde bulunur, ikincisinden ise üçüncü ve birinci rükünlerde bahsedilmiştir. Görülen geçmiş zaman, geniş zamanda ve diğer kiplerde de **ما -mA** ekinden “elif” harfi silinir.

¹³⁶ Metinde “ذاتيچى” biçiminde yazılmıştır.

(10a-20) Görülen geçmiş zaman'da olumsuzluk eki, “esreli dal” dan önce eklenir yani Görülen geçmiş zaman ekinden önce eklenir. Örneğin:

علم ما mā 'alime: bilmeli,

فهم ما mā fehime: añaşlamadı,

تعلم ما mā te^c elleme: öğrenmedi,

قرأ ما mā ḫara^a: okumadı,

كتب ما mā ketebe: yāzmadı ve bu şekilde devam edilir.

Geniş zaman olumsuzluğunda ise “elif”’i silinen ek, geniş zaman belirten -r ekinin yerine gelip ardından “ز” -z harfi gelmektedir yani “مز” -mAz ekidir ve bu şekilde olumsuz geniş zamanlı 3. tekil şahsa dayanan bir fiil oluşturur. Örneğin:

يعلم ما mā ya^c lem: bilmez,

يفهم ما mā yefhem: añaşlamaz,

يتعلم ما mā yete^c ellem: öğrenmez,

يقرأ ما mā yeķra^a: okumaz,

يكتب ما mā yektrib: yazmaz... vs.¹³⁷

(10b-1) Mastarlarda olumsuzluk eki mastar ekinden (-mak veya -mek) önce gelir, örneğin:

عدم العلم edem El-^c ilm: bilmemek,

عدم الفهم edem El-fehm: añaşlamamaķ,

عدم التعليم edem Et-te^c lim: öğrenmemek,

عدم القراءة edem El-ķira^a: okumamak,

عدم الكتابة edem El-Kitebe: yazmamak...vs.

الباب السابع في بيان علامة النفي: وعلامة النفي في التركى هي لا تخلو من ان تكون في الركن الثالث والواحد ¹³⁷ ان كانت في الماضي، او المضارع، او غيره لفظ ما ولكن تحذف الفها في الماضي وغيره وعلامة نفيها في الماضي ان تكون قبل الدال المكبورة التي هي علامه الماضي ومثاله. ما علم: بلطفى، ما فهم: اكلطفى، ما تعلم: اوكرنطفى، ما قرأ: اوقورمدى، ما كتب: يازمىدلى والى اخره اما علامه نفيها في المضارع اي ما المحذوف الالف فهي ان تحل محل الراء التي بها علامه المضارع بعد ان يلحق بها زادسكته فيكون نفيها المضارع المسند الغائب والحاصل على علامة نفي المضارع وهي لفظ مز مثله ما يعلم: بلمز، ما يفهم: اوكرنمز، ما يتعلم: اوقورمز، ما يقرأ: يازمز.

1.1.8. Çokluk Eki:

Sekizinci bab çokluk ekini göstermektedir. Türkçede çokluk eki +lAr ekipdir. +lAr eki (10b-5) fiillerde veya isimlerde, tekil ya da ikil, eril ya da dişil de kullanılır, Türkçede eril yada dişil, ikil ya da çoğul farkı yok cümlede geçtiği yere göre belirlenmektedir.

1.çoğul şahıs dört şekilde görülmektedir. Birincisi görülen geçmiş zaman isnat edince, ikincisi geniş zamana isnat edince, üçüncü tamlayana (muzzaf ileyh) isnat edince, dördüncü Bağımsız/Ayrı zamirlere isnat edince olmaktadır. Bu babta birinci ve ikinci durumlardan bahsedilecek, (10b-10) diğer durumları ise 3. rüküñ İyelik Öbekleri ve Ayrı Zamirler bölümünde bahsedilecek İnşallah. Görülen geçmiş zamanda 2. Çoğul şahıs zamiri gerek olumlu gerek olumsuz durumunda 2.çoğul şahıs eki -ñIz'dır, yani nazal nun ve hareketsiz ze harfidir. Siz, 2. çoğul şahıs zamiridir. Çokluk eki iyelik öbeklerinde bulunur. (10b-15) Örnekleri 3. rükünde görülecektir. “Siz”, geniş zaman'da gerek olumlu gerek olumsuz durumunda 2. çoğul şahıs zamiri olur. Çokluk eki ayrı zamirlerde kullanılır onu da 3. rükünde açıklayacağız İnşallah. Şimdi ilk iki duruma döneyim.¹³⁸

(11a-1) İlk iki duruma dönerim, onlar da 1.çoğul şahsa ait durumlar:

Görülen geçmiş zaman'daki gerek olumlu gerek olumsuz durumda 1. çoğul şahıs eki Kef-ı Arabîya (ك) ya da Kef sâkinde (ف) aynı -maķ, -mek gibi olur ve en çok kullanılan (ك) harfidir. Daha önce belirtildiği gibi Görülen Geçmiş Zaman “dal” –DI ekinden sonra eklenir. Örneklerde kısaca verildi anla. Örneğin:

علمنا elimna: bildik

فهمنا Fehimne: aňladık

تعلمنا Te' elmne: ögrendik

علامة نفيها في المصدر. اي ما. المذكور ان تكون قبل علامة المصدر وهي مثُل او مُقْ مثاله عد العلم: بلـمك، عدم الفهم: اکـلـمـق، عدم التعليم: اوـکـنـمـك، عدم القراءة: اوـقـمـق، عدم الكتابة: يـاتـمـق و هـكـذا الـى آخرـهـ الـبـابـ الثـانـيـ فـيـ بـيـانـ عـالـمـ الجـمـعـ، الجـمـعـ فـيـ التـرـكـيـ لـفـظـهـ لـرـاعـلـ اـنـ لـزـ عـالـمـ الجـمـعـ لـغـيـرـ المـخـاطـبـ مـطـلـقاـ، وـقـولـيـ مـطـلـقاـ سـوـاءـ كـانـ فـيـ الـافـعـالـ، اوـ فـيـ الـاسـمـاءـ، وـسـوـاءـ كـانـ لـلـمـثـنـيـ، اوـ الجـمـعـ مـذـكـرـ اوـ مـؤـنـثـ تـبـيـهـ لـاـ فـرـقـ فـيـ اللـغـةـ التـرـكـيـ بـيـنـ الـمـذـكـرـ وـلـاـ بـيـنـ الـمـثـنـيـ وـالـجـمـعـ وـأـنـمـاـ يـعـلـمـ ذـاكـ قـرـيـهـ حـالـيـهـ، اوـ مـقـالـيـهـ، اوـ عـالـمـةـ الجـمـعـ لـلـمـكـلـمـ وـمـعـهـ غـيرـهـ فـيـ اـرـبـعـ مـطـلـقاـ العـالـمـةـ الـأـوـلـىـ حـالـةـ اـسـنـادـ الـفـعـلـ الـمـاضـيـ، الثـانـيـةـ حـالـةـ اـسـنـادـ الـفـعـلـ الـمـضـارـعـ، العـالـمـةـ الـثـالـثـةـ حـالـةـ اـضـافـةـ الـيـهـ، وـمـعـهـ غـيرـهـ، العـالـمـةـ الـرـابـعـةـ مـنـصـلـاـ، وـيـذـكـرـ فـيـ هـذـاـ الـبـآـبـ الـعـالـمـاتـ الـأـوـلـيـانـ وـنـذـكـرـ الـاـخـرـتـانـ فـيـ الرـكـنـ الـثـالـثـ فـيـ بـيـانـ الـاـضـافـةـ، وـبـيـانـ الـضـمـائرـ الـمـنـفـصـلـةـ اـنـ شـاءـ اللهـ تـعـالـىـ، وـاـمـاـ عـالـمـةـ الجـمـعـ المـخـاطـبـ فـيـ الـفـعـلـ الـمـاضـيـ مـثـنـاـ كـانـ اوـ مـنـفـيـ، وـتـكـونـ عـالـمـةـ الجـمـعـ لـلـمـخـاطـبـ فـهـيـ اـنـثـانـ مـطـلـقاـ وـهـيـ لـفـظـةـ كـرـ يـعـنيـ كـافـاـ عـحـمـيـةـ بـعـدـ هـازـ آـيـ سـاـكـنـةـ وـلـفـظـةـ سـرـ عـالـمـةـ الجـمـعـ المـخـاطـبـ فـيـ الـفـعـلـ الـمـاضـيـ مـثـنـاـ كـانـ اوـ مـنـفـيـ، وـتـكـونـ عـالـمـةـ الجـمـعـ اـيـضاـ فـيـ التـضـافـةـ الـيـهـ وـسـيـظـهـ هـذـاـ فـيـ الرـكـنـ الـثـالـثـ وـلـفـظـهـ سـرـ عـالـمـةـ الجـمـعـ لـلـمـخـاطـبـ فـيـ الـفـعـلـ الـمـاضـيـ مـثـنـاـ كـانـ اوـ مـنـفـيـ، وـتـكـونـ عـالـمـةـ الجـمـعـ اـيـضاـ فـيـ الـضـمـائرـ الـمـنـفـصـلـةـ كـماـ سـنـبـيـنـ اـنـ شـاءـ اللـعـ تـعـالـىـ فـيـ الرـكـنـ الـثـالـثـ اـيـضاـ.

قرآن Kara'na: okudık

كتبنا Ketebne: yazdık

ضربنا Darebna: Urdık (11a-5) vs.

Olumsuz Örnekler:

ما علمنا Mā 'elimne: bilmedik

ما فهمنا Mā fehimne: añalamadık

ما تعلمنا Mā te' ellemne: ögrenmedik

ما قرآننا Mā qara'na: okumadık

ما كتبنا Mā ketebne: yazmadık... vs.

Geniş zaman'daki 1. çoğul şahıs eki -z'dır, geniş zaman babında belirtildiği gibi olumlu eki -r 'den sonra gelir. Olumsuz durumunda da -mAz ekinden sonra gelmektedir. Geniş zaman'daki 1. çoğul şahıs başka bir ekte de kullanılır o da -A-lIm ekipidir, bu ek olumlu geniş zaman'da -r ekinin yerine kullanılır. -z ekiyle olumlu geniş zaman örnekleri:

(11a-10) نعلم Ne'lem: biliriz,

نفهم Nefhem: añałarız,

نتعلم Nete' ellem: Ögreniriz,

نقرا Neqra': okuruz,

نكتب Nektub: yazarız...vs.

Geniş zaman'daki 1. çoğul şahıs eki -A-lım Eki örnekleri:

نعم Ne'lem: bilelim

نفهم Nefhem: añałayalım

نتعلم Nete' elem: ögrenelim

نقرا Neqra': okuyalım

نكتب Nektub: Yāzalıım ... vs.

Olumsuz geniş zaman örnekleri:

مانعلم Ma ne'lem: bilmeziz

مانفهم Ma nefhem: añałamazız

ما نتعلم Ma nete^c elem: ögrenmeziz

ما نقرأ Ma na kra^{':} okumazız

ما نكتب Ma nektub: yazmazız... vs. Buraya kadar 1. çoğul şahis eki, bu bâbta bitmiştir.¹³⁹

Görülen geçmiş zaman'da, gerek olumlu gerek olumsuz durumunda 2.çoğul şahis eki –ñIz'dır ve görülen geçmiş zaman esreli dal –DI ekinden sonra gelir. Olumlu durumunda örnekleri:

علمتم elimtum: bildiñiz

فهمتم Fehimtum: añladıñiz

تعلمت Te^c elemtum: ögrendiñiz

كتبتم ketebtum: yāzdıñiz... vs.

Olumsuz görülen geçmiş zaman örnekleri:

ما علمت Mā^c elimtum: bilmediñiz

ما فهمتم Mā fehimtum: añlamadıñiz

ما تعلمت Mā te^c ellemtum: ögrenmediñiz

ما قرأتم Mā kara[']tum: okumadıñiz

ما كتبتم Mā ketebtum: yazmadıñiz.

(11a-15) Geniş Zaman'da, hem olumlu hem de olumsuz durumunda 2. çoğul şahis eki -sInIz ekidir ve olumlu geniş zaman -r ekinden sonra gelir; olumsuz eki ise -mAz'dır. Olumlu geniş zamanda 2.çoğul şahis eki örnekleri:

تعلمون Te^c lemun: bilirsınız

تفهمون Tefhemun: añlarsınız

تتعلمون Tete^c elemum: ögrenirsınız

اللَّذِينَ بِهِمَا عَلَامَاتُ الْمُتَكَلَّمٍ وَمَعَهُ غَيْرُهُ حَالُ اسْنَادِ الْفَعْلِ الْمَاضِيِّ هِيَ كَافٌ عَرَبِيًّا أَوْ قَلْفٌ سَاكِنَةً وَالضَّابِطُ فِي ذَلِكَ أَنَّ كُلَّ مُصْدَرٍ عَلَامَتَهُ مُكْثُ¹³⁹ أَوْ مَقْنُقٌ وَالْأَكْثَرُ الْغَالِبُ هِيَ كَافٌ تَلْحُقُ أَخْرَى عَلَامَةً الْمَاضِيِّ وَهِيَ الدَّالُ الْمَذْكُورُ أَنَّاً مَثَبِّتًا كَانَ الْفَعْلُ أَوْ مَنْفِيًّا، وَتَمْثِيلُ لَهُمَا مَثَلُ الْمَثَبِّتِ مِنْ أَوْلَهُ إِلَى آخِرِهِ مَثَلًا لِمُخْتَصِّرٍ أَوْ لَنْدِي فَاهِمٍ عَلَمَنَا: بِيَلْدَكُ، فَهُنَّا: أَكْنَدَكُ، قَرَأْنَا: يَازِدِقُ، ضَرَبَنَا: أَورِيدِقُ وَهَذَا إِلَى آخِرِهِ أَمَا عَلَامَةَ الْمُتَكَلَّمِ، وَمَعَهُ غَيْرُهُ حَالُ اسْنَادِ الْفَعْلِ الْمَضَارِعِ فِي زَأِي سَاكِنَةٍ تَلْحُقُ أَخْرَى عَلَامَةً الْمَضَارِعِ وَهِيَ الزَّاءُ الْمَذْكُورَةُ فِي بَابِ الْمَضَارِعِ فِي الْإِثْيَاتِ، وَتَلْحُقُ أَخْرَى عَلَامَةً الْمَضَارِعِ فِي الْمَنْفِي وَهِيَ لَفْظَةُ مَزْ، وَقَدْ تَكُونُ عَلَامَةً الْمُتَكَلَّمِ وَمَعَهُ غَيْرُهُ فِي الْمَضَارِعِ الْمَثَبِّتِ لَفْظَةُ لَمْ وَتَحْلُّ مَحْلُ عَلَامَةِ الْمَضَارِعِ وَهِيَ الزَّاءُ فِي مَثَبِّتِ الْمَضَارِعِ الْمَثَبِّتِ بِالْأَيْ قَوْلَكِ نَعْلَمُ: بِيَلْزُ، نَفَهُمُ: أَكْلَرُزُ، نَتَعْلَمُ: أَوكْرَنْزُ، نَقْرَا: أَوْقَوْرُزُ، نَكْتُ: يَازِرُزُ، وَهَذَا إِلَى آخِرِهِ وَمَثَلُ الْمَضَارِعِ الْمَثَبِّتِ بِلَمْ قَوْلَكِ نَعْلَمُ: بِيَلَهُ لَمْ، نَفَهُمُ: أَكْلَيْهُ لَمْ، نَقْرَا: أَوْقَوْيِهُ لَمْ، نَكْتُ: يَازِرَهُ لَمْ وَهَذَا إِلَى آخِرِهِ وَمَثَلُ الْمَضَارِعِ الْمَثَبِّتِ بِلَمْ قَوْلَكِ نَعْلَمُ: بِيَلْزُ، نَفَهُمُ: أَكْلَنْزُ، نَقْرَا: أَوْقَنْزُ، نَكْتُ: يَازِنْزُ وَهَذَا إِلَى آخِرِهِ وَمَثَلُ الْمَضَارِعِ الْمَثَبِّتِ بِلَمْ قَوْلَكِ نَعْلَمُ: بِيَلْزُ، نَفَهُمُ: أَكْلَنْزُ، نَقْرَا: أَوْقَنْزُ، نَكْتُ: يَازِنْزُ، مَا نَعْلَمُ: أَكْلَمْنْزُ، مَا نَفَهُمُ: أَكْلَنْمْزُ، مَا نَقْرَا: أَوْقَنْمْزُ، مَا نَكْتُ: يَازِنْمْزُ وَهَذَا إِلَى آخِرِ الْمَصَادِرِ اِنْتَهِي بِيَانِ الْعَالَمَتِينِ اللَّذِيْنَ هَمَا لِلْمُتَكَلَّمِ وَمَعَهُ غَيْرُهُ فِي هَذَا الْبَابِ.

تكتبون Tektubun: yāzarsınız.... vs.

Olumsuz Geniş Zaman'da 2.çögöl şahıs eki örnekleri:

ما تعلمون Mā te^c lemun: bilmezsiniz

ما تفهمون Mā tefhemun: aňlamazsınız

ما تتعلمون Mā tet^c ellemun: ögrenmezsiniz

ما تقرؤن Mā tekra^c un: oķumazsınız

ما تكتبون Mā tektubun: yāzmazsınız...vs.

-lAr eki ise daha önce belirtiğimiz gibi kelimenin sonuna gelir, görülen geçmiş zaman ya da geniş zaman, olumlu ya da olumsuz, (11a-20) sıfat-fiilde de kullanılır. Ancak emir kipinde gerek olumlu gerek olumsuz kullanılmaz. Görülen geçmiş zaman'daki 3.çögöl şahıs eki, görülen geçmiş zaman – DI ekinden sonra gelir. Görülen geçmiş zaman olumlu durumunda örnekleri:

علموا Elimu: bildiler

فهموا Fehimu: aňladılar

تعلموا Te^c ellemu: ögrendiler

قرؤا Kara^c u: oķudılar

كتبوا Ketebu: yāzdılar.¹⁴⁰

(11b-1) Görülen geçmiş zaman olumsuz durumunda, 3. çögöl şahıs eki (-lAr), olumsuz eki ve Görülen geçmiş zaman eki yani “dal” –DI'dan sonra gelir. Örneğin:

ما علموا Mā 'elimu: bilmediler,

اما علامة جمع المخاطب حال الانساد الماضي مثبتاً كان او منفياً فهي لفظة كز المذكورة تلحق آخرها علامة الماضي وهي الدال المكسورة¹⁴⁰ المعنية في باب الماضي وتمثيل المثبت، والمنفي فمثال الماضي والمثبت مسند للمخاطب ، ومعه غيره قوله علمت/بىلەڭز، فهمت/اڭلەڭز، تعلمت/اوكرىندىيڭز، قرأت/اوقودىيڭز، كتبتم، يازدىيڭز و هكذا الى آخره ومثال الماضي المنفي كذلك ما علمتم/بىلىمدىيڭز، ما فهمتم/انگلەمىدىيڭز، ما تعلمتم/اوقدىمىدىيڭز، ما قرأت/يازدىمىيڭز، ما كتبتم/يازرىسىنر. واما علامة جمع المخاطب حال اسناد المضارع المثبت كان او منفياً فهي لفظة سز، تلحق آخر علامة المضارع وهي الراء في الاثنين ولفظة مز في التفعي وتمثل للمثبت والمنفي ، فمثال المضارع المثبت حال اسناد للمخاطب مع الغير، قوله تعلمون/بىلەسىنر، تفهمون/اوكرىڭىرلىسىنر، تقرؤن/اوقورسىنر، تكتبون/يازرسنر و هكذا الى آخره قوله مثال المضارع المنفي مسند للمخاطب مع الغير قوله، ما تعلمون/بىلەسىنر، ما تفهمون/اوكرىڭىرلىسىنر، ما تقرؤون/اوقورسىنر، لغير المتكلم والمخاطب كما بيّنا آنفاً علامة كونها للجمع ان تلحق آخر الكلمة والكلمة ما تكتبون/يازرسنر و هكذا الى آخره اما لفظهن، فعلامة حاليها ماضياً كان، او مضارعاً، مثبتاً كان او منفياً وسواء كانت الكلمة اسم فاعل ، او غير ذلك ، مما يكون غير المتكلم، والمخاطب، ومن ثم لا تخل الامر، والتلهي الحاظر وهناك مثال الماضي والمضارع ثباتاً، ونفياً بحالها، واسم الفاعل فمثال الماضي المثبت مسند للغائب مع الغير ، وعلامة كونها للجمع ان تلحق آخر علامة الماضي وهي الدال المكسورة مثال علموا/بىلەيلر، فهموا/اڭلەيلر، تعلموا/ اوكرىيلر، قراؤا/اوقورىيلر، كتبوا/يازدىيلر

ما فهموا Mā fehimu: aňlamadılar,
 ما تعلموا Mā te'ellemu: ögrenmediler,
 ما قرؤا Mā ķara 'u: okumadılar,
 ما كتبوا Mā ketebu: yazmadılar... vs.¹⁴¹

Geniş zaman'da 3. çoğul şahıs eki olumlu durumunda, geniş zaman (-r) ekinden sonra gelir. Örneğin:

يعلمون Ye'lemun: bilürler,
 يفهمون Yefhemun: aňlarlar,
 يتعلمون Yete'ellemun: ögrenirler,
 يقرؤن Yekra 'un: okurlar,
 يكتبون Yektubun: yāzarlar.

Geniş zaman'da, 3.çoğul şahıs eki olumsuz durumunda, (11b-5) geniş zaman (-mAz) ekinden sonra gelir. Örneğin:

ما يتعلمون Mā yete'ellemun: bilmezler,
 ما يفهمون Mā yefhemun: aňlamazlar,
 ما يتعلمون Mā yete'ellemun: ögrenmezler,
 ما يقرؤن Mā yaķra 'un: okumazlar,
 ما يكتبون Mā yektubun: yāzmazlar... vs.¹⁴²

Sıfat-filide daha önce belirttiğimiz gibi -(y)IcI ekiyle gösterilir, çokluk eki sıfat-fil ekinden sonra gelir. Örneğin:

عالموں 'ālimun: biliciler,
 فاهمن Fehimun: aňlayıcılar,
 قارئون Ķari 'un: okuyıcılar,
 متعلمون Müte'ellimun: ögreniciler,

ومثال الماضي المنفي مسندًا للغائب كذلك وعلامة كونها للجمع ان تلحق آخر علامة الماضي وهي الذال وهي علامة النفي كما ذكرنا مثاله¹⁴¹
 ما علمو / بيلمديلر، ما فهموا / اكلمديلر، ما تعلمو / اوكرنمييلر، ما قرروا / اوقدمييلر، ما كتبوا / يازمييلر

ومثال المضارع المثبت مسندًا للغائب مع الغير، وعلامة تكون لـز علامة الجمع ان تلحق علامة المضارع وهي الراء، مثاله يعلمون / بيلورلر،¹⁴²
 يفهمون / اكلورلر يتعلمون / اوكرنورلر، يقرؤن / اوقرولر، يكتبون / يازرلر ومثال المضارع المنفي مسندًا للغائب كذلك وعلامة كون لـز للجمع تلحق
 علامة نفيه وهي لفظة مز مثاله ما يعلمون / بيلمزلر، ما يفهمون / اكلمزلر، ما يتعلمون / اوكرنمزلر، ما يقرؤن / اوقدمزلر، ما يكتبون / يازمزلر

كَاتِبُون Katibun: yāzıcılar... vs. buraya kadar çokluk babı bitmiştir.¹⁴³

Şimdi 1., 2. ve 3. tekil şahıs eklerinden bahsetmemiz önemlidir. Bil ki Hedek'allah (Allah sana hidayet versin) 1. tekil şahsin eki (-m)'dır; hem görülen geçmiş zaman hem de geniş zaman'de, hem olumlu hem de olumsuz durumda, (11b-10) gerek tekil isim gerek çoğul isim kelimelerin sonuna gelir. Örneklerde gösterilecek insallah. Görülen geçmiş zaman 1. tekil şahıs eki olumlu durumundaki örnekler:

عَلِمْتَ Elimtu: bildim,

فَهِمْتَ Fehimtu: añladım,

تَعْلَمْتَ Te'ellemtu: ögrendim,

قَرَأْتَ Kara'tu: okudum,

كَتَبْتَ Ketebtu: yāzdım vs.

Görülen geçmiş zaman olumsuz durumunda, 1. tekil şahıs eki, olumsuz eki ve görülen geçmiş zaman ekinden sonra gelir. Örneğin:

مَا عَلِمْتَ Mā 'elimtu: bilmedim,

مَا فَهِمْتَ Mā fehimtu: añlamadım,

مَا تَعْلَمْتَ Mā te'ellemtu: ögrenmedim,

مَا قَرَأْتَ Mā kara'tu: okumadım,

مَا كَتَبْتَ Mā ketebtu: yāzmadım... vs.

Geniş zaman olumlu durumunda, 1.tekil şahıs eki, geniş zaman ekinden sonra gelir. (11b-15)
Örneğin:

أَعْلَمْ E'lem: bilürm,

أَفْهَمْ Efhem: añlarım,

أَنْتَعْلَمْ Ete'ellem: ögrenirim,

أَقْرَأْ Ekra': okürüm,

أَكْتَبْ Ektub: yāzarım vs.

¹⁴³ مثال اسم الفاعل وعلامة كون لـ للجمع ان تلحق آخر علامة اسم الفاعل وهي لفظ جي كما شرحنا في باب اسم الفاعل مثاله عالمون / بيليجيلر، فاهمن / اكليجييلر، فارون / اوقيجييلر، متعلمون / اوكرنيجييلر، كاتيون / يازيجيلر الى آخره انتهي بيان علامة الجمع

Geniş zaman'da 1.tekil şahıs ekinin olumsuz durumunda --mAz ekinden sonra gelir. Örneğin:

ما اعلم Mā elim: bilmezem,

ما لفهم Mā efhem: aňlamazam,

ما اتعلم Mā ete' ellem: ögrenemezem,

ما اقرأ Mā ekra': oķumazam,

ما اكتب Mā ektub: yazmazam vs.

-mAz'deki -z'nin yerine -m gelirse bu şekilde olur:

لا اعلم Lā e'lem: bilmem,

لا لفهم Lā efhem: aňlamam,

لا اتعلم Lā ete' ellem: ögrenmem,

لا اقرأ Lā akra': oķumam,

لا اكتب Lā ektub: yāzmam vs.¹⁴⁴

2. tekil şahıs eki, iki şekilde gelir. İlk görülen geçmiş zaman'da, gerek olumlu gerek olumsuz durumunda ve isim tamlamasındadır, gelen eki nazal nun (-ñ)'dur. İkincisi ise **geniş zaman'da** gerek olumlu gerek olumsuz durumunda -sIn olarak gelir ve zamiri "Sen" olmaktadır. **Görülen geçmiş zaman olumlu durumunda**, 2. tekil şahıs eki (**11b-20**) (-ñ), görülen geçmiş zaman ekinden sonra eklenir. Olumsuz durumunda ise olumsuzluk eki ve görülen geçmiş zaman ekinden sonra gelir. Örneğin:

ما علمت Mā 'elimte: bilmediñ,

ما فهمت Mā fehimte: aňlamadıñ,

ما تعلمت Mā te' ellemte: ögrenmediñ,

ولا يأس ان نتعرض هنا لبيان معرفة المتكلّم وحده، وعلامة المخاطب وحده، والغائب كذلك اعلم بهذا الله ان علامه المتكلّم وحده ميم ساكنة تلحق آخر الكلمة سواء كانت الكلمة فعلًا ماضياً مسندًا اليه، او مضارعاً كذلك مثبتًا كان الفعل او منفي، وسواء كانت تلك الكلمة اسماً مضافاً اليه مفرداً كان ذلك الاسم، او جمعاً، كما يتضح جميع ذلك بالامثلة ان شاء الله تعالى، مثل الماضي المثبت مسندًا اليه للمتكلّم وحده، ان تلحق الميم اخر علامه الماضي مثله علمت/ بيلدم، فهمت/ اكلدم، تعلمت/ اوکرندم، قرأت/ اوقودم، كتبت/ يازدم الى آخره. ومثال الماضي المنفي مسندًا للمتكلّم وحده ان تلحق الميم اخر علامه الماضي ببقاء علامه النفي مثاله: ما اعلمت/ بيلدم، ما فهمت/ اكلدم، ما تعلمت/ اوکرندم، ما قرأت/ اوقودم، ما كتبت/ يازدم الى آخره. واما المضارع المنفي مسندًا للمتكلّم وحده فتلحق آخر الميم علامه نفيه وهي علامه مز وقد تحل محل الميم المذكورة محل الزاي وهي لفظمز وينكشف ذلك بالامثلة مثاله: ما اعلم/ بيلمز، ما افهم/ اكلمز، ما تعلم/ اوکرنمز، ما اقرأ/ اوقوزم، ما اكتب/ يازمز الى آخره . وهذا بعد علامه النفي وهي بحالها مثال ما اذا حلت الميم محل الزاي من مز نقول لا اعلم/ بلزم، لا افهم/ اكلزم، لا اتعلم/ اوکرنزم، لا اقرأ/ اوقوزم، لا اكتب/ ياززم

ما قرأت Mā ḫara 'te: okumadıñ,

ما كتبت Mā ketebte: yāzmadıñ vs.

İsimlere ekleyince, ismin sonuna (–ñ) eki de eklenir. Örneğin: رأسك ra'suke: başıñ ru'usuke: başlarıñ.

Olumlu geniş zaman'da 2. tekil şahıs –sIn eki, geniş zaman –r ekinde sonra gelir. Örneğin: تعلم

Te'llem: bilürsin,

تقهم Tefhem: aňlarsın,

تعلم Tete'elem: ögrenirsin,

تقرأ Tekra?: oķursın,

تكتب Tektub: yāzarsın.

Olumsuz geniş zaman'da 2. tekil şahıs eki (–sIn), Geniş Zaman olumsuz eki –mAz'dan sonra gelir.

Örneğin:

ما نتعلم Mā te'lem: bilmezsin,

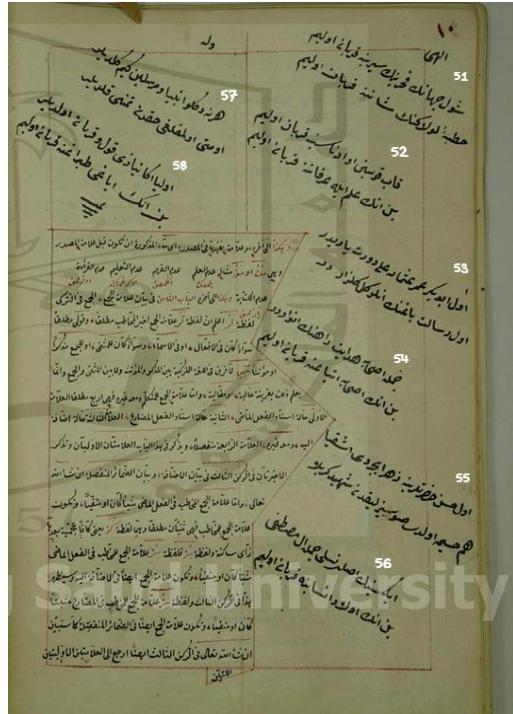
ما نفهم Mā tefhem: aňlamazsın,

ما نتعلم Mā tete'ellem: ögrenmezsin,

ما نقرأ Mā tekra?: oķumazsın,

ما نكتب Mā tektub: yāzmazsın vs. (11b-25) buraya kadar 1., 2. tekil şahıs eki bitmiştir. 3. tekil şahıs eki ise görülen geçmiş zaman ve geniş zaman bablarında gösterilmiştir. 1. rukün burada bitmiştir, bu rükkünde mastarlar ve Arapçada nasıl türetildiğini içermiştir. ve Allah doğruya bilir . İkinci rukün¹⁴⁵

وعلامة المخاطب وحده اثنان احدهما في الماضي مثباً كان او منفياً وفي الاضافة الاسماء اليه وهي كاف اعجمية والآخر لفظة سن، في المضارع مثباً كان او منفياً وايضاً تكون لفظة سر ضميرأ ل اذا عرفت ذلك، فتقول في الماضي المثبت مسندأ للمخاطب وحده ان تلحق الكاف العجمية آخر علامة الماضي ببقاء علامة نفيه كما ترى ما علمنت/ بيلمدى، ما فهمت/ اڭلمدى، ما تعلمت/ اوكرنندى، ما قرأت/ اوقومدى، ما كتب/ يازمىدى الى آخره وتقول في اضافة الاسماء اليه ، بعد ان تلحق الكاف العجمية آخر الاسم المضاف مثله رأسك/ باشىڭ، رؤسك/ باشلىڭ وتنقول في المضارع المثبت مسندأ للمخاطب وحده، بعد ان تلحق لفظه سن من آخر علامة المضارع وهي الراء مثلاه: تعلم/ بيلرسن، تفهم/ اڭلرسن، تتعلم/ اوكرنورسن، تقرأ/ اوقرورسن، تكتب/ يازرسن الى آخر، وتنقول في المضارع المنفي مسندأ لمخاطب وحده بعد ان تلحق لفظ سن آخر علامة نفي المضارع وهي من ماتعلم/ بيلمزسن، ما تفهم/ اڭلمزسن، ما تتعلم/ اوكرنمزسن، ما تقرأ / اوقومزسن، ما تكتب/ يازمزسن الى هنا، تم بيان علامة المتكلم وحده، والغائب كذلك، واما علامة الغائب وحده فقد تقدمت في الامثلة المذكورة في باب الماضي والمضارع مسندأ للغائب المفرد وارجعهما يتضح لك الحال الى هناتم الباب الثامن وبه انتهى الركن الاول وهو ركن المصادر وما يشتق منها بقدر الامكان على الطريقة العربية، والله اعلم بالصواب. الركن الثاني

1. [Şol cihâniň fâhriniň sırrına ķurban olayım
Huťbe-i levlâkinin şânına ķurban olayım]
2. Қâb-ı қavseyn-i ev ednâsına ķurban olayım
Ben anuň ‘ilmile’ irfânına ķurban olayım
3. Ol Ebûbekr ü Ömer Osman Ali dört yâridir
Ol risalet bağıñının anlar gül-i gülzârdır
4. Cümle aşhâb-ı hidayet rahniň envarıdır
Ben anuň aşhabı etba‘ ina ķurban olayım
5. Ol Hasan ҳazretlerine zehr içirdi eşkıya
Hem Hüseyin oldı şusızlıktan şehid-i Kerbelâ
6. İkisiniň aşlı nesli cümle ăl-i Muştafa
Ben anuň evlad ü ensâbına ķurban olayım
7. Her ne deňlü enbiyâ ve mürselin kim geldiler
Ümmeti olmaklığı haþdan temenni ķıldılar

8. Evliyā aña Niyazî ƙul u ƙurban oldılar

Ben anuñ ayagi togroupına ƙurban olayım]¹⁴⁶

2. RÜKÜN

2.1. İSİMLER

2.1.1. İnsanın Organları ve Vücut İle İlgili Kelimeler

(12a-1) İsimleri göstermektedir, sezreler ve kitalar içerir. Sezreleri düzeltmeden ve sadece kelimelerin nasıl uygun görüldüğüne göre belirtilmiştir. Buradaki **sezrede insan organları ve vücut ile ilgili kelimeler bulunur**. Şimdi diyorum ki: Allah'tan başarı dilerim ve O'ndan doğru yolu bulmam için hidayet isterim.¹⁴⁷

الرأس Er-ra 's: bāş	فوص الرأس Fuş er-ra 's: tepe	الشوشة Eş-şuşe: perçem
الدماغ Ed-dimāğ: beyin	الجبهة El-cebhe: ālin	اللقا El-ķafe: eñse
الاذن El-'üzün: ƙulâk	بنات الاذان Benet el-'üzün: ƙulâk tuzu	ال حاجب El-hāceb: ƙāş
العين El-eyin: göz	(12a-5) الهدب El-hedeb: kirpik	الجفن El-cefn: ƙapał
الخل El-ħāl: beñ	الأنف El-enf: burun	الخد El-ħed: yañał
الحنك El-ħenek: avurt	الدقن Ez-zekeñ: çene	الشفة Eş-şiffe: dudāł
الضرس Ed-dırs: azu dişi	السن Es-sin: diş	اللسان El-lisen: dil
الرقبة و العنق Er-rağabe ve el-'unk: boyun	اللحية El-lehiye: şakal	الذقن Ez-zekeñ: çene
الشارب Eş-şereb: büyük	الشعر Eş-şa' r: kıl	الوجه El-vech: yüz
الزور Ez-zor: bogaz	الكتف El-ketef: omuz	العند El-'adad: ƙol
المفصل El-mifşal: bilek	المعصم El-me' şam: bāzu	المرفق El-mirfał: dirsek
اليد El-yed: el	الاصبع El-eşba': parmał	الكف El-kef: āvuç
راحة الكف Rahat el-kef: el ayası	الظفر Ez-żıfr: tırnał	النقرة En-neğra: fiske
الشبر Eş-şebr: karış	الفتر El-fitr: sere	الإبط El-ebt: koltuk
الصدر Eş-şadır: göğüs	البطن El-beṭin: karın	السرة Es-surra: göbek
الظهر Ez-żahir: ărka	الثدي Es-şedi: meme	الجانب El-cenb: yān
الخصر El-ħaşır: böğür	الوسط El-vest: bel	الذكر Ez-żeker: sik

¹⁴⁶ “Sol cihanın fahrinin sırrna kurban olayım” misrasıyla başlayan şiir, Niyaz-ı Misri’ya aittir.

في بيان الأسماء وهو مشتمل على شئونه و قطع ولم ارتب الشئرات بل جعلت بعضها أخذًا باعناق بعض فيما اتفق وقع شذرة من ذلك في بيان اعضاء الانسان وما يتعلق به على طريقة رسائل، اختلاج الاعضاء فاقول وبالله التوفيق واسأله الهداية الى اقوم الطريق.

البيضتان El-beyđaten: taşāk̄lar	الدَّبَر Ed-dubur: göt	الفخذ El-feħz: buṭ
الركبة Er-rukba: diz	السَّاق Es-sāk̄: bāldır	الرَّجُل Er-recl: ayāk̄
قصبة الرِّجل Қاشbat er-recl: bacāk̄	القُدْمَة El-ķedem: ṭabān	الكعب El-ke' b: ökçe
الكافل El-keħel: ṭopuk̄	المصراآن (12a-10) El-mušrān: bağırsak̄	الكرش El-kerş: işkenbe
المرأة El-marara: öd	الطحال Et-tihel: dalak̄	القلب El-ķalb: yürek
الكبد El-kebid: ciger	العرق El-'erķ: ṭamar	العظم El-'azim: kemik
الكلى El-kile: bögrek	الجلد El-cild: deri	الدم Ed-dem: ḫān
اللَّحْم El-leħem: et	القِيَح El-ķayħ: iriñ	البراق El-buzaķ: tükrük
المخاط El-muħaṭ: sümük	الغائط El-ġ'it: boķ	البول El-bevl: sidik
الشحم Eş-šeħem: iç yağı	اليمين El-yemin: şağ	اليسار El-yesār: şol
الخلف El-ħelf: ārd	الآمام El-emem: öñ	الفوق El-favķ: yukarı
التحت Et-teħet: aşağı		

2.1.1.1. İnsanın giydiği kıyafetler

İnsanın giydiği kıyafetleri anlatan bir kıtadır.¹⁴⁸

الشاش Eş-šeħ: dülbend	العَمَامَة El-'imeme: şarık	الطربوش Eṭ-ṭārbus: fes
العرقية El-'rkiye: arkçın	القميص El-ķemiş: gömlek	الفتان El-kuftān: uzun 'antari
السديري Es-sedira: yelek	الكم El-kum: yen	الذيل Ez-żeyil: etek
الذكرة Ed-dikke: uçuktur	اللباس El-libes: ṭon	السروال Es-sirval: şalvar
الحزام El-hizem: ķuşaķ	الخف El-huf: çarık	السرموجة Es-sermuce: başmak
القباap El-ķubķab: na'lin	المسركوب El-meserkub: pāpuç	

2.1.1.2. İnsanların arasındaki ilişkiler

(12a-15) İnsanlar arasındaki ilişkileri anlatan bir kıtadır.¹⁴⁹

الإنسان El-insān: kişi	الرَّجُل Er-racul: ādam	الذكر Ez-zeķer: erkek
------------------------	-------------------------	-----------------------

¹⁴⁸ قطعة في بيان الملبوس في بدن الإنسان تمت التمام.

¹⁴⁹ قطعة في بيان وصف الإنسان.

الإثنى عشر El-'unṣa: dişî	الزوج Ez-zevc: er	المرأة El-mer'a: 'avret kârı
الزوج في العدد Ez-zevc fî el-'eded: çift	الإبن El-ebin:oğul	الابنة El-bent: kız
الآخر El-'eħ: kardeş	الاخت El-'uħt: kız kardeş	الصبي Eş-ħabi: oğlan
الاسم El-isim: ād	الوالد El-valid ¹⁵⁰ : bābā	الجد El-cedd: dede
ثوَّمٌ Tev'em: iki eş	الرَّبِيبُ Er-rabib: üvey oğlu	الرَّبِيبةُ Er-rabibe: üvey kız

2.1.2. Hayvanlar, Kuşlar, Vahşi Hayvanlar ve Böceklerle ilgili Adler

Hayvanları, kuşları, vahşi hayvanları ve ev böceklerini anlatan bir şezredir.¹⁵¹

الفرس El-faras: āt	الحصان El-hiṣān: āygır	الحجرة el-hicra: kışrak
المهر El-muhur: tāy	البغل El-beġel: katır	الجمل El-cemel: deve
صنم الجمل Şanem el-cemel: örgüç	الحمار El-ħimār: eşek	البقر El-beķer: şıgır
الجاموس El-camus: mānda	العجل El-ˤecl: buzağı	(12a-20) Es-ħevr: öküz
المعز El-me'z: keçi	الجدي El-cedi: oglāk	التيس Et-teyis: teke
الضأن Ed-ħaġa'in: ḥoyun	الكبش El-kebš: koç	الرميس Er-remis: kuzu
القرن El-ķarn: boynuz	الزبل Ez-zibil: fişki	الذنب Ez-żeneb: kuyruk
اللية El-liyeh: kuyruk yağı	الصوف Es-ṣuf: yön	

2.1.2.1. Vahşi hayvanlar

Vahşi hayvanları anlatan kitabıdır.¹⁵²

الاسد El-esed: arslān	الضبع Ed-ħabib: şırtlân	الدنبل Ez-żeb: kurt
الدب Ed-dub: ayı	الخنزير El-ħenżir: ṭoñuz	جميع الوحش Cemi' el-vuħuš: cānāvarlar
القرد El-ķerd: maymun	الناسناس En-nisnes: şebek	الكلب El-kelb: köpek
القط El-ķet: kedi	الثعلب Es-ħeġeb: tilki	الارنب El-erneb: ṭavşan

¹⁵⁰ Metinde "الوالدة" "الوالدة" biçiminde yazılmıştır.

¹⁵¹ شذرة في الحيوانات والبهائم والطيور والوحش وحشرات البيوت.

¹⁵² قطعة في بيان الوحش.

2.1.2.2. Ev böcekleri ve evlerdeki yaşayan varlıklar

(12b-1) Ev böcekleri ve evlerdeki yaşayan varlıkları anlatan bir kıtâ dolayısıyla anla. ¹⁵³

Es-su ^c ben: yılân	الثعبان El- ^c akrab: ^c akreb	الفأر El-fâr: şıçan
El- ^c irse: gelincik	العنكبوت El- ^c enkebut: örümcek	الذبابة Ez-zubeb: siñek
Ez-zenbur: arı	النَّبُر El- ^c qaml: bit	البرغوث El-bergûş: pire
El-bak ^c : tahta biti	الجِرَاد El-cerad: çekirge	الدُّود Ed-dud: kurt
En-nehl: ārı	النَّامُوس En-nâmus: sivrisiñek	الخنفس El-hunfus: böcek
El-kurrâda: kene		

2.1.2.3. Kuşlar

Kuşları anlatan bir kıtâdir. ¹⁵⁴

Cemi ^c et- tuyur: hep kuşlar	الحمام El- ^c hamam: güvercin	اليمام El-yemem: kumru
Es-sümman: bîldircin	الدَّجَاج Ed-decac: tâvuş	الديك Ed-dik: hurus
El-ferruc: piliç	الاوز El-ivezz: kâz	البط El-bat ^c : ördek
El-beh ^c : ankit	البيض El-bayıd: yumurta	الجناح El-cenah ^c : kanat
Eş-şâkir: oğan	الشَّاهِين Eş-şâhin: şahin	الحَدَّة El-hede ^c eh: çaylak
El-ğurab en- nevhi: kuzgun	الغرَّاب El-ğurab: ķargâ	العصفور El- ^c uşfur: serçe
El-hufeş: yârâsa	النَّعَام En-ne ^c em: deve kuşu	الكركي El-karaky: turna
El-ferh ^c : yavru		

2.1.3. Denizdeki Varlıklar ve Deniz İle İlgili Adlar

Denizdeki varlıkları, deniz canlılarını ve deniz ile ilgili olayları anlatan bir şezredir. ¹⁵⁵

El-bahr: deñiz	النَّهَر En-nehr: ırmaç	البركة El-bireke: göl
El-bi ^c : kuyu	الحَمَام El- ^c hammâm: hamam	المغطس El-mağtîs: havâz
El-curn: tekne	الحنفية El- ^c henefiyye: müşluk	الصَّفَة Eş-şaffa: göbek taşı
Es-semek: balık	الضَّفْدَع Ed- ^c dîfde ^c : ķurbağa	الزَّحْف Ez-zulhuf: kaplumbağa

¹⁵³ قطعة في بيان الحشرات وسكن البيوت فافهم

¹⁵⁴ القطعة في بيان الطيور من الحيوانات.

¹⁵⁵ شذرة في بيان ما في البحر وحياته وما يتعلق به.

العلق El-elek: sülük	الماء El-me ² : şu	البحر الملاح El-baḥr el-māleh: ācı deñiz
البحر الحلو El-baḥr el-hulu: ṭatlu deñiz	البطارخ El-baṭrah: balık yumurtaşısı	المركب El-merkeb: gemi
الغراب El-ğurab: ķarǵa	المقدم El-muķedim: baş	المؤخر El-mu'āher: geç
المقدّع El-mak ^c ad: ķumra	(12b-10) El-‘anbar: anber	الرئيس Er-ra 'is: reis ¹⁵⁶
النوتى En-nuty: tā 'ife	الموج El-mevc: ṭalǵa	المجادف El-micdāf: kürek
القلع El-ķıl ^c : yelken	الحبل El-ħebl: ip	الصّارى Eṣ-ṣāry: direk
الدفة Ed-deffe: dümen	رغوة الموج Raǵvat el-mevūc: ṭalǵa köpüğü	المرسّه El-mersa: demir

2.1.4. Gökyüzü ve Yeryüzünde Bulunanlar

Gökyüzü ve yeryüzü içinde bulunanları mümkün olduğu kadar en kapsamlı şekilde anlatan bir şezredir.¹⁵⁷

الله Allah: tañrı	الرسول Er-resûl: peygamber	الملائكة El-mele 'ike: ferişteler
السماء Es-seme ³ : gök	الشمس Eṣ-ṣems: güneş	القمر El-ķamar: āy
النجم En-necm: yıldız	البرق El-berk: şimşek	الصّاعقة Eṣ-ṣa ^c iķa: yıldırıım
المطر El-meṭar: yağmur	النَّاجٍ Eṣ-selc: kar	الندى En-nede: ciy
البرد El-berd: sovu᷑k	السَّحَابٌ Es-seħeb: bulu᷑t	الرَّعد Er-ra ^c d: gök görülmek
الحر El-har: şıca᷑k	السَّخن Es-suħn: ısi	الصيف Eṣ-ṣayif: yāz
الشتاء Eṣ-ṣita: kış	الشهر Eṣ-ṣehr: āy	الاسبوع El-üsbü ^c : hafta
السنة Es-sene: yıl	اليوم El-yavm: gün	اليوم الذي مضى El-yevm ellezi mađa: geçen gün
الساعة Es-sā ^c a: sa ^c at	النهار En-neħār: gündüz	الليل El-leyl: gice
نصف الليل Nişlüfū'l-leyl: gice yarısı	ليلة غدا Leylet ḡada: yarın gice	الظلام Ez-żalam: ķarānlık
النور En-nur: āydınlık	الهواء El-heve ² : rüzgār	الريح Er-riħ: yel
العيد El-‘id: bayram	(12b-15) الصّلوة Eṣ-ṣalvat: namāz	صلوة الصبح Şalat eṣ-ṣubḥ: şabah namazı
صلوة الضحى Şalat ed-duha: kuşlu᷑k namazı	صلوة الظهر Şalat ez-zuhr: öyle namazı	صلوة العصر Şalat.'l- ^c aşır: ikindi namazı

¹⁵⁶ Metinde “ریز” biçiminde yazılmıştır.

¹⁵⁷ شذرة في بيان السماوات والارض وما فيهن بقدر الامكان مما ينبغي معرفته ذكر الاعلى.

صلاة المغرب العشاء Şalat el-meğreb: ahşam namazı	صلاة العشاء Şalat El-‘iṣe’: yatsu namazı	غداً Gada: erte
امس Ems: dün	اول امس Evvel ems: öteki gün	بكره Bukra: yarın
بعد بكره Be’ d bukra: öbür gün	السنة الماضية Es-sene el-mādiye: geçen yıl	السنة الآتية Es-sene elātiye: gelecek yıl

2.1.5. Toprak Çeşitleri Özellikleri, Madenler, Ağaçlar ve Meyveler

Toprağın ve içindeki çeşitli özelliklerin, madenlerden ağaçlara ve meyvelere kadar olan farklılıklarını anlatan bir şezredir.¹⁵⁸

الارض El-erd: yer	التراب Et-turab: toprağ	الطين Et-ṭin: balçık
الغار El-ġubār: ṭoz	المكان El-mekan: yurd	الحجر El-ḥaqr: taş
الرمل Er-raml: kum	الوحل El-vahl: baṭak	الجبل El-cebel: dağ
القرية El-ķeriye: köy	البئر El-be’ir: kuyu	

2.1.5.1. Madenler

Madenler.¹⁵⁹

الذهب (12b-20) Ez-zeheb: altun	الفضة El-fidda: gümüş	النحاس En-nuħas: bakır
الرصاص Er-raşaş: kurşun	الحديد El-ħedid: demir	القزدير El-ķezdir: kalay
الزيفق Ez-zibāk: cıva	المسمار El-mismār: mih	الخاتم El-ħatim: yüzük
السوار Es-sivar: bilezik		

2.1.6. Zıtlık ve Karşılık

Mümkün olduğu kadar zıtlık ve karşılık kelimelerini içeren bir şezredir.¹⁶⁰

الكبير El-kebir: büyük	الصغير Eş-ṣaġir: küçük	الطويل Et-tavil: uzun
القصير El-ķaṣir: kışa	العربيض El-‘ariḍ: eñli	الوسط El-vasat: orta

شذرة في بيان أوصاف الأرض وما فيها باختلاف أوصافها من معادن وأشجار وفواكه وغير ذلك.

¹⁵⁸ ذكر المعادن.

شذرة في بيان كلمات التضاد والتقابل والخلاف بقدر الامكان.

¹⁵⁹ ¹⁶⁰

العاليٰ El- ^c aly: yüksek	الوطى El-vāty: ālçağ	الخفيف El-hefif: yeyni
الثقيل Es- ^c ekil: ağır	السمين (13a-1) es-semin: semiz	النحيف En-neħif: ārik
الخشن El-ħeşin: yoğun	الناعم En-ne ^c im: yumuşak	الناشف En-naşif: ķuru
الطرى Et- ^c tary: yaş	البعيد El-be ^c id: īrak	القريب El-karib: yakın
الداخل Ed-dāħil: içeri	الخارج El-ħārīc: dışarı	الغالى El-ġāli: bahāli
الرخيص Er-raħiż: ucuz	المليح El-meliħ: güzel	القبيح El-kabih: çirkin
الجيعان El-ci ^c ān: aç	الشيعان Eş-ħeb ^c en: ħoġ	غليظ Ġaliz: ķalın
دقيق Dekik: ince	يابس Yābes: ķuru	رطب Raħeb: taze
قبل Kabl: evvel	بعد Be ^c ed: şoñra	صعب Sha'b: güç
هين Heyiin: kolay	قليل Kallil: āz	كثير Keśir: çok
طيب Tayyeb: sağlam	مريض Merid: ħaste	نظيف Neżif: temiz
وسيخ Vesel: kirli	عدو eduv: düşman	محب Muħeb: dost
عنيق atiķ: eski	جديد Cedid: yeñi	ضيق Dayyik: tār
واسع Vāse ^c : geniş	نجم Neces: murdar	طاهر Tāher: pek
زائد Zāyed: ārtuk	ناقص Nākış: eksik	خير Heyr: iyilik
(13a-5) شر Şarr: kemlik	غرير Garib: yad	قريب Karib: hışım
اعوج E ^c vec: egri	مستقيم Mustekim: ḥoġru	فارغ Fāreg: boş
ملأن Mel ^c en: ħolu	خسنان Husrān: ziyan	فائدة Fā ide: aş(s)i
مُطَهِّر Muṭahher: pak edici		

2.1.7. Renkler ve Engellilik Durumları

Renkleri ve engellilik durumlarnı anlatan bir kıtadır.¹⁶¹

ابيض Ebyad: āk	احمر Ahmar: ķızıl	اخضر Ahħdar: yeşil
اصفر Aşfar: şāri	ازرق Ezrek: gök	كحلي Kuħliy: sürme renkli
أسمنز Esmer: ķara	اعمى E ^c me: kör	اطرش Aħraš: šāġir
اخرس Aħras: dilsiz	اللخ Eltegħ: peltek	مكسح Mükessah: kötürüm
احدب Ahħdeb: büğri	اقرع Akra ^c : kel	

2.1.8. Ev Eşyaları ve Özellikleriyle İlgili Adlar

Evin ve içindeki eşyaların özelliklerini, evin mobilyalarını anlatan bir şezredir.¹⁶²

¹⁶¹ وبهذا قطعة في بيان الألوان، الاعيآن مع العيون.

¹⁶² شذرة في بيان أوصاف البيت واثاثه مع اثاث البيت.

المدينة El-medine: şehir	القرية El-ķariyye: köy	الحارة El-ħāra: mahalle
البيت El-beyit: ev	الباب El-bāb: kapu	العتبة El-‘etebe: ışık
الجدار El-cidār: temel	الحائط El-ħaġet: duvār	الحوش El-huš: havlı
الاستبل El-iştabl: āħur	السلم Es-sullem: merdiven	(13a-10) القصر El-ķaşir: köşk
الطاقة Et-ṭaka: pencere	بيت الماء Beyit el-mā': ābhane	السقف Es-sekf: tavan
السطح Es-setħ: dām	القفل El-ķefl: kilid	المفتاح El-miftah: anahtar
الرّواق Er-revak: çārdak	السجن Es-sicn: zindan	السلسلة Es-silsile: zincir
الطريق Et-ṭariķ: yol	اللوح El-levħ: taħta	الخزانة El-ħizāne: dolap
الخشب El-ħašebed: ağaç	طراحة Tarrāha: döşek	لحاف Liħaf: yorġan
مخددة Mihadde: yaştik	مرتبة Mertebe: minder	ملامية Milāye: çarşaf
لبار Lebbād: keçeci	بساط Bisat: halı	كليم Kilim: kilim

2.1.9. Savaş Aletleri, Atlar İçin Kullanılan Malzeme ve Evde Kullanılan Eşya Adları

Savaş aletleri, atlar için kulanınan malzemeler ve evde kulanınan mobilyalari anlatan bir sezredir.¹⁶³

السيف Es-seyif: kılıç	القراب El-ķirab: kın	الترس Et-türs: kalkan
القوس El-ķavas: yay	الوتر El-vetar: kiriş ¹⁶⁴	النشاب En-neşşab: ok
السكن Es-sikkin: bıçak	الخنجر El-ħencer: hançer	الموس El-mus: ustura
المسن El-Mesen: bileyi		

Faşıl

السرج Es-serc: eyer	الركاب Er-rükkāb: üzengi	اللجم El-licem: gem
الشکمة Eş-şekme: dizgin	الشجنة Eş-şice: pavend	الشريحة Eş-şerihe: kolan
الشکال Eş-şekkel: köstek	العرقية El-‘ırkıye: terlik	

Faşıl

الوعا El-vi' e: kap ¹⁶⁵	الرحا و الطاحون Er-raħā ve et-ṭaħun: degirmen	(13a-15) الغربال El-ġirbel: kalbur
المنخل El-munħul: elek	القدر El-ķidr: çömlək	الطاجن Et-ṭacīn: tava
الكافون El-kānum: oçaq	الدخان Ed-duħen: tüten	الرماد Er-ramād: kül
الزناد Ez-zinād: çäkmäk	الحرافة el-cerrafa: kar?	السكرجه Es-sekraca: çanaq
الفانوس El-fanus: fenar	القزازه El-ķazāza: şişe	الطشت Et-ṭaħst: legen

¹⁶³ شرفة في بيان آلة الحرب مع آلة الحيل ومن ثالث البيت.

¹⁶⁴ Metinde “كرس” biçiminde yazılmıştır.

¹⁶⁵ Metinde “قباب” biçiminde yazılmıştır.

الخيمة El-h̄eyime: çadır	المحرث El-meħras: şaban	الزير Ez-zir: küp
القلة El-kulla: bardak	الدست Ed-dest: kazan	الجرة El-carra: desti
الابريق El-ibrik: ibrik	الكحل El-kuhl: sürme	الدقيق Ed-dekik: un
الخبز El-ħubz: etmek	العسل El-ħesel: bal	الشمع Eş-ħem: mum
الورق El-varaq: kāğıd	القلم El-ħalem: kalem	المكتوب El-mektab: mektub

2.1.10. Meyveler ve Bitkiler

Meyveler ve bitkiler içermektedir.¹⁶⁶

الفاكهة El-fäkihe: yemiş	التفاح Et-tüffah: elma	الرمان Er-rummān: nār
الكمثرى El-kümüşra: ārmuṭ	الخوخ El-ħavħ: šeftalu	العنب El-ħineb: üzüm
البلح El-beleħ: ħurmā	الممشمش El-mišmiš: zerdalu	الحمراء El-hišrim: koruk
(13b-1) العنقود El-unküd: şälkim	اقرع Akra ^c : kel	الكرم El-kerm: āşma
الثين Et-tin: incir	رماد Ramad: kül	الجوز El-cevz: gevz
اللوز El-levz: bādem	القصب El-ķašab: ķamış	الجينينة El-cüneyne: bāğçe
الشوك El-ševk: diken	النوى En-nevā: çekirdek	البذرة El-bezr: tuħm
الحطب El-ħaṭab: odun	الاترج El-ütruc: ağaç ķavunu	التارنج En-nāranc: turunc
السفرجل Es-sefercel: ayva	القرع El-ķar ^c : ķabak	اللفت El-lift: şalgam
الخبارى El-ħabbāziyy: ebegümeci	الجزر El-cezer: havuç	الفجل El-fücl: turb
الثوم Eş-sum: şārimşak	الحس El-ħes: mārul	الكرنب El-kerneb: laħana
البطيخ الاخضر El-baṭiħ el-ahḍar: yeşil ķarpuz	البطيخ الاصفر El-baṭiħ el-aṣfar: şari ķarpuz	الرجله Er-ricle: semizotu
الباذنجان El-bażincan: paṭlican	السلق Es-selk: pazi	الورد El-verd: gül
اضحك Edħak: gül	طفل Tifl: kil	تعالي Ta' ale: gel ¹⁶⁷

2.1.11. Tohumlar, Süt Ürünleri ve Meslekler

Tohumlar, süt ürünleri, meslekler içermektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ ذكر في بيان الفواكه والنباتات.

¹⁶⁷ Metinde “كل” aynı yazı şekli ama farklı anlam taşıyan kelimeler verilmiştir.

¹⁶⁸ هذا في ذكر الحبوب مع ذكر الالبان، بيان الحرف والصنائع.

(13b-5) القمح El-ķamħ: bugħday	الشعير Eş-še ^c ir: arpa	الارز El-eruzz: pirinç
الفول El-ful: baķla	العدس El- ^c edes: mercimek	الذرة Ez-züra: dāri
الحمص El-hummuš: noħud	الشمار Eş-şemar: raziyanc	الصعتر Eş-şa ^c tar: yaban otu

Faşıl

الحليب El-ħelib: süt	اللبن El-leben: süt	اللبن الرائب El-leben er-rāyeb: yogurt
الجبن El-cübñ: peynir	السمن Es-semn: şārı yağ	الزبد Ez-zubd: tereyağı
السيّر الجبن Es-sirac: şırılğan	الزيت الحار Ez-zeyit el-ħar bezir yağı	الزيت الطيب Ez-zeyit eṭ-ṭayib: zeytun yağı

Faşıl

الشيخ Eş-şeyih: hoca	التأميم Et-tilmiz: şakird	الصائغ Eş-şā ^c iġġ: kuyumcu
المعلم El-mü ^c alim: uṣṭa	الميزان El-mizān: terazi	السندان Es-sindān: örs
المطرقة El-miṭraķa: čekiq	الفحم El-feħm: kömür	الخياط El-hayyāt: terzi
الإبرة El-ibra: iğne	المكورة El-mikva: ütü	الخيط El-hayiṭ: iplik
الحرير El-ħarir: ibrişim	التجار En-neccar: dülger	القدوم El-ķaddum: keser
المبرد El-mibrad: törpü	المنشار El-minşar: bıçkı	

Buraya kadar ikinci rukündeki bulunan şeरreler bitmiştir, rükün isimler içermiştir.¹⁶⁹

Üçüncü rükün Zamirler, edatlar ve Zamirlerle Kurulan Öbekleri içermektedir.¹⁷⁰

3. RÜKÜN

3.1. ZAMİRLER

3.1.1. AYRIK ZAMIRLER VE BITİŞİK ZAMIRLER

Ayrık zamirler (Munfasıl zamirler)¹⁷¹ ve “لـ” harfi ile kullanılan zamirler (muttasıl zamirler).¹⁷²

¹⁶⁹ إلى هنا تم ركن الشفاعة وهو الثاني الكائن في بيان الأسماء، الركن الثالث في بيان الضمائر و الاشارات و الاذوات والاضافات.

¹⁷⁰ ¹⁷¹ Türk dil bilgisinde Kişi zamiridir.

¹⁷² هذا ذكر بيان الضمائر مع بيان الضمائر المتصلة بالأسم.

(13b-10) Enā: ben	Nehnū: biz نحن	Ente: sen انت
Entüm: siz انتم	Hüve : ol هو	Hüm: onlar هم

Faşıl

Li: baña لـي	Lene: bize لنا	Leke: saña لـك
Leküm: size لكم	Lehü: aña لهـ	Lehüm: onlara لهم

Zaid'e gitdim, ذهبت لزيود Zaidler'e gitdim. Örneklerde bulunan "lam" harfi, Türkçede karşılığı olarak hareketsiz he (a, e) kelimenin sonuna gelir. Türkçede zamirler sadece altı tanedir: iki tane mütekellim (ben, biz), iki tane muhatab (sen, siz), iki tane gayiptir (o, onlar). (13b-15) Ayrıca, daha önce belirttiğimiz gibi Türkçede dişil, eril ya da çoğul ayrımı yoktur.

3.1.2. İşaret Zamirleri:

Heze: bu هذا	he 'üla?: bunlar هؤلاء	Zelike: ol ذلك
Zelikum: onlar ذلكم	Hüna: bunda هنا	Hünek: onda هناك
Lâ-i nafiye li'l-cins (Ne), ne er ve ne 'avrettir لا النافية للجنس		

İbn Kemal Paşa'nın çevirisinde "lam cer harfi" isimin sonuda bulunan hareketsiz he (o)dir.¹⁷³

3.2. EADATLAR

لَا Lâ: yok	نعم Ne ^c em: evet	غَيْرَ Gayr: ayrik
لِيسْ وَ مَا Leyse ve mā: değil	إِنْ وَ لَوْ İnne ve lev: eğer	مِثْلُه Mişluhu: ancilayın
أَمْ mi	أَمْ وَ أَوْ Em ve ev: ya	مَا Mā: ne
عَنْ وَ مِنْ en ve min: den	بِ Bi: ile	حَتَّى Hatta: tā
إِلَى Ely: dek	فَ Fe: pes	فِي Fi: da
عَلَى alâ: üzere	مَعَ Ma ^c : ile	إِجْلَى Ecli: içün
كِيفَ Keyif: niçe	كَم Kem: neçe	مَتَى Metā: kaçan

ذهب لزيت/ زیده كتم، ذهبت لزيود/ زیلرہ كتم فاعلم من هذه الامثله باللام ان اللام بدلها الهاء الساكنة المتصلة بآخر الكلمة هذا قرره¹⁷³ ايضاً بعضهم وامر وبخصوص الضمائر المترتبة رسالة * واعلم* ان الضمائر في التركية سنة لا غير اثنان للمنكلم، اثنان للمخاطب، اثنان للغائب ووجه الحصر ان الكلام لا يخلوا من المراتب الثلاث و المتكلم اما مفردأً وهو من معه غيره، المخاطب والغائب كذلك اذ لا فرق بين المتكلم والمؤنث والجمع كما بيناه غير مرأة. اسماء الاشارات *هذا: بو، هولاء: بوتلر، ذلك: اول، ذلكم: انلمه، هنا: بونده، هناك: اوندنه * لا النافية للجنس: نه، قوله لا رجل، ولا امرأة، نه آز، و نه عورتن، من ترجمة ابن كمال باشالام الجر هاء ساكنة في آخرها الاسم.

ابن Eyne: կանı	منفرد Münferid: yalnız	وحدة Vahde: başka
تلقا Teleka: yaña	كل Küll: hep	جميع Cami': duñli
جهة (13b-20) Ciha: taraf	حصة Hisşa: pay	نصف Nişf: yarımlı
كامل Kāmil: bütün	سواء Sevā': birer	طائف Ta'if: bölüm
قطعه Қıt'a: pare	عند inde: kat	لأن Li'enne: zira
واو Vav: dahı	هكذا Hekezā: şöyle	معاً Me'en: bile
فقط Fağat: ancağ	لابد Lâ budde: elbette	شيء Şey': nesne
ماهذا Mā hezā: nedir bu	اعجل E'cel: tez ol	الطرف Et-şəraf: uç
الحاشية El-ħašiye ¹⁷⁴ : kenar	ابداً Ebeden: hiç	ايضًا Eydan: gerüde geçen ki
حيثما Haysümā: nitekim	شخص Şahş: kimse	العدم El-'edem: yokluğ
الوجود El-vücud: vârlık		

3.3. İSİM İŞLETME EKLERİ

3.3.1. Ayrılma Durumu Eki +dAn

(14a-1) Arapçadaki “ ” عن، من “ ” Türkçede eş benzeri +dAn eki ve ismin sonuna gelmektedir.¹⁷⁵

منى و عنى Menniyy ve ‘enniyy: benden	منا و عننا Minnā ve ‘annā: bizden	منك و عنك Minnke ve ‘ennke: senden
منكم و عنكم Minküm ve ‘enküm: sizden	منه و عنه Minhü ve ‘enhü: āndan	منهم و عنهم Minhüm ve ‘enhüm: onlardan
من هذا و عن هذا Men haze ve ‘en haze: bundan	من هؤلاء و عن هؤلاء Men ha'üla' ve ‘en ha'üla': bulardan	

3.3.2. Bulunma Durumu Eki +dA

Arapçadaki “ ” في cer harfi, Türkçede eş benzeri +dA eki ve kelimenin sonuna gelmektedir.¹⁷⁶

في Fiyi: bende	فينا Finā: bizde	فيك Fike: sende
فيكم Fiküm: sizde	فيه Fiyhi: anda	فيهم Fihim: ānlarda
في هذا Fi hazā: bunda	في هؤلاء Fi ha'üla': bunlarda	

¹⁷⁴ Metinde “ ” الحاشية “ ” biçiminde yazılmıştır.

¹⁷⁵ التركيب بمن او عن نظيره دن في اخر الاسم.

¹⁷⁶ وكذلك تعلم في المظهر التركيب بقى نظيره ده في آخر الكلمة.

3.3.3. Vasıta Durumu Eki +lA

(14a-5) Arapçadaki “مع”，Türkçede eş benzeri +ile ve +lA.¹⁷⁷

Me ^c i: معنى Me ^c ekum: معكم	Me ^c ne: معنا Me ^c ehü: معه	Me ^c ke: معك Me ^c ehüm: معهم
Me ^c heze: مع هذا buñun ile	Ma ^c ha'üla': مع هؤلاء bunlar ile	

Arapçadaki “ب” cer harfi, Türkçede eş benzeri +lA ekidir. Örneğin: بـي bi: benimle, بـنا bina: bizimle. Arapçada “بـأجل”，Türkçede eş benzeri için’dir.¹⁷⁸

Li ^c ecli: لـأجلـي	Li ^c eclina: لـأجلـنا	Li ^c eclike: لـأجلـكـ
Li ^c elikum: لـأجلـكم	Li ^c eclihi: لـأجلـهـا	Li ^c eclihim: لـأجلـهـمـا
Li ^c ecl heze: لـأجلـهـذاـ	Li ^c ecl ha'üla': لـأجلـهـؤـلـاءـ	

Örneğin: (14a-10) bu kitab seyyidim Aḥmed içündür ^cazizim.¹⁷⁹

3.4. İYELİK EKLERİ

Tamlamanın Yapısı (İyelik Öbekleri)dir.¹⁸⁰

Ra ^c si: رأسـيـ	Ra ^c süna: رأسـنـاـ	Ra ^c suke: رأسـكـ
Ra ^c sukum: رأسـكـمـ	Ra ^c suhü: رأسـهـ	Ra ^c suhum: رأسـهـمـ
Ra ^c s heze: رأسـهـذاـ	Ra ^c s ha'üla': رأسـهـؤـلـاءـ	

و كذلك تعلم في المظهر التركيب بمع نظيره بـيله و له.

وبعين التركيب بباء المصاحبة مثل بي: بـئـلـهـ، بـنـاـ: بـئـلـهـ إلى آخرهـ زـكـنـالـكـ تـعـلـمـ فيـ المـظـهـرـ التـركـيـبـ بـأـجـلـ نـظـيـرـهـ ايـ چـونـ فيـ آخرـ الـكلـمةـ.

وكذا تعلم في المظهر نحو هذا الكتاب لـاجـلـ سـيـديـ اـحـمـدـ: بوـ كـاتـبـ سـيـدـمـ اـحـمـدـ چـونـرـ عـزـيزـمـ

ترـكـيـبـ الاـضـافـةـ.

177 ـ 178 ـ 179 ـ 180

(14a-15) زيد رأس زيد Zeyid'iň başı, زيدلریň başı, örneklerine bakarsan birinci rükündeki sekizinci babda söz verdigimiz gibi tamlama gösterilmiştir. Bil ki Türkçede isim tamlama yapısında, tamlayan, tamlanandan önce gelir; yani tamlanan, tamlayandan sonra gelir ve her zaman esreli olur.¹⁸¹

3.5. SAYILAR

Sayılar, ilk olarak birler.¹⁸²

واحد Vâhid: bir	اثنين İsneyin: iki	ثلاثة şelâşa: üç
اربعة Erbe'a: dört	خمسة Hamse: beş	ستة Sitte: altı
سبعة Seb'e: yedi	ثمانية Semâniye: sekiz	تسعة Tis'a: ırkız
عشرة aşra: on		

Onlar bâbı: (14a-20) Yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz.¹⁸³

Bil ki, Türkçede birler ve onlar arasındaki yapı, Arapçanın tersidir. Türkçe'de 11'den 99'a kadar olan sayıarda, onlar birlerden önce gelir. Örneğin: on bir, on iki, yirmi iki gibi ve doksan dokuzda kadar bu şekilde devam eder.¹⁸⁴

Yüzler bâbı : iki yüz, üç yüz, dört yüz, beş yüz, altı yüz, yedi yüz, sekiz yüz, dokuz yüz ve bin. Bil ki üç yüzden bine kadar Arapça gibidir.¹⁸⁵

Binler bâbı. İki bin, üç bin, dört bin, altı bin, yedi bin, sekiz bin, dokuz bin ve on bin.¹⁸⁶

(14b-1) Binler tamamlanmıştır. Üç binden, on bine kadar Arapçanın düzeni gibidir.¹⁸⁷

On binler bâbı.¹⁸⁸

رأس زيد: زيدگ باشى، رأس زيد: زيدلرگ باشى، وتأمل في أمثلة الاضافة يظهر لك ما وعندنا به في الباب الثامن من الرزن الازل. اعلم ان الاضافة في اللغة التركية يكون المضاف اليه مقدما على المضاف، والمضاف مؤخرا عنه وهو دائما مكسور كما هو مشاهد واضح في الغلب وكذلك في المظاهر.

بيان الاعداد، اول المراتب الاحاد¹⁸²

باب العشرات: عشرون، ثلاثون، اربعون، خمسون، ستون، سبعون، ثمانون، تسعون، مائة.

واعلم ان تركيب الاحاد مع العشرات في التركية يعكس العربي لا يقدمون العشرات على الاحاد، مثال من احد عشر الى تسعة وتسعين: احدى عشر، اثنتا عشر، احدى وعشرون، اثنان وعشرون ، وكذلك الى التسعة والتسعين.

بيان المائ: مائان، ثلاثة مائة، اربعمائة، خمسمائة، ستمائة، سبعمائة، ثمان مائة، تسعمائة، الف. اعلم ان من الثلاثمائة الى الالف على قياس العربي كما هو ظاهر بالامثلة.

بيان احد الالوف الفان، ثلاثة الاف، اربعة الاف، سته الاف، سبعة الاف، ثمانية الاف، تسعة الاف، عشرة الاف

تنتمي احد الالوف وأيضاً من الثلاثة الاف الى العشرة الاف على قياس العربي

بيان عشرات الالوف¹⁸⁸

işrune elfen: yigirmi biñ	Selesun elfen: otuz biñ	اربعون الفاً erbe' une elfen: kırık biñ
Hemsune elfen: elli biñ	Sittune elfen: altmış biñ	سبعون الفاً Seb' une elfen: yetmiş biñ
Semanune elfen: seksen biñ	Tis' une elfen: toşsan biñ	مائة الفاً Miet elfen: yüz biñ

On binler tamamlanmıştır. Ve Arapçanın düzeni gibi tamamlanmıştır.¹⁸⁹

Yüz binler bâbı.¹⁹⁰

Mi' ete elf: iki yüz biñ	Selasümiet elf: üç yüz biñ	اربعماية الف Erbe' miet elf: dört yüz biñ
Ḥamsümiet elf: beş yüz biñ	Sittümiet elf: altı yüz biñ	سبعمائة الف Seb' ümiet elf: yedi yüz biñ
Şemenmiet elf: sekiz yüz biñ	(14b-5) Tis' umi 'et elf: tokuz yüz biñ	

Faşıl

Sene: yıl	شهر: ay	اليوم El-yevm: gün
Elleyle: gice	الاسبوع El-üsbu': hafta	

Zamirlerin ve edatların rüknü olan üçüncü rükün bitmiştir¹⁹¹

¹⁸⁹ تم بيان عشرات الآلوف وكذلك هذا على قياس العربي

¹⁹⁰ بيان الآلوف

¹⁹¹ انتهى الركن الثالث وهو ركن الضمائر والاموات

4. RÜKÜN

4.1. ARAPÇA VE TÜRKÇEDE BULUNAN ORTAK KELİMELER

Dördüncü rükün, Arapça ve Türkçe arasındaki ortak kelimeleri göstermektedir. Sözlük, harflerine göre sıralanmıştır. Başlamadan önce bu rükünde belirtilmesi gereken bir husus var, bil ki Ayyedek'allah (Allah sana yardım etsin) (14b-10) bütün ism-i alem ortak kelimelerdir, gerek akıl gerek gayri akıl, akıl; Zaid, Amr, Muhammed ve İbrahim gibi, gayri akıl ise Mekke, Mısır, İstanbul ve Horasan vb. gerek Arabî gerek Acmî isim-i alem ortaktır. İsm-i cins, Osama gibi ortak kelimeler sayılmaz.¹⁹²

Elif Harfi

Allah, Eşhedü, En La İlahe, İllallah, Ve Enne Muhammeden Resülüallah, Âye, İnsa'ullah, İnsan, Âdem, İdrak, İnsâ, Otak, Atlas, İbrik, Afyon, Anason, Ispanah, İsfidac, İhrâm, Edeb, (14b-15) İblis, ābnus.

Be Harfi

Benefsec, Bâzincân, Bâmiye, Besbese, Beşkir, Bulbul, Berş, Baklâva, Börek, Bahur, Beyit Es-Şîr, Baydaç, Bâşâ, Billur, Bakräc, Buża.

Te Harfi

Tesbih, Tercümân, Tâbût, Turbe, Tencere, Tâba, Tennur, Tut, Tutyâ, Tahta, Timâc, Tâc.

Se Harfi

Senâ, Sevr, Subut.

Cim Harfi

الرُّكْنُ الرَّابِعُ فِي بِيَانِ الْكَلِمَاتِ الْمُشَتَّرَكَةِ بَيْنَ الْعَرَبِيَّةِ وَالْتُّرْكِيَّةِ فِي الْاسْتِعْمَالِ وَجَعَلَ بِهَا الرُّكْنُ الْمُتَرَجِّمُ عَلَى حِرْوَفِ الْمَعْجَمِ، وَلَكِنْ قَبْلَ 192 الشُّرُوعِ نَذَرَ لَكَ نِذَّةً بَيْنِهَا وَأَنْ لَا يَتَرَكَ تَبَيَّنَهَا فِي هَذَا الرُّكْنِ، أَعْلَمُ إِيْدِكَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ جَمِيعَ الْأَعْلَامِ مِنْ قَبْلِ الْاِشْتِرَاكِ سَوَاءً كَانَتْ اعْلَامًا وَمَصْرُ وَاسْتَأْبِولُ وَخَرَاسَانَ وَنَحْوَ ذَلِكَ، لَأَنْ عِلْمَ لَمْ يَعْلَمْ، أَوْ لَمْ يَعْقُلْ، فَلَا يَوْلٌ كَزِيدٌ وَعُمْرُو، وَمُحَمَّدٌ وَابْرَاهِيمٌ، وَغَيْرُ ذَلِكَ، وَالثَّانِي كِمْكَةُ الْجِنْسِ لَيْسَ مِنْ قَبْلِ الْاِشْتِرَاكِ كَاسَمَةً وَمَا شَكَلَهُ، سَوَاءً كَانَتْ تَلَكَ الْأَعْلَامُ اعْلَامًا عَرَبِيَّةً فِي الْعَرَبِيَّةِ وَالْعَجْمِيَّةِ فَإِنَّهَا مِنْ قَبْلِ الْاِشْتِرَاكِ فِي الْاسْتِعْمَالِ وَمُقَابِلَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِالْعَجْمِيَّةِ وَتَشَمَّلُ عَلَى سَائِرِ الْلُّغَاتِ لَأَنَّ الْعَرَبِيَّةَ غَيْرُ لِغَيْرِ الْعَرَبِيَّةِ تَأْمَلُ، فَإِنَّهَا نِذَّةٌ تَنْفَعُكَ فِي مَوَاضِعِ شَتَّى، تَمَّ التَّفَاصِيلُ.

Cāmi^c, Cenāze, Cevz-i hindi, Cevher, Ceyb, Cenb, Çuha, Cümmeyz, Cāhil.

Ha Harfi

Harf, Ḥarām, Haşr, Havd, ḥisār, ḥamām, Halaka, ḥakk.

He Harfi

Ḩatib, Ḥancer, Ḥiyār, Ḥārac, Ḥān, (14b-20) Ḥardal, Ḥandak

Dal Harfi

Din, Ders, Divan, Dürra, Dede, Dada, Defter, Dükkān, Dirhem, Def, Dünyā, Dār.

Zel Harfi

Zinā¹⁹³, Zendān¹⁹⁴, Zunān

Re Harfi

Rüşvet, Rızk, Remel, Ricā, Raff.

Ze Harfi

Ziyāde, Zencebil, Za^cferān, Zerra, Zeytūn, Zukāk, Zerdāli, Zırnih, Zefit, Zerāfe, Zumurrud, (15a-1) Zeberced.

[صُرْفٌ شُرِيفٌ: münşarif oldu]

[كُلَّنَا: biz cevabı da deriz]

[أَرْقَمٌ أَرْقَمٌ: alāça ma^c nasına]

[وَإِنْ لَمْ يَسْتَهِرْ Ve in lem yeştehirü: her ne kadar şöhreti yok ise de]

¹⁹³ Bu kelime “ze” harfiyle yazılması gerekmektedir.

¹⁹⁴ Bu kelime “ze” harfiyle yazılması gerekmektedir.

[شَبِيهُ شَبِيهٌ] Şebihü hü beñzer ma^c nasına]

[أَشْتَمَّ] İstemele: müştemil olur]

[رَاجِحٌ اُولَانْ] Rāciḥ olān layık ma^c nasına]

[الْعَوِيَّاتُ el-^c aviyat: şayha ma^c nasına]

[وَقَدْ فَعَلَ] Ve կad fe^c ele: Allah işledi]

[إِلَيْهِ الْأَمْرُ الدَّالِّ] Ey el-emru eddāl delalet edeci]

[أَكَلَ الْكَمَثُرَى] Ekle el-kümmesrā armud ma^c nasına¹⁹⁵]

[لِيُبَكِّ ضَارِعٌ] Liyebki dāri^c: ağlansın^c āciz olmuşlar ağlar ey^c ācizü zelilü]

[بَلْى صَارَ حَشُورًا] Bele şāra ḥeşven¹⁹⁶: zā^c id olurlardı]

[مُؤَدَّاه Muvedahu: edā edinur]

[وَأَفَصَرَ] Ve iktasara kısır itdi]

[لَا سَبِيلٌ] Lā sebil: tarık yoktur]

[الْمَجْدُ مُؤْنَثٌ] el-mecd mü^c essel : toDateleur emsalidir]

[لَمْ يُرَفَّ] Lem yu^c raf: bilinmez]

[لِشَدَّةٍ] Lişidde: mubālağa ma^c nasına]

[جَهَنْ] Cihet: tarikat ma^c nasına]

[عَنِيْ anı: benden]

[بِزَاءٍ] Bi^c izā^c: karşısına]

¹⁹⁵ Armut yedi manasına

¹⁹⁶ Metinde “خشوا” biçiminde yazılmıştır.

[hubla: gebe kari]

[امال E^cmāl: 'amel itsün]

[اعمل E^cmel: 'amel itdi]

[سواءٌ Seva 'en: musavidir]

[بوجه ما Bi vechi mā: tarik ma^cnası]

[ألا فراد El-efrād: müfrad olmakdır]

[مُرّ müzz: mayhoş]

[حلو Hulv: tatlı]

[حامض Hāmid: ekşi]

[يُتَبَّنِي Ye^ttimi :baña gele]

Sin Harfi

Satır, Sofra, Sükker, Simaṭ, Sāc, Sā'a, Sağa, Sākī, Sākiye, Sünbül, Sebil, Semur, Saṭl,
Sultan, Sobya, Sebuya?, Sebel.

Şin Harfi

Şerh, Şemle, Şāh, Şaṭranc, Şarāb, Ş'ir, Şehvet, Şehid, Şāh, Şimşir, Şekk.

Sad Harfi

Şābun, Şanduk, Şıdk, Şarrāf, Şahn, Şadā, Salah

Dad Harfi

Đalālet, Đarb.

Tı Harfi

Țās, Ṭabāk, Ṭavus¹⁹⁷, (15a-5) Ṭanbur, Ṭabāk, Ṭahir, Ṭaylasan¹⁹⁸, Ṭaral?, Ṭurna, Ṭarāvet .

Zı Harfi

Żarf, Żarāfet, Żāhir, Żulm.

‘Ayın Harfi

‘Udül- ḫarḥ, ‘Ud, ‘Anber, ‘Atṭār, ‘Atīk, ‘Akreb, ‘Acem, ‘Inād, ‘Ineb, ‘Ār, ‘Āli.

Ġayin Harfi

Ġarib, Ġavġā, Ġaflet, Ġalgale.

Fe Harfi

Fikr, Ferāse, Fincān, Ferāce, Firār, Füṭa, Ferzān, Fiķh, Feiruz, Feddān, Fetiyle, Fā’ide, Furn.

Ķaf Harfi

Ķazān, Ķalem, Ķubbe, Ķahve, Ķandil, Ķafeš, Ķarye, Ķirba, Ķaṭrān, Ķal’e, Ķāfile, Ķalķan, Ķaşşāb, Ķadeħ, Ķaranfil, (15a-10) Kur‘a¹⁹⁹, Kur'an, Konāk.

Kef Harfi

Kitāb, Ka‘be, Kettān, Kibrit, Kefen, Künāfe, Karvān, Kāfur, Kemmun, Kömür, Kursi, Kılıd, Kenif, Kebap.

Lam Harfi

La‘ alle, Leymun, Luğat, Lif, Levī, Luvaṭ, Lehv.

Mim Harfi

¹⁹⁷ Metinde “طَلَوْشٌ” biçiminde yazılmıştır.

¹⁹⁸ Metinde “طَلِيسَانٌ” biçiminde yazılmıştır.

¹⁹⁹ Metinde “قَرْغَدٌ” biçiminde yaazılmıştır.

Muşhaf, Mektub, Medine, Medrese, Mü'ezzin, Miḥtāb, Menber, Mücelled, Maḥzen, Misvāk, Mertebe, Muhallebiye, Mevz, Melühiyye, Maṭbah, Merad, Mezheb, Menāre, Miṣkal, Mekteb, Maḳaş, Ma‘cun, Meşrebe, Misk, Mışrā‘, Maḳbere, Meyl, Mercān, Müflis, Meşhur, Meş‘um, Mersin, Minḳale, Ma‘den, Meşṭ, Maṭraban.

(15b-15) Nun Harfi

Nefes, Nakş, Nukṭa, Nişān, Nān, Nebāt, Nabż, Nerd, Nihale, Nergiz.

Vav Harfi

Vekāle, Vesvese, Vā veylā, Vāy.

He Harfi

Hā, Hudhud, Heves, Hendese, Herise.

Elif ve lam Harfi

La İllaha İllallah, Lāden.

Ye Harfi

Yākut, Yāsemin, Yaraşa, Yavrı, Yār, Yā hu, Yoğurt, Yusuf.

Ortak kelimelerden Ayların isimleridir.²⁰⁰

Muherrem, Şafer, Rebi‘ ülevvel, Rebi‘ ülāhir, Cemāde’l-evvel, Cemāe’l-āhir, Receb, Şa‘ ban, Ramażan, Şevval, Zilke‘ de, Zilhicce.

²⁰⁰ من المشترك اسماء الشهور.

(15b-20) Mısır'da günlerden ortak olan isim Cuma'dır.²⁰¹

احد Ehed: pazār	اثنين Isneyyin: pazartesi	الثلاثة Es-sūlāṣa : şalı
الاربعاء El-erbi'a : çarşamba	الخميس El-ḥemis: perşembe	الجمعة El-cum'a: cuma
السبت Es-sebt: cumartesi		

Rumların hilafina Türkide adları var ve o diyarlarda kullanılır.²⁰²

Ortak kelimelerden yedi gezegenin ismidir.²⁰³

Ḳamer, ՚Uṭārid, Zehra, Şems, Merriḥ, Müşteri, Zuḥal.

[بَقَمْ Yağem boyama' nasına]

[وَلَمْ يَذَهَبْ Ve elem yezhebzən: zāhib olmadı]

[وَلَوْ قَالَ غَيْرُ قَابِلْ Ve lev kāl ḡayrı ḫabil: eger diyeydi ḫabil degildir]

[Ahmed ziyade kızardı ḡayr munşariftır]

[سَبَبْ Sebeb: ' illet ma' nasına]

[شَمَرْ Şemmer: tedāruk ma' nasına]

[Hacac ẓalimiñ farasiniñ ismidür ya' ni āt]

[ضَحْمَاتْ Dahmāt: ḫālin deve dimektir]

[لِلَّذَّلَازُمْ Littelazum: ayrılmazlar]

[وَلَكْ Ve leke: señiñ içün vārdır]

[يَتَسَاءِلُ yeteşe 'emu: Ancaq şer]

201 ومن ذلك اسماء ايام الجمعة في ديار مصر

202 بخلاف بلاد الروم، فان لها اسماء بالتركى تستعمل في تلك الدار.

203 من ذلك اسماء الكواكب السبعة السيارة

[أَهْرَنْ ذَانِبٍ Eherra zā naābin: dişi şahibi gelip]

[يَقْلُ يَقْلُ Yeklu: kalil]

[مُتَّاولٌ Mütenavil: şamil olur]

[بِالنَّبَاحِ Binnübah: şayahâ]

[نَبَاحٌ Nabaḥ: şayahâ ma' nasḥna]

[مَنْ قَبْلِي Men kibeli: benim canibimden]

[مَا ذَكَرُوهُ Ma zekeruhu :zikr ettiklerinden degildir]

[الْوَاهِيَةُ El-vahiyye: žā' f ma' nasına]

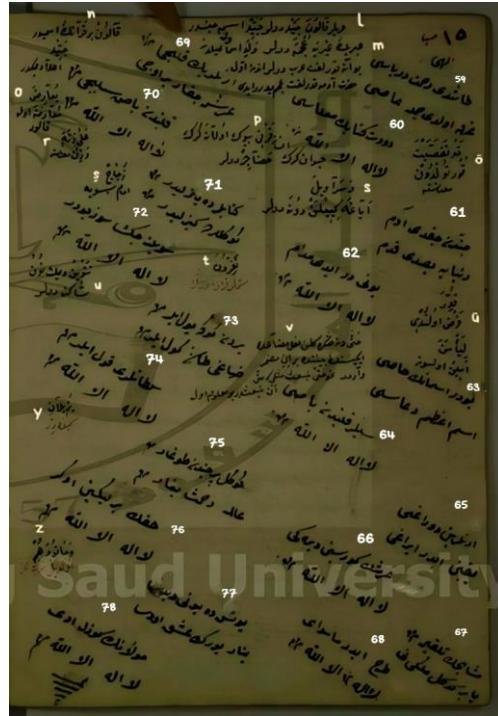
[مَئْوَانٌ mi evān: iki ---- %]

[الْكُرْبُ الْكُرْبُ alkaru bur: ölçüsü bugday]

[żamir şanıñ ba' dında olān kelime 'azmetli olur nehv: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ қul hüvallāhü Ehad²⁰⁴]

[الْحَقُّ El-haḳḳa: vahiye dimektir]

²⁰⁴ "O Allah birdir" demektir.

9. 15b[Taşdı raḥmet deryası

Ğark oldu cümle 'ası

10. Dört kitabıñ ma'ası

Lā ilāhe illa'l-lah

11. Cenneden çıktı Adem

Dünyaya başladı ḳadem

12. Bunı der idi madem

Lā ilahe illa'l-lah

13. Budur ismāniñ haşı

İsm-i a'zam du'āsı

14. Siler ḳalbinden paşı

Lā ilāhe illa'l-lah

15. Erenlerin durağı

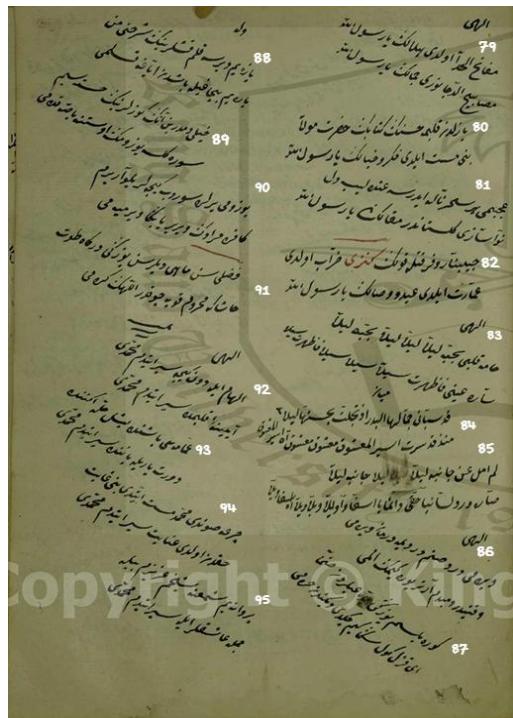
Yağın ider ıraqı

16. ‘arşın kürsin diregi
Lā ilāhe illa’l-lah
17. Müşabihde talkını
Ya bir göñül mülkini
18. Tarḥ ider ma sevayı
La ilāhe illa’l-lah
19. Erenlerin kılıcı
‘arşa çıkar bir uçı
20. Kalbinden paş silici
Lā ilāhe illa’l-lah
21. Kitaplarda yazılıdır
Göñüllerde gizlidür
22. Söylenecek söz budur
Lā ilāhe illa’l-lah
23. Yerden göge yol eyler
Dāğı taşı kül eyler
24. Sultanları kıl eyler
Lā ilāhe illa’l-lah
25. Göñül burcundan toDate
‘Aleme râhmet yağar
26. Hakkıñ birligin öger
Lā ilāhe illa’l-lah
27. Yûnus da bunı didi
Yanar yürek ‘aşk odın
28. Mevlânıñ güzel adı

La ilahe illa'l-lah]²⁰⁵

- l.[‘Arablar Kālun’ a ceyyid derler ceyyid isim cinstir]
- m.[‘İbriniñ ġayriye ‘ aceme derler veledi İsma‘ ilden bu āna ķadır-ı luğat ‘ arab derler andan evvel ḥażret-i Ādem’ e ķadır-ı luğat ‘ acemidir idi]
- n.[Kālun bir ķirā’ niñ ismidir]
- o.[Yu‘ یُعَارِضَ: arıd: mu‘ arız ola ķalur]
- ö.[Kad tefesayite: ķurtuldun m‘ nasına]
- p.[ķarnı büyük olāna ķarıñ hayvan ķarıñ ħadācır derler]
- r.[‘علی زینة’ Ala zinetin: vazin ma‘ nasına]
- s.[Ve serāvil: ayāga giyilen dona derler]
- ş.[Zūcāc, İmam Sibavey]
- t.[Tefirrun ټېرۇن: sizler firar edersiñiz]
- u.[Tenvin dimek nun sakine derler]
- ü.[Kuddir: farż olundı لِيَأْمَنَ / liye‘ men: āmin olsun]
- v.[Hattadan şoñra gelen fi‘ il-i mužari‘ de ikisiniñ beyanında bir an mužmar vārdur
نحو حتىٰ
nahü hatta tenbe‘ s müşli ki hatta en yenbe‘ iştir ma‘ lum ola]
- y.[Yüzilen: gidedir]
- z. [Ve matü hǖm: öldiler].

²⁰⁵ (38-57) “Taştı Rahmet Deryası” misrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

29. (16a) [Mefatihü'l-hüda oldu helālin ya resülü'l-lah

Maşabiḥü'd-düca nuri cemālin ya resülü'l-lah

30. Yazıldın kaleme hüsnün kitābin hāzret mevlā

Beni mest eyledi fikr

ü ḥayāliň ya resülü'l-lah

31. ^cAcemi her sehr nāle iderse ^c andelib dil

Nevā sāzı gūlistāndur maķaliniň ya resülü'l-lah

32. Habib? nār u firḳatle kavnūn kenzi ḥarab oldu

[']imārat eyledi [']abd ü vişalin ya resülü'l-lah]²⁰⁶

33. [Hamid ḫalbi biḥubbihi leylen leylen leylen biḥubbihi leylen

Sārah ^cayni fe [']ażharat seylen seylen seylen fe [']ażharat seylen

34. Kad sebeni cemalüha el-bedr iż tecellet biḥusniha leylen

Münzü ḫad sirte setrel'ma^c şuk ma^c şuk ma^c şuk ah esire'l-ma^c şuk

²⁰⁶ (58-61) Şiir, anonimdir.

35. Lem emel ‘an canibihi leylen leylen canib leylen

Sara verd lisaniya hakkı da ’imā va esefā vaveylah veylah veyla āh esefa veyla]²⁰⁷

36. [Vire mi derd şanmam derdime derman vire mi

Vaqtıdur dembedem artar yüregimiñ elemi

37. Görebilsem yüzüñi ----- den şanma

Ey kızıl gül saña kim çekdi dameninden haremi

38. Yazayım verse ķalem ķaşlarınıñ şerhini men

Yarayım bıçağıyla başdan ayāga ķalemi

39. Hayli demdür ben anıñ gözlerinin hastasıyım

Süre gelse yüzümiñ üstüne başşa kademi

40. Yüzümi yerlere sürüp giceler yālvarırıım

Kāfire murādin virir ya baña virmeye mi

41. Fażlı sen māhi dilerseñ yüzüñi dergāh tut

Haşa ki mahrum ķoya çokdur allāhıñ keremi]²⁰⁸

42. [İlhəm ile dün gice seyretdim Muhammedi

Āyine-yi ķalbimde seyretdim Muhammedi

43. ‘imamesi başında yeşil hulle egninde

Dört yar ile yanında seyretdim Muhammedi

44. Cür‘ a şundi Muhammed mest itdi beni ġayet

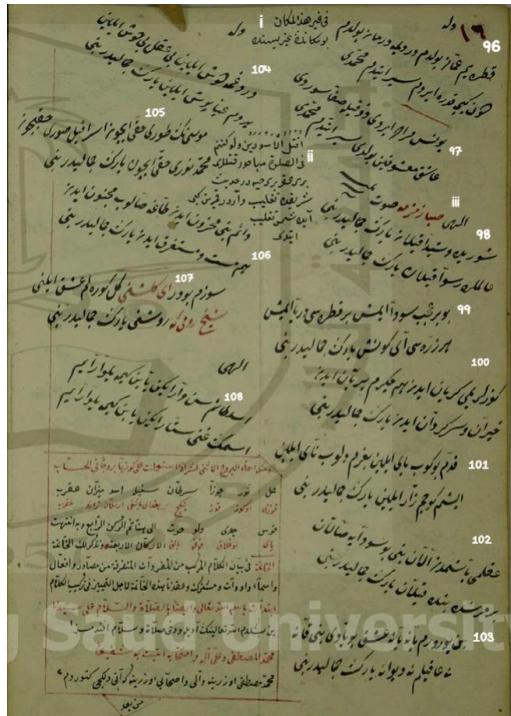
Haķdan oldı ‘inayet seyretdim Muhammedi

45. Pervāneyim şem‘ine şeyhim ‘azizim bile

Cümle ‘aşıklar ile seyretdim Muhammedi

²⁰⁷ (60-64) Şiir, anonimdir.

²⁰⁸ (65-70) Şiir, anonimdir.

46. 16b [Katreym ^c ummān boldim derdüme derman buldım

Dün gice ķadere irdim seyretdim Muhammedi

47. Yûnus murâda irdi zevkile şefâ sürdi

^c Aşık mā^c şukun buldu seyretdim Muhammedi] ²⁰⁹

48. [Şuride ve şeydā ķilan yâriñ cemâlidür beni

^c ālemlere rüsvâ ķilan yâriñ cemâlidür beni

49. Bu bir ^c aceb sevdâ imiş bir ķatresi deryâ imiş

Her zerresi ey güneş yâriñ cemâlidür beni

50. Gözlerimi giryân iden hem cigerim büryân iden

Hayrân ü sergerdân iden yâriñ cemâlidür beni

51. Kaddim büküp yay eyleyen bağırm delüp nây eyleyen

İşim gücüm zâr eyleyen yâriñ cemâlidür beni

52. ^c Aklımı başımdan alan beni bu sevdâya şalân

²⁰⁹ (71-76) "İlham ile Dün Gece" misrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre'ye aittir.

bir mürşide bende kılan yāriñ cemālidür beni
 53. Ben yürüرم yāna yāna ‘aşk boyādı beni kāna
 Ne ‘ākilim ne divane yāriñ cemālidür beni
 54. Derd-i game hoş eyleyen bi ‘akıl bi hoş eyleyen
 Her dem ‘aba puş eyleyen yāriñ cemālidür beni
 55. Musāniñ tūrı hākkı içün İsrafıl şurı hākkı içün
 Muhammed nurı hākkı içün yāriñ cemālidür beni
 56. Da ’im beni maḥzun iden tāğā şalup mecnun iden
 Hem mest ü müstağrak iden yāriñ cemālidür beni
 57. Sözüm budur ey gülşen-i gel görelim ‘aşk ile beni
 Şeyhi Rumi ki ruşeni yāriñ cemālidür beni]²¹⁰
 58. A sultanim sen vār iken yā ben kime yalvārāyım
 İsmiñ ġani settar iken ya ben kime yalvārayım²¹¹

- i. [فِي غَيْرِ هَذَا الْمَكَانِ Fi ġayri heze el-mekān: bu mekāniñ ġayrisinde]
- ii. [أَقْتُلُ الْأَسَوَدَيْنَ وَلَوْ كُنْتُ فِي الصَّلَاةِ²¹² mubahtır katlleri biri ‘akreb biri ḥayyedür hadis şerifte taglib vārdur kameryin gibi āyda şems taglib itdi.]
- iii. [Şabā-zemzeme şavüt]²¹³

(16b-1) Ve benzer şekilde, on ikinci burçların adları, hesaplamada burçlar olarak kullanıldığından.²¹⁴

²¹⁰ (77-86) “Şuride Ve Şeyda Kılan Ya Hu” mîrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

²¹¹ (78) “Sultanım Sen Var İken” mîrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

²¹² Namazda iken iki siyahın (yılan ve akrebin) öldürün. Bu hadisi şerif namaz kılarken yılan ve akrebin öldürülmesinin caiz olduğunu açıklar. Çünkü bu konuda emir gelmiş o da öldürme hareketi sınırlı olup namazı bozmamaktadır.

²¹³ Sabâ-zemzem makamı, Sabâ makamının güçlü bir türevidir. Bu makamın diğer adı sabâ- kürdi’dir ve Abdülbâki Nâsır Dede tarafından “zemzeme” olarak adlandırılmıştır. İmail Hakkı Özkan, “Sabâ-Zemzeme”, *TDV Islam Ansiklopedisi*, 2008 <https://islamansiklopedisi.org.tr/saba-zemzeme> 07.01.2024.

²¹⁴ ومثله اسماء البروج الاثنى عشر اذا استعملت على كونها بروجاً في الحساب

حمل ḥāmel: կու	ثور ṣevr: օկէս	جوزاً Cevzā: կօզ
سرطان Seraṭān: yengeç	سنبلة Sünbülə: budağı başağı	اسد Esed: arslān
ميزان Mizān: terazu	عقرب ‘akrebi: ‘akreb	قوس Қavş: yay
جدي Cedy: oğlaç	دلو Delv: կova	حوت ḥut: balık

Buraya kadar dördüncü rükün bitmiştir ve bu şekilde dört rükun bitmiş olmuştur.²¹⁵

Hatimedede, cümlenin yapısını anlamek için mastarlar, fiiller, isimler, zarflar, ortak kelimeler ve bağlaçlardan oluşan bir diyalog oluşturulmuştur²¹⁶

5. HATİME²¹⁷

ابتدأت باسم الله تعالى وأيضاً بالصلوة والسلام على سيدنا (1)

Ben başladım Allah te‘ alânîñ adıyla ve dahı şalât-u selâm efendimiz

محمد المصطفى وعلى آله واصحابه اتيت به شفيعاً (2)

Muhammed Muṣṭafâ üzerine ve āli ve eşhabîhi üzerine ki āna dilekci götürürüm

من بعد هذا الاجل كلام التركى كتب كلمات (17a-1) (3)

Bundan sonra Türkî söylemek için kelimeler yazdım

حتى تتكلّم باللسان التركى اعلم يا ولدى ان قراءة العلم فرض (4)

Tâ söyleyesin Türkî diliyle bil ey oğlum ‘ ilim okuma farżdır

لا فائدة في الجهل لأنهم قالوا الجاهل مثل الاعمى افتح عينيك (5)

Cehilde fâyda yok zira didiler câhil kör gibi, aç gözüñ

حتى لا تكون من العميان قبل نعلم اللغة (6)

215 إلى هنا تم الركن الرابع وبه انتهت الاركان الاربعة

الخاتمة في بيان الكلام المركب من المفردات المتفرقة من مصادر وافعال واسماء وادوات ومشترك وعقدنا هذه الخاتمة لأجل التمييز في تركيب الكلام

217 Bu bölümde gramerle ilgili aktarılan kuralların ardından çeşitli konularla ilgili Türkçe cümleler verilmiştir.

Tā körlerden olmaya sen evvel luğa ögren

لأنَّ اللُّغَةَ قَفْلُ الْعِلُومِ وَإِيْضًا جَلْسُهُ مَعَ الْعُلَمَاءِ (7)

Zirā luğat 'ilimler kilididir dahi 'alimlerle otur

واهرب من الجهلاء وان كنت نظيفاً يعلمونك وسخاً (8)

Câhillerden kâç eger sen temiz olursaň seni kirli iderler

لأنَّ الشَّمْسَ عَالِيَّةٌ وَمُضِيَّةٌ وَقَطْعَةٌ مِنَ السَّحَابَ تَسْتَرُ بِهَا (9)

Zirā güneş yüksek ve aydındır ve bir pâre bulut ânı örter

قم نذهب للمدرسة نقرأ الدرس ومن بعد هذا (10)

Çalk medreseye gidelim ders okuyalım ve bundan sonra

نَأْيٌ نَكْتُبُ وَتَأْكُلُ الْأَكْلُ وَالْفَوَاكِهُ جَاءَ زَمَانُهَا مِنَ الْكَمْثَرِ (17a-5)

Gelelim yazalım ve yemek yiylim yemişler zamânı geldi armuddan

والعنب ومن غيره هذه الاشياء ايضاً تأكل وتشرب السكر (12)

Ve üzümden ve ayrik nesnelerden dahi yiylim ve şeker içelim

انت اين ذهبت انا طلبتك امس انا ما جئت لك (13)

Sen ķanda gitdiň dün seni istedim ben dün saña geldim

الطين والوحول كان كثيراً جاء الشتاء وذهب الصيف (14)

Balçık ve çamur çok idi kış geldi yaz gitdi

هذه الليلة نائم وفي غِدِ نذهب للجنبية صلاة المغرب (15)

Bu gice yatâlim yârın bâğçeye gidelim ahşâm namâzi

انت اذهب للبيت الصباح ايش تقرأ يا ولدي (16)

sen git o sabah ne okursın ey oğlum

انت قل لي اقرأ الكافية واكتب اللغة والادب (17)

sen baña de kâfiye ve luğat ve edeb kitâbları okurum

لأن طلبة العلم جميع هذه الكتب تقرؤها انت يانور عيني (18)

Zirā 'ilim tâlebeleri duñlı bu kitapları okurlar ey gözüm âydınlığı

هذه الشذور الذهبية رسالتك امسكها واحفظها (19)

Bu şüzür zehebiye seniň risaleňdür ânı güzel tut ve ezberle

لا جل فهم التركي ولا جل التكم باللسان التركي (20)

Türkî añałamak için ve Türkî diliñ söylemek için

امسک هذا كتاب الذهب هو هذا يكون باقياً (17a-10) 21)

Bu ältun kitabi tut iste budur baki olur

لا يكون فانياً مثل الذهب ما هذا الكتاب (22)

Fani olmaya ältun gibi nedür bu kitab

من اخذته من الذي جاء امس اخذته بكم اخذته (23)

Kimden aldim dün gelen kimseneden aldım kaca aldim

بعشر دنائير اخذته رخيصاً ما اخذته غالباً (24)

On ältun aldim ucuz aldim bahali almadim

[Cevdetlu yahud cevdetli iyi dimektir]

[ادhem Edhem gayr münşariftir دھم deheme vezin fi' lidir siyah cesimler dimektir.]

[ڪطام ڪاطمة ڪاتام اasil ڪاتima farz ederiz ڪاتاميñ ahirinde ra olumsuz olursa mebni olur] ?

[Fele tedurruhu: zarar vermez]

[شرط تھتم شرط تھتم شart tahtum: vucub ma' nasina]

[اجدن للصقر يعني اجدن صقر ecdel li's-sakr ya' ni eddelu sakir kuşu ya' ni şahin ismi Ecdel]

[Zeyneb ve sekar ve mah ve cevz bu 4 kelime gayri munşarif olmaklıkları vacibdir]

[فقدم قدم ؟ ma' nasina]

[Tefsir dimek²¹⁸ tefsir ma' nasina]

[Zamirler mebniyedendür ism-i işaret ism-i mevşul mubhem---]

[قالباً لكم ڪالباً لكم ڪaliben lekum: ben size ' adavet edici]

[El-müstehil: görene övme]

[ملتوفاً Multevikan: karşıtılılmış]

²¹⁸ هذا النوع من جنس التعريف

[كَمَا تَقُول Keme tekul: seniñ didigin gibi]

هذا الوقت ايش اكلت هل حلوأ ام حامضا ام مالحاً (17b-1) 25)

Şimdi ne yediñ tatlı mı yā ekşi mi yā tuzlu mı

أكلت حلوأ ادخل البيت هات من داخله فلة ماء (26)

tatlu yedim eve gir içerüden bir bardak şu getür

اشرب والبس قفناك ولف عمامتك زخذ الاجازة (27)

İç ve giy ķaftanıñ ve şär şargıñ ve icazet āl

من ابيك نذهب لقاضى العسكر نبوس يده ونكون ملازمين (28)

Pederiñden ķādī ' askere gidelim elini öpelim ve mülâzim olalım

تعال قبل نذهب للسوق تأخذ صوفاً نعطيه لخياط (29)

Gel evvel pazara gidelim bir şuf ālalım derziye virelim

يُخِيطُهُ قفناً وَجَمِيعٌ خَرْجَهُ نُعْطِيهِ حَتَّى تَأْكُدُ (30)

ķaftān diksün duñlı һarcını virelim tā ki

يُخِيطُهُ بِالْعَجْلِ اَنَا اَطْلَبُ الْذَّهَابَ لَا سُتُّبُولَ لِاجْلِ الْقَرْأَةِ (31)

tiz diksün ben gitmek istedim İstanbul'a okumağa için

وَلِاجْلِ التَّحَاصِيلِ اخْوَتِي هُنَاكَ وَإِيْضًا وَآلَدِي هُنَاكَ (32)

ve taşsil için karındashlarım andadur ve daňı bābām andadır

لَكُنْ اَنَا مَتَى اَطْلَبُ الْذَّهَابَ اَخْذُ مَعِي كِتَابًا نَفِيسَةً (17a-5) (33)

amā ķaçan gitmek isterim ālurım benimle ha bu kitāblar

وَكَتَانًا وَارْزًا وَعَدْسًا لِاجْلِ الْهَدَايَةِ وَلَكُنْ مُسْكِينٍ (34)

ve kettān ve pirinç ve mercümek armagān için amā miskin

بُنِيَ آدَمَ يَذْهَبُ لِاجْلِ الرِّزْقِ وَالرِّزْقِ وَالْأَجْلِ فِي قَفَاهِ (35)

Ādem oğlu vārir rızk içün ve rızk ve ecel eñsesindedir

اين يهرب يا خوجه استانبول من هنا كم يوم (36)

ķanda ķaçar ey һoca İstanbul bundan kaç gündür

هَلْ قَرِيبَةٌ اَمْ بَعِيدَةٌ وَلَا مِنَ الْبَحْرِ قَرِيبَةٌ اَسْمَعَ يَا وَلَدِي (37)

Yākın mıdır yā ırak mıdır yoħsa deñizden yakındur işit oğlum

في البحر مع الريح الطيب عشرة أيام وفي البر (38)

Deñizden güzel yel ile on gündür karadan

سُنون يوماً ياخوجه هل في الطريق خوف موجود (39)

altmış gündür ey hoca korku yolda var midur

يا ولدى الطريق ام لا خوف فيها بل اعمن (40)

ey oğlum yol emindür korku yoktur belki eminrekdir

من المدن الله تعالى يهيبك ويخليك لوالدك (41)

şehirlerden Allahü te'ala seni babaña bağışlasun

ويعطيك الاعمار الطوال حتى تنظر او لاد او لادك (42)

Uzun ömürler virsün tā baksın oğullarıñ oğulları

والله تعالى يعطيك المناصب العالية وبهالك اعداءك (17a-10) (43)

Allahü te'ala yüksek manşıblar virsün düşmanlarıñ helak ola

وبيسرك العلم والعمل اسمع يا ولدى ان طلبت (44)

ve ' ilim ve ' emeli müyesser olsun işit ey oğlum eger isterseñ

[ۋىسىمى كەسمى: benim yeminimdir]

[وَالْعِمْرُ وَالْعِمْرُ el-'umr ve el-'amr bir ma' nayadur beka ma' nasına]

[لَا آنْ lā an: murād degil]

[قَوْلُ الشَّاعِرِ مَنْ صَدَّ عَنْ نَيْرَ آنَهَا فَانَا بْنُ قَيْسٍ لَا بُرَاحٌ bir kimsede a' rağ muharebeye āteşten benim içün zevāl yoktur ya' ni ayrılmak yoktur.]

[الْمُعَرَّاثُ El-mu'errat: münezzeх ma' nasına]

[دُكَّتُ الْأَرْضُ Dükket el 'ard: yerde zelzele ma' nasına]

[إِذَا لَمْ يَئِنْ Eze lem yenel: na 'il olmadığı vaktte]

[مَا أَنْتَ إِلَّا سَيْرُ الْبَرِيدِ Me ente illa el-berid: sen olmadıñ ondan giden adama derler]

[فَشُدُوا الْوَثَاقَ Feşiddu'l-visaқ²¹⁹: el sizler bağlayın ayāk bağlayan]

[حَفْضٌ Hafida: cer ma'nasna]

[وَيُحَفَّضُ Ve yuhfaḍ: mecrur kılınur]

[غَيْرُ مُلَائِمٍ Gayru müla'im: mülâyim degildür]

[فَانْ عَطَفْتَ كَسْرَتْ Fe'in 'aṭefte keserte: sen eger 'aṭif edersen sen meksur kalırsın]

[وَقْتُ الْإِسْتِغَاةِ Vakıtül-istiğasa: yardım, i'ane ma'nâsına]

[يَسْتَغِيثُ Yesteğis: yardım taleb]

[أَعْجَبُ E'cebu: Sizler te' eccub edersiniz]

[وَلَدُواهِي Liddevahi: müşibet ma'nâsı]

[غَيْرُ مَا ذُكِرَ Gayru ma zukira: zikr olanından gayrı]

[صُرَاحٌ şurah: şayha ma'nâsına]

[لَنْلا يَرُدْ Li'ella yered: Vârid olmasın]

[إِغْرَاءً İgra': kandırmaç, teşvik ma'nâsına]

[مَأْهُولًا Me'hul: Ehîllenmiş]

[لَا إِجَابٍ Lâ ecânib: Ecnebi gelmeden]

[وَرَطَّتْ Ve vaṭa'at: ḳadem başdın]

[تَزَّلَّتْ Nüzzilet: tenzil oldu]

[الْمُتَقَبِّغُ El-mütefecce: ağlıyor]

²¹⁹ Bağları sıkıştırır demektir.

[التَّجَلُّ : ağlasın] Et-tefecu^c

[بالدُّعَاءِ Bidu^c a²: Nidā ma^c nasına]

اصف لَك سرآية السَّلْطَان والغُلْطَه و الجَوَامِع و المَدَارَسْ (18a-1) 45

Saña vaşf iderim padişah sarayı^c ler ve cāmi^c ler ve Čalaşa ve medreseler

كيف هي اسمع يا روحى سرآية السلطان مثل القلعة او اكبر (46)

niçedir işit ey canım padişah sarayı ḫal^c a-ı kebiredür yā büyük

وهذه هي السراة الجديدة واما السراة القديمة هناك فهي للسلطانات (47)

ve bu sarayı yeñi saraydur amma eski saray ānda sultanlar içündür

وفي بآب السراة الجديد نحو مائه مدفع موجود (48)

ve yeñi sarayı ḫapusunda yüz ṭop miğdārı vārdır

بجهة البحر وعلى حيطانها ايضاً مدفعاً كثيرة موجودة (49)

Deñizden yaña divārlar üzerinde çok ṭoplar vārdır

لا نظير لها واما الجامع والمدارس فكأنها بقبب (50)

aña nažir yok ve amma cami^c ler ve medreseler heb կubbelerle

والسلیمانیة باربع موادن والمنابر من الرّخام (51)

ve Süleymaniyye dört menāreyledir minberler mermerdendir

ومن الخشب قليلاً (52)

ve āğaçtan āzdır

واعلم ان بين استنبول والغُلْطَه البحر والمرآكب (18a-5) 53

ve daхи bil taḥkiķen İstanbul ve Čalaşa arāsında deñiz ve gemiler

من الجهتين وأقة واما الترسخانه من جهة الغلطة (54)

iki yañdan dururlar amma tersħāne Čalaştan yaña

فيها ازيد من مائتي غرائب حاضرة دائمأ (55)

iki yüz ḫadırğadan ārtık hāzırdur dā 'ima

ولهم طائفه وحدهم وانما كامل من كل شيء (56)

ānlarda başka ṭa 'ife ve aga ve her nesneden bütündür

وأقرون عند الباشا ومتى يذهبوا للغزاء وال Herb (57)

paşa kande dururlar ve kaçan giderler gazaya ve cenge
منهم من يأخذ حصة كاملة ومن هؤلاء من يأخذ (58)

ānlardan kimi bütün payı ālur ve bunlardan kimi
نصف حصة ومن هؤلاء من يأخذ سواء هكذا قالوا لنا (59)

yarım hışsa alur ve bunlardan kimi beraber ālur şöyle didiler bize
قم يا ولدى هات كتابك اقرأ الدرس كم يوم ما قرأت (60)

ķalk ey oğlum getür kitābını ders oku kaç gün okumadığın
ان لم تقرأ انغاظانا اطلب تكن على الناس جميعاً (61)

eğer okumazsañ incinirim ben isterim duñlı kişilere yüksek olasının
ياشىخى هاتلى شرح الكافيه يا ولدى على الرأس والعين (62)

ey hocam getür baña kafije şerhi ey oğlum başım ve gözüm üzerine
نعم وكل شيء تطلبه أنا آتيك به إن شاء الله تعالى (18a-10) (63)

ve her nesne ki isterseñ kitaplar ben saña getürirem inşallah
ليس لى الوصية عليك اقرأ اقرأ وايضاً (64)

hemān baña işmarlamak üzeriñe oku oku ve dahı

[اسعدُكَ اسعداً بعَدَ اسعداً: saña ben i' āne iderim naşıl bir i' ānededen şoñra bir i' āne dahı]

[بِالْتَّرْخِيمَ Bitterhim: hezif ma' nası nadur terhim luğatta tehfif el-lefizdur ma' nası]

[وَإِلَيَا أَبَتْ وَيَا أَمَّتْ يَا أَبَمْ أَمْ وَيَا ابْنَ عَمَّ Ey benim ātam ey benim babam ey anam oğlu ey ammi oğlu]

[Zühd ma' nası nedir: الْأَعْرَاضُ عَنِ الدِّينِ وَمَا فِيهَا el-i' rağ' en ed-dünya vemā fihā dimektir ya' ni zühd dimek ne dimek ķalpten olan bir kifayettir ef' al civardan degildür her ne kadar zahirde kesb iderlerse de sen ʐahır bakma azizim]

[Surah es-şekle: veled fevt olmuş karının şıyahısı gibidir]

[لَمْ يُبَالُوا Lem yubalu: kayırmadılar]

[مُتَّالِيَةً Mütataliyeten: biribirinden velitdir.]

[كَانَ الْمُهَدِّد Kenel-mühedid: tehdid edici mütekellim]

[كَمِيَّةُ الْمَخْزُون Kemmiyetü'l-meżzun: miktar ma' nāsına]

[لَمْ يَسْتُوفِ Lem yestevfi: vefā itmedi]

[Vavıñ yaniña ma ba' dinde elif sakin olursa 'lale--- ma' lum ola]

لَا تنسَانِي مِنَ الدُّعَاء لِأجلِ اللَّهِ وَمَتِّي تَقْرَأُ هَذِهِ الرُّسْلَة (18b-1) (65)

Beni du' ādan unutma Allah için ve kaçan bu risâleyi okursan

لَا تنسِحِي لَآنَ هَذِهِ الرُّسْلَة لِتَعْلِيمِكَ التُّرْكِي فَقَط (66)

utānma zirā bu risâle saña Türkî öğrenmek için ancak

هَذِهِ مَفَاتِيحُ الْخَيْرِ احْفَظْهَا الْمَصْدُرُ وَالْإِسْمَاء (67)

bu ḥayr anahtarıdır maşdarları ve isimleri ezberle

نَقْلَهَا مِنْ عَلِيمِ الْمَتَعْلَمِ وَمِنْ رَسْلَةِ لِلْغَزَآلِي (68)

naķı̄ eyledim mute' elimiñ ta' liminden ve ǵazāliniñ risâlesinden

El-Hâtime fi beyan el-vaşıyye

مَعْرُوفَةٌ بِرَسْلَةِ اِيْهَا الْوَلَدِ وَمِنْ رَسْلَةِ نَظَمًا اِيْضًا (69)

bilinmiştir eyyühe'l-veled risâleyle ve dahı manzum bir risâleden

اعْلَمْ يَا وَلَدِي أَنَّهُ يَنْبَغِي الْعَبْدُ عَنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ وَهِيَ نُومُ الصَّبَّحِ (70)

bil ey oğlum layıkır ki bu nesnelerden irák olmak şabaḥ uykuşusu

وَالاَكْلُ جَنْبًا وَالاَكْلُ مَنْكًا وَنَدَاءُ الْوَالِدِينِ بِاسْمَائِهِمَا (71)

ve cünub yemek ve tayanmış yemek ve babaları çağırmağa adlarıyla

وَغَسْلُ الْبَدِينِ بِالْطَّينِ وَالترَّابِ (72)

ve el yumak balçık ve topraqla

وَكَنْسُ الْبَيْتِ بِالْمَنْدِيلِ وَخِيَاطَةُ الثَّوْبِ وَهُوَ عَلَى بَدْنِهِ (5-18b) (73)

ve ev süpürmek destimāl ile ve eṣvab²²⁰ dikmek gövdesi üzerine
 ومسح الوجه بالثوب واسراع الخروج من المسجد (74)
 ve yüz silmek gömlek²²¹ ve tiz çıkışmak mescidden
 وشراء كسيرات الخبز من الفقراء واطفاء الفتيله بالنفس (75)
 ve ekmek pareleri şatun almak ve fukaradan ve fitil söndürmek nefisle
 ولف العمامه في القعود وليس السر والفي لوقف (76)
 ve şarık şarmağ oturmakta ve ton giymek turmakta
 كل ذلك يورث الفقر (77)
 heb bunlar fakr-ı mürişdür
 وحسن الحفظ من مفاتيح الرزق واما كثرة الضحك فتميت القلب (78)
 ve güzel ezberlemek rızık anahtarıdır ve amma çok gülmek taḥkiḳan yürek
 öldürür
 واكرم الاستاذ ذو الارشاد وخير الآباء كل هايد (79)
 ve hocanıñ ikramı irşad sâhibidür ve babalarıñ yegregi ‘ilm ögredendir
 وسل وذاكر آتياً وذاهباً وخذ وقل وكن لذاك كتاباً (80)
 ve şor ve müzakereyile gelici ve gidici ve al ve de ve ol āña yazıcı
 فخذ وKen مجتهد اعماراً لا ترضن بالجهل تعش حماراً (81)
 al ve ol ‘ömürler müctehid yoḥsa cehlle ḫa ’il olma ve eşek ol
 ايها الولد النصيحة هينة والصعب قبولها (18b-10) (82)
 ey oğul naşıhat kolaydur ve güç olmak ānuñ kabulüdir
 ايها الولد سلنى بعد هذا اليوم الشيء الصعب المشكل عليك (83)
 ey oğul şor baña bu günden sonra güç nesneyi seniñ üzerine ağır ve müşkil
 ola
 بلسان القلب حتى نريك عجائب ايها الولد (84)
 yürek diliyle tā saña ‘aca ’ib gösteririm ey oğul

²²⁰ Metinde “اسباب” biçiminde yazılmıştır.

²²¹ Metinde “کوکله” biçiminde yazılmıştır.

اعلم انَّ الْجَاهِلِينَ مَرْضٌ وَالْعُلَمَاءُ أَطْبَاؤُهُمْ. (85)

bil taħkikēn cāhiller hastadur ve 'ulemalar tħabibleridir.

[E^c red dimek ya Yûsuf dimek-----]

[Iżhar hüzün vaqtinde olan tefecceü^c derler]

[Hilaf almak, kan alma^c dimesek maksam dimesktir]

[مَنْكَ Minke: sizden]

[فِي النَّدِيَةِ Fi enedbe: üzer ma^c nası]

[فَإِنْ خَفْتَ اللَّبْسَ fe 'in hifte min ellubs: elbeseden eger korkarsan]

[أَصْبِرْ إِذْ أَفْزَرْ użmer ey ƙarer: gizlemek ma^c nasına]

[مُرَجَّحَةً Muracceħe: terciħ olmuş ma^c nasına]

[لِحَارْفِ التَّخْصِيصِ liħarfi't-tħeħiṣ: teşviķ ma^c nasına]

[بَادِيَةُ النَّظَرِ badi 'e'n-nażar: nażar derin degildir, diġġat nażar degildir]

[مِمَّا يُونِيكِ mimmā yu'zike: saña iza eden şeyden]

[شَهَدْتُ Şehidtu: ben hazır oldum]

[تَصْوِيرُ الْمُعْرَفِ teşvir el-mu^c arraf: ta^c rifi ziyade taşavvur kıllur]

[وَأَعْذُرْ ve e^c tużer: 'özür beyan olunur]

[Zeburuñ cem^c i Zuburdur]

[أَرْتَبْ erneb: ḥavşan ma^c násına]

[أَلْتَقِيَاءُ el-etkiya'u: viķāye ma^c nasına]

[مُرْتَبْ mürtabiżun: rabṭ ma^c nasına]

[يُتْلَى يُتْلِي yütlə, yütlə: tilāvet]

[وَنَمَهِدًا ve temhiden: tedārek ma^c nasına]

[بَيَانٌ بَيَان beyan: tefsir dimektir]

[سِوْى siva: haric dimektir]

[أَمْسَ ems: güne gün]

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK

1. FİLLER

Ağla-: el-büka البكا 2a/21

As-: es-şalb الصلب 4b/1

Âş-: es-şenk ve et-te^c lik الشنق والتعليق 5a/3

Agsır-: el-^cuṭas العطاس 2a/21

Acık-: el-cu^c الجوع 5b/4

Âç-: el-feth الفتح 4b/5

Aç-: el-keşf الكشف 5b/5

Âgah ol-: el-iṭila^c الاطلاع 5b/2

Alçaḳ it-: et-tavaṭy التوطى 5b/11

Âlda-: el-ḥida^c a الخدعة 5a/1

Aldat-: el-ġiṣ^c الغش 5a/8

Âlış-: et-te^c vvüd التعود 5b/8

Alışveriş it-: el-^ceħż^c ü vel-^caṭa^c الاخذ والعطاء 5a/9

Âl-: el-ahż^c الاخذ 2a/18

Añla-: el-fehm الفهم 2a/15

Ara-: et-teftiş التفتيش 5b/1

Art-: ez-ziyade الزيادة 2a/20

Arzula-: el-iştiyak الاشتياق 6a/1

Âşikar it-: el-iżħar الاظهار 4b/5

At-: er-rami الرمي 2a/17

Âvla-: es-ṣayd الصيد 4b/5

Âyrıl-: el-infışal الانفصال 5a/9

Âzarla-: es-seb السب 4b/4

Azârla-: et-te^c zir التعزير 5a/8

Bağır-: es-ṣurah الصرخ 5a/7

Bağışla-: el-hiba الهبة 4b/9

Bağla-: er-rabṭ^c الربط 2a/17

Barış-: es-ṣulħ^c الصلح 4b/1

Başla-: el-^cibtida^c الابتداء 2a/20

Başla-: el-ibtida ^{الابتداء} 5a/8	Bozuş-: el-münaze ^{المنازعة} a 5a/8
Bat-: el-ğarağ 4b/2 الغرق	Bulaş-: el- ^c adva العذر 6a/1
Bağ-: en-nażar النّظر 2a/16	Bul-: el-vücdan الوجود 4b/9
Beğen-: el ^c aceb العجب 5b/9	Buyur-: el-emr الامر 2a/15
Becer-: el-iştidigr الاقتدار 6a/1	Bük-: el-fetl القتل 4b/10
Belli ol-: et-tebyin التبيين 5b/1	Büyük it-: et-tekbir التكبير 5b/11
Beñzet-: et-teşbih التشبيه 5b/9	Cenk it-: el-harb الحرب 5a/8
Besle-: et-terbiye التربية 2a/16	Çağır-: es-siyah الصياغ 4b/9
Beyan it-: et-tebbyn التبيين 7a/1	Çalış-: el-ictihad الاجتهاد 5a/6
Bırak-: er-raḥa الرّحى 5b/2	Çal-: es-serika السرقة 5b/1
Bık-: el-ķaraf القرف 5a/7	Cekiş-: el-müsabeğa المسابقة 5a/4
Biçm-: el-haşad الحصاد 5a/2	Cekiş-: el-hışam الخصم 4b/5
Bile-: es-sen السن 5b/11	Çek-: es-sehb السحب 4b/8
Bil-: el ^c ilim العلم 2a/15	Çek-: es-şed الشد 5b/6
Bin-: er-rukub الرّكوب 2a/19	Çevir-: et-teklib التقليب 5b/8
Bitir-: et-tehliş التخلص 2a/20	Çık-: el-huruc الخروج 2a/17
Boğazla-: eż-zebh الذبح 4b/2	Çiyne-: el-madġ المضخ 2a/20
Boğ-: el-hank الخنق 2a/21	Çöz-: el-hall الحل 2a/17
Boşla-: et-tebṭil التطيل 5b/2	Çöz-: es-şehṭ الشطط 5b/7
Boşlat-: et-tefrīg التفريغ 5b/4	Dağıt-: et-teksim التقسيم 5a/10

Däl-: el-ǵaṣṣ	الغطس 4b/2	Doy-: eṣ-ṣebe'	الشبع 5b/4
Degis-: et-tebdil	التَّبْدِيل 5b/8	Dök-: eṣ-ṣab	الصَّب 4b/7
Deg-: el-lems	اللَّمْس 4b/7	Döndür-: et-tedvir	التدوير 5b/8
Del-: el-ḥarḳ	الخُرُق 2a/20	Dön-: er-rucu'	الرَّجُوع 4b/12
De-: el-ķavul	القول 2a/16	Döše-: el-ferş	الفرش 4b/7
Devşir-: el-cem'	الجمع و اللَّم ve el-lemm	Dur-: el-vuķuf	الوَقْف 2a/15
5a/3		Duy-: ed-diraye	الدَّرَايَة 5b/5
Devşir-: et-ṭay	الطَّي 5b/7	Düş gör-: el-ḥulm	الحَلْم 5b/5
Dik-: el-ǵers	الغرس 5b/2	Düşmanlık: el-'adave	العَاوَة 5a/7
Dik-: el-ḥiyatā	الخِيَاطَة 2a/21	Düş-: el-vuķu'	الوَقْوَع 2a/17
Dilek eyle-: eṣ-ṣefa'	الشَّفَاعَة a	Düşün-: et-tefekkur	الْتَّفَكُر 5a/6
Din-: er-raḥa	الرَّاحَة 5a/11	Düzet-: et-teslih	التصْلِيح 5b/8
Ditre-: el-irti'	الارْتَاعَش aṣ	Düz-: eṣ-ṣaf	الصَّف 5b/8
Diz-: et-tenzim	النَّظِيم 5b/7	Düz-: et-tezyin	الْتَّزِين 5a/2
Doğar-: el-fet	الفَت 5b/3	Eglen-: el-buṭu'	البَطْو 5a/5
Dolab it-: el-le' ib	8a/4	Eglen-: et-te'enni	الثَّانِي 4b/6
Dolāṣ-: et-ṭavaf	الْطَّوَاف 5b/10	Ek-: ez-zer'	الزَّرْع 5b/2
Dostluğ/ dostlaş-: el-muṣahaba		Ele-: En-neħl	النَّخْل 5b/3
المصاحبة 5a/7		Emm-: el-maṣ	المَصْ 4b/1
Dokun-: eṣ-ṣadm	الصَّدْم 4b/7	Eñiz it-: et-tekniz	التكثير 5b/12

Enli it-: et-te ^c riđ 5b/12	Getür-: el-iirād 5a/2
Erit-: et-tezvib 5b/4	Gez-: ed-deverān 5b/10
Er-: el-vuşul 2a/18	Gir-: ed-düħul 2a/17
Esne-: et-tesa ['] ub 5a/4	Git-: ez-zeħab 2a/15
Ezberle-: el-ħefż 5a/2	Giy-: el-lebs 4b/11
Eziyet it-: el-eziyye 5b/1	Gizle-: el-iħfā ['] 4b/5
Ez-: ed-dehs 5b/4	Gönder-: el-irsāl 5a/11
Fāyda it-: en-nef ^c 5a/10	Gör-: er-rü ['] ya 2a/16
Fehm it-: et-tefekuh ^c 6a/2	Görüş-: el-mülaħa ^c 5a/11
Fenā söyle-: eż-żem ^d 5a/3	Göster-: el-irra ['] a 2a/16
Fısil-: el-veşveşe 5a/7	Götür-: et-teveda ^c 5a/11
Āadab it-: el-ġayż 4b/10	Göz at-: el-ittila ['] 6a/1
Ġavga it-: el-hınaq ^c 5a/8	Gözet-: el-intiżar 5a/11
Ġay ['] ib it-: ed-daya ^c 5b/1	Gül-: ed-ħaħek ^c 2a/21
Gecik-: et-te ^c avuk ^c 6a/2	Günah işle-: el-ṭā ['] 6a/2
Geçin-: el-mu ^c aşera ^c 6a/1	Güzel it-: et-teħsin ^c 5b/9
Geç-: el-murur ^c 4b/8	Hażırła-: et-teħżir ^c 5a/10
Gegir-: et-teceşy ^c 5b/10	Haşla-: es-selk ^c 5b/3
Gel-: el-meci ['] 2a/15	Hičkirk-: el-ħazak ^c 5b/10
Gerin-: et-temeṭu ^c 5b/10	Horla-: el-iħtiċar ^c 5a/2

Horla-: eş-şehir	الشَّيخِر 5b/5	Kalbur-: et-teğerbul	التَّغْرِيل 5b/2
İşir-: el-'add	العُض 2a/21	Kaldır-: er-ref	الرَّفْع 4b/4
İşit-: et-teshin	التسَّخِين 4b/8	Çalın it-: et-tethin	التَّتَخِين 6a/1
İslat-/ İslaṭ-: el-bell	البَل 4b/1	Çal-: el-kıyam	القِيَام 5a/11
İşmarla-: et-tevsiye	الْتَوْصِيَة 4b/10	Çalk-: el-kıyam	القِيَام 2a/15
Irla-: el-ġina	الْغَنَا 4b/9	Kan-: el-'irtiva	الإِرْتِوا 5b/4
İç-: eş-şürb	الشَّرْب 2a/16	Çapa-: el-kefl	القَفل 4b/5
İkrah it-: el-kerahe	الْكَرَاهَة 5a/7	Çapla-: el-iħāṭa	الاَحَاطَة 5a/4
İnan-: et-teşdiķ	الْتَصْدِيق 4b/12	Çap-: el-ħaṭif	الْخَطْف 5b/1
İnce it-: et-terfi'	الترَّفِيع 5b/12	Kār it-: el-iktisab	الاِكتِسَاب 5a/9
İncit-: el-iġaża	الاغْاضَة 7b/13	Karıştır-: el-ħaliż	الخُلْط 5b/9
İndir-: et-tenzil	الْتَنْزِيل 5a/11	Karşulaş-: el-istiķbel	الاستِقبَال 6a/1
İn-: en-nüzul	النَّزُول 2a/20	Katlan-: eş-şabır	الصَّبَر 9b/10
İste-: et-ṭaleb	الْطَّلَب 2a/19	Kavuk şalla-: el-muṣalafa	المُصَالَفَة
İşit-: es-seme'	السَّمَاع 2a/16	Çayna-: el-ġaly	الْغَلَى 2a/21
İşle-: eş-şuġul	الشَّغْف 5a/8	Kazan-: er-ribħ	الرِّبَح 5a/9
İş-: et-tebevvül	الْتَّبَوُل 2a/20	Kazı-: el-kaşet	القُشْط 5b/6
İv-: el-'acel	الْعَجْلَة 5a/5	Kederlen-: el-ġam	الْعَجَلَة 6b/8
Ķabil it-: er-rīża	الرِّضَا 5a/9	Kefil ol-: ed-damana	الضَّمَانَة 5a/9
Kaç-: el-hurub	الْهَرُوب 2a/18	Kes-: el-kaṭ	القطع 2a/18

KİŞA it-: et-teşşir	5b/12 التَّصْبِير	KÜÇÜK it-: et-tesgir	5b/11 التَّسْغِير
KİR-: el-kesr	5b/6 الْكَسْر	LAF it-: el-hadis	5a/6 الْحَدِيث
KİŞKAN-: el-ğira	5a/8 الْغَيْرُه	LAKİRDİ it-: el-heky	5a/6 الْحَكَى
KİY-: el-ferm	5b/3 الْفَرْم	LAŞİFE it-: el-müzah	5a/7 الْمَزَاحُ
KİZART-: el-ķaly	5b/4 الْقَالِي	MUHKEM it-: et-tesbit	5b/11 التَّثْبِيت
KIRLET-: et-tevsih	5b/7 التَّوْسِيْخُ	MÜHÜRLE-: el-hatm	5b/8 الْخَتْمُ
KONUŞ-: el-muhaṭabe	5a/6 الْمَخَاطِبَه	NAKL eyle-: en-nek	18b/6 النَّقلُ
KOPAR-: el-ķal ^c	2a/19 الدَّعْلَ	NÂZLAN-: ed-delgl	5a/1 الدَّلَالُ
KOPAR-: et-tektif	5b/6 التَّقطِيفُ	OĞALA-: ed-de ^c k	5b/7 الدَّعْكُ
KORK-: el-havf	2a/16 الْخُوفُ	OL-: eş-şayrura	4b/12 الصَّيْرُورَه
KOŞUŞ-: el-musabağa	7b/16 التَّوْسُطُ	ORTA it-: et-tevessuṭ	5b/12
KOKLA-: eş-şem	4b/7 الشَّمُ	ORUÇ tut-: eş-siyām	5a/7 الصَّيَامُ
KOY ver-: et-tesyib	5b/2 التَّسْبِيبُ	OTUR-: el-ķu ^c ud	2a/15 الْقَعْدَه
KOY-: el-hatt	4b/4 الْحَطَّ	OKU-: el-ķira ^a	2a/15 القراءة
KÖM-: ed-defn	4b/11 الدَّفْنُ	OY-: et-tekvir	5b/3 التَّقْوِيرُ
KUŞ-: et-taraş	5b/10 الطَّرْشُ	OYNA-: el-le ^c ib	5a/1 اللَّعْبُ
KULLAN-: el-isti ^c mel	5a/9 الْاسْتَعْمَالُ	OYNA-: er-raķış	5b/1 الرَّقْصُ
KURTAR-: et-tehliş	4b/6 التَّخْلِيصُ	OYNAS-: el-müla ^c abe	5a/8 الملاعنة
KURUT-: et-tenşif	5b/8 التَّنْشِيفُ	ÖĞÜT-: et-ṭahin	5b/2 الطَّحْنُ
KUŞAN-: et-tehzim	5b/6 التَّهْزِيمُ	ÖDE-: el-vefg	5a/10 الْوَفَاقُ

Ödünç al-: es-self	السلف 5a/10	Şāğ-: el-helb	الحطب 2a/17
Ög-: el-medh	المدح 5a/3	Şaç-: el-bizar	البزار 2a/19
Ögret-: et-te ^c lim	التعليم 2a/15	Şar-: el-lef	اللف 4b/6
Öksür-: es-sü ^c al	السعال 2a/21	Şarkıt-: el-idlā ^c	الادلاء 5a/1
Ölç-: el-keyl	الكيل 4b/11	Şat-: el-bey ^c	البيع 2a/18
Öldür-: el-katl	القتل 4b/3	Şatun āl-: eş-şira ^c	الشرا 2a/18
Öl-: el-mevt	الموت 5b/1	Şaķın-: el-iħtiras	الاحتراس 4b/3
Öp-: el-bevs	البوس 4b/1	Şaķla-: el-hedş	الهدش 5b/5
Ör-: er-rafi	الرفى 5b/6	Şaķla-: et-teħbiye	التخبية 4b/6
Ör-: et-tedfir	التضفير 5b/6	Say-: el-edd ^c	العدد 2a/19
Ört-: el-ġita	الغطا 5b/5	Seç-: et-tenkiye	التنقية 5a/11
Ört-: es-sitr ve el-ġita	الستر والغطاء 2a/17	Segirt-: el-cery	الجرى 5a/5
Pak it-: et-teħħir	التطهير 5b/7	Ser-: en-neşr	النشر 4b/9
Parala-: el-ķaṭi ^c	8a/10	Sevin-: el-farah	الفرح 5a/5
Pay ver-: et-teħsiš	التخصيص 5a/10	Sev-: el-meħebbe	المحبة 4b/10
Pey ver-: el-urbun	العربون 5a/9	Seyr it-: el-furçe	الفرجة 5b/9
Pişir-: et-ṭabħ	الطبخ 2a/19	Seyran it-: et-tefsih	التفسيح 5b/12
Pişmān ol-: et-tenedum	التقدم 6a/2	Şıç-: et-teğavvut	النحوط 2a/20
Püskür-: el-beħ	البخ 5b/4	Şına-: et-tecrire	التجربة 5b/9
Rāst gel-: el-muşġdafe	المصادفة 5a/11	Şırt-: et-tebessum	التبسم 5b/10

Şık-: el- ^c aşır 5b/7	Şiş-: el-intifah 4b/6
Silk-: en-nafıd 5b/5	Tal kavukla-: el-muşakala 6a/2
Sil-: el-mesh 4b/8	Tanış-: el-meşura 5a/6
Siñir-: el-hazım 5a/5	Tar it-: et-tefsih 5b/12
Şogut-: et-tebrid 4b/8	Tara-: et-temşı̄t 5b/10
Sor-: es-sü ^c al 2a/19	Tarat-: el-vezn 4b/11
Soy-: eş-şelh 4b/3	Taslan-: el-ğam 5a/6
Soy-: eş-şelh 5b/6	Tat-: ez-zevk 4b/7
Soy-: et-tekşir 5b/4	Tayan-: el-itdiķa 4b/12
Sög-: eş-şetm 4b/4	Temizle-: et-tenzif 5b/7
Söndür-: el-iṭfa ^c 5a/1	Tırtaş it-: el-hilaķa 5b/11
Söyle-: el-kelem 2a/16	Tırmala-: el-herş 5b/11
Söyle-: el-kelem 7b/2	Toğar-: el-vilāda 2a/19
Şusa: el- ^c ataş 5b/3	Toldur-: el-melu 4b/4
Şuş-: es-sukut 5a/7	Topla-: et-tecemmü ^c 5a/10
Süpür-: el-kens 2a/18	Toğu-: en-nesc 4b/9
Sürü: el-cer 4b/8	Tut-: el-mesk 5b/2
Süz-: et-tesfiye 5b/3	Tütsüle-: et-tebhîr 6a/1
Şâşır-: et-tehayyür 5a/6	Uşan-: ez-ze ^c el 5a/7
Şaka it-: el-mizah 8a/3	Uğrula-: es-serika 2a/21

Uç-: et-ṭayarān الطَّيْرَانِ 2a/21	Yarat-: el-ḥalḳ الخُلْقِ 5a/3
Um-: el-eṣem العَشْمِ 5a/9	Yādīm it-: el-i-anē الْعَذَنِ 5a/10
Unut-: en-nisyān النَّسِيَانِ 2a/19	Yat-: el-ıḍṭicā الْاضطِجَاعِ 2a/17
Ur-: ed-ḍarb الْضَّرْبِ 2a/18, 7b/2	Yaḳ-: el-ḥarḳ الْحَرْقِ 2a/17
Uṭan-: el-ḥaya الْحَيَاةِ 2a/19	Yaz-: el-kitābَ الْكِتَابَةِ 2a/15
Uyan-: et-teyeküz التَّيْقَظِ 5b/5	Yel-: el-hervele الْهَرْوَلَةِ 5a/4
Uy-: en-nevm النَّوْمِ 2a/17	Ye-: el-’ekl الْأَكْلِ 2a/16
Uzun it-: et-eṭvil التَّطْوِيلِ 5b/12	Yeyni it-: et-tehfif التَّخْفِيفِ 6a/1
Üfür-: en-nefḥ النَّفْخِ 4b/6	Yırt-: eṣ-ṣek الشَّقِ 4b/10
Ürük-: el-cefl الجَفْلِ 5a/8	Yılk-: el-hedm الْهَدْمِ 4b/3
Üründüle-: el-intihab الْإِنْتِخَابِ 4b/10	Yit-: el-ġayb الغَيْبِ 5b/1
Ver-: el-i-ṭa الْأَعْطَى 2a/18	Yoğur-: el-’acn الْعَجْنِ 2a/18
Yağma it-: en-nehb النَّهَبِ 5b/1	Yol-: en-netf النَّفَفِ 5b/3
Yala-: el-lehs الْلَّهْسِ 4b/11	Yorul-: et-te-eb التَّعْبِ 5a/5
Yalanla-: et-tekzib التَّكْذِيبِ 4b/12	Yu-: el-ġasıl الغَسْلِ 4b/2
Yapıştır-: el-laşık اللَّصْقِ 5b/9	Yut-: el-bel الْبَلْعِ 2a/20
Yáp-: el-bina الْبَنَاءِ 4b/3	Yüksek it-: et-te-llı الْتَّعْلِيَ 5b/11
Yap-: el-’amel الْعَمَلِ 2a/16	Yürü-: el-meşy المَشْيِ 5a/11
Yarala-: et-tekti التَّقطِيعِ 5b/3	Yüz-: el-avum الْعَوْمِ 4b/2
Yāra-: el-felḳ الْفَلْقِ 2a/19	Zann it-: eż-żan الْظَّنِ 5a/6

Zarar it-: el-ḥasara الخساره 5a/10

Zevklen-: et-temeshur التمسخر 5b/9

2. İSİMLER

Ağaç kavunu: el-ütruc الاترج 13b/2

Aḥşam namāzı: şalāt el-meğreb صلاة 2b/15

Ağaç: el-ḥaṣeb الخشب 13a/11

Āḥur: el-isṭbl الاسطبل 13a/9

Aşşı: fā ?ide فائدة 13a/5

Ārd: el-ḥelf الخلف 12a/11

Āğır: Es-şekil الثقيل 12b/22

Ārı: en-neḥl النحل 12b/3

Āşma: el-kerm الكرم 13b/1

Arı: ez-zenbur الزنبور 12b/2

Ābhane: beyit el-mā' بيت الماء 13a/10

Ārık: en-neḥif النحيف 13a/1

Āc: el-ci'an الجياع 13a/2

Ārmuṭ: el-kümüşra الكمىرى 13a/18

Āc1 deñiz: el-baḥr el-māleḥ البحر

Arpa: eṣ-ṣe'ir الشعير 13b/5

Āmalıح 2b/9

Arslan: el-esed الاسد 12a/20

Ād: el-isim الاسم 12a/17

Ārtuḳ: zāyed زايد 13a/4

Ālçaḳ: el-vatı̄ الواطى 12b/22

Ārka: ez-zahr الظهر 12a/8

Ālin: el-cebhe الجبهة 12a/4

Arķçın: el-'ırkıye العرقىيّة 12a/13

Altun: eṣ-zeheb الذهب 12b/20

Aşağı: et-teht التحت 12a/12

Anahtar: el-miftah المفتاح 13a/10

Āt: el-faras الفرس 12a/19

Anber: el-'anbar العنبر 2b/10

Āk: ebyad أبيض 13a/7

Ankıṭ: el-beḥ البح 12b/5

Āvuç: el-kef الكف 12a/7

Avurd: el-ḥenek الحنك 12a/5	Baldır: es-saq الساق 12a/9
Āy: el-ķamar القمر 2b/12	Balık yumurtaşısı: el-baṭrah البطاخ 2b/9
Āy: eş-şehr الشهر 2b/13	Balık: es-semek السمك 12b/8
Āygır: el-hiṣan الحصان 12a/19	Bardak: el-ķulla الفلاة 13a/16
Ayāk: er-recl الرجل 12a/9	Baş: el-mukkādim المقدم 2b/9
Āydınlık: en-nur النور 2b/14	Baş: er-ra's الرأس 12a/4
Ayi: ed-dub الدب 12a/20	Başmak: es-sermuce السرموجة 12a/14
Ayva: es-sefercel السفرجل 13b/2	Baṭak: el-vahł الولحل 2b/18
Āz: қalil قليل 13a/3	Baķır: en-nuħas النحاس 12b/20
Azu dişi: ed-đırs الضرس 12a/5	Bakla: el-ful الفول 13b/5
‘akreb: ‘akrab العقرب 12b/2	Bayrām: el-‘id العيد 2b/14
‘avret karış: el-mer'a المرأة 12a/16	Bazu: el-meşam المعصم 12a/7
Bağçe: el-cüneyne الجنينة 13b/1	Bel: el-veşṭ الوسط 12a/8
Bağırsaķ: el-muşrġn المصران 12a/10	Beñ: el-ħal الخال 12a/5
Baba: el-valid الوالد 12a/17	Beyin: ed-dimāq الدماغ 12a/4
Bacāk: қaşabat er-recl قصبة الرجل 12a/9	Bezir yağı: ez-zeyit el-ħar الزيت الحار 13b/6
Bādem: el-levz اللوز 13b/1	Bıçak: el-minşar المنتشار 13b/7
Bahālī: el-ġaly الغالي 13a/2	Bıçak: es-sikkin السكين 13a/13
Bal: el-‘esel العسل 13a/17	Bıldircin: es-sümman السمآن 12b/5
Balcık: et-ṭin الطين 2b/18, 17a/16, 18b/4	

Bıyük: eş-şareb	الشارب 12a/6	Büyük: el-kebir	الكبير 12b/22
Bilek: el-mifşal	المفصل 12a/7	Cānavarlar: cemi ^c	جميع el-vuhuş
Bileyi: el-mesen	المسن 13a/13		الوحش 12a/20
Bilezik: es-şivar	السوّار 12b/20	Cehil: el-cehl	الجهل 17a/2
Bit: el-ķaml	القمل 12b/2	Cıva: ez-ze 'baḳ	الرثيق 12b/20
Boğaz: ez-zor	الزور 12a/6	Ciger: el-kebid	الكب 12a/10
Boş: fāreḡ	فارغ 13a/5	Çādır: el-ħeyime	الخيمة 13a/16
Boķ: el-ġa 'iṭ	الغاطط 12a/11	Çamur: el-vah̄l	الوحل 17a/6
Boynuz: el-ķarn	القرن 12a/20	Çanaķ: es-sekraca	السكرجه 13a/15
Boyun: er-raķabe vel- ^c unuk	الرقبة العنق 12a/6	Çārdak: er-rivaḳ	الرّواق 13a/10
Böcek: el-ħunfus	الخنفس 12b/3	Çarık: el-ħuf	الخف 12a/14
Bögrek: el-kila	الكل 12a/10	Çarşaf: milāye	ملاية 13a/11
Bögür: el-ħaṣir	الخصر 12a/8	Çakmak: ez-zindān	الزناد 13a/15
Bağday: el-ķamħ	القمح 13b/5	Çaylaḳ: el-ħede 'eh	الغرائب التّوحي 12b/6
Buluť: es-seħeb	السحاب 2b/13	Çekiç: el-miṭraḳa	المطرقة 13b/7
Burun: el-enf	الأنف 12a/5	Çekirdek: en-neva	النوى 13b/1
Buť: el-feħz	الفخذ 12a/9	Çekirge: el-cerad	الجراد 12b/3
Buzağı: el- ^c ecel	العجل 12a/19	Çene: ez-żekin	الذقن 12a/5
Büğri: ahdeb	احدب 13a/7	Çift: ez-zevc fi el- ^c eded	الزوج في العدد 12a/16

Çirkin: el-ḳabih القبيح 13a/2	Dil: el-lisan اللسان 12a/6
Çiy: en-neda الندا 2b/12	Dilsiz: aḥras اخرس 13a/7
Çok: kesir كثير 13a/3	Direk: eş-ṣary الصارى 2b/10
Çömlek: el-ḳıdr القدر 13a/15	Dirsek: el-mirfaḳ المرفق 12a/7
Dalak: et-ṭiḥel الطحال 12a/10	Diş: es-sin السن 12a/5
Dām: es-sath السطح 13a/10	Dişi: el-‘unṣa الائٹى 12a/16
Dāri: ez-züra الذرة 13b/5	Diz: er-rukba الركبة 12a/9
Değirmen: Er-raḥā ve t-ṭahūn الرحاء و الطاحون 13a/14	Dizgin: eş-ṣekme الشكمه 13a/14
Dede: ec-ced الجد 12a/17	Dolāb: el-hızāne الخزانه 13a/11
Demir: el-mersa المرسه 2b/10	Dost: muḥeb محب 13a/4
Demir: el-ḥadid الحديد 12b/20	Döşek: ṭarrāḥa طرآحة 13a/11
Deñiz: el-bahr البحر 12b/8	Dudak: eş-ṣiffe الشفة 12a/5
Deri: el-cild الجلد 12a/10	Duvār: el-ḥa ‘eṭ الحائط 13a/9
Desti: el-carra الجرة 13a/16	Dülbend: eş-ṣes الشوش 12a/13
Destimāl: mindil منديل 18b/5	Dülger: en-neccar التجار 13b/7
Deve ķusu: en-ne‘em النعام 12b/6	Dümen: ed-deffe الدفه 2b/10
Deve: el-cemel الجمل 12a/19	Dün: ems امس 2b/16
Dışarı: el-ḥāric الخارج 13a/2	Düşman: ‘aduv عدو 13a/4
Diken: eş-ṣevk الشوك 13b/1	Ebegümeci: el-ḥabbāziyy الخبازى 13b/2
	Egri: e‘vec اعوج 13a/5

Eksik: nāķış نقص 13a/4	Ferişteler: el-mele'ike الملائكة 2b/12
El ayası: rahat el-kef راحة الكف 12a/7	Fes: et-terbuş الطربوش 12a/13
El: el-yed اليد 12a/7	Fındık: el-bündük البندق 13b/1
Elek: el-munħul المنخل 13a/15	Fışkı: ez-zibil الزبل 12a/20
Elma: et-tüffâḥ التفاح 13a/18	Fiske: en-nekra النقرة 12a/7
Eñli: el-'arid العريض 12b/22	Geç: el-mu'aħer المورخ 2b/9
Eñse: el-ķafa القفا 12a/4	Geçen gün: el-yevum ellezy mada اليوم 2b/14
Er: ez-zevc الزوج 12a/16	Geçen yıl: es-sene el-madīye السنة 2b/16
Erkek: ez-żeker الذكر 12a/16	Gelecek yıl: es-sene el-ātiye السنة 2b/16
Erte: ġada غدا 2b/16	Gelincik: el-'irse العرسه 12b/2
Eski: atik عتيق 13a/4	Gem: el-licam اللجام 13a/14
Esvap: eśvab اثواب 18b/5	Gemi: el-merkeb المركب 2b/9
Eşek: el-himar الحمار 12a/19	Geniş: vase واسع 13a/4
Et: el-lehem اللحم 12a/11	Gevz: el-cevz الجوز 13b/1
Etek: eż-zeyil الذيل 12a/13	Gice yarası: nişfü'l-ley نصف الليل 2b/14
Etmek: el-ħubz الخبز 13a/17	Gice: el-leyl الليل 2b/14
Ev: el-beyit البيت 13a/9	Göbek taşı: eş-ṣaffa الصفة 12b/8
Evvel: kabl قبل 13a/3	
Eyer: es-serc السرج 13a/14	
Fenar: el-fanus الفانوس 13a/16	

Göbek: es-surra السَّرَّاءُ 12a/8	Hamam: el-ḥammām الحَمَّامُ 12b/8
Gögüs: eş-şadır الصَّدْرُ 12a/8	Hançer: el-ḥancar الْخَنْجَرُ 13a/13
Gök görülmek: er-ra‘d الرَّعْدُ 2b/13	Hasta: meriq مَرِيقٌ 13a/3
Gök: Es-seme السماءُ 2b/12	Havlı: el-huş الحَوْشُ 13a/9
Gök: ezraķ ازرق 13a/7	Havż: el-mağtas المَغْطَسُ 12b/8
Göl: el-birke البرَّكَةُ 12b/8	Havuç: el-cezer الجَزْرُ 13b/2
Gömlek:el-ķemis القميصُ 12a/13	Hep kuşlar: cemi‘ et-ṭuyur جَمِيعُ الْعُصَنَّا 12b/5
Göt: ed-dubur الدَّبَرُ 12a/9	Hışım: ķarib قَرِيبٌ 13a/5
Gövde: el-beden الْبَدْنُ 18/b	Hoca: eş-şeyih الشَّيْخُ 13b/6
Göz: el‘ ayin العَيْنُ 12a/4	Hurmā: el-beleḥ البَلْحُ 13a/18
Güç: şa‘b صعبٌ 13a/3	Hurus: ed-dik الدَّيْكُ 12b/5
Gül: el-verd الورَدُ 13b/3	İgne: el-ibra الْإِبْرَةُ 13b/7
Gümüş: el-fidda الفضَّةُ 12b/20	İbrişim: el-ħarir الْحَرِيرُ 13b/7
Gün: el-yavm الْيَوْمُ 2b/13	İbrik: el-ibrik الْإِبْرِيقُ 13a/16
Gündüz: en-nehār النَّهَارُ 2b/14	İç yağ: eş-šeḥm الشَّحْمُ 12a/11
Güneş: eş-şems الشَّمْسُ 2b/12	İçeri: ed-dahil الدَّاخِلُ 13a/1
Güvercin: el-ḥamam الحَمَّامُ 12b/5	İki eş: tev‘em تَوْئِمٌ 12a/17
Güzel: el-meliḥ الْمَلِحُ 13a/2	İkinci namazı: şalāt el-‘aṣir صَلَاةُ الْأَسْرَى 2b/15
Hafta: el-usbū‘ الْأَسْبُوعُ 2b/13	Hali: biṣaṭ بِسَاطٍ 13a/12

İnce: dekīk 13a/2	Ķān: ed-dem الدم 12a/10
İncir: et-tin التين 13b/1	Ķanat: el-cenah الجناح 12b/6
İnsān: el-insgn الْإِنْسَان 12a/16	Ķap: el-vi ^c a الْوَعَا 13a/14
İp: el-h̄ebl الحبل 2b/10	Ķapak: el-cefn الجفن 12a/5
İplik: el-hayit الخيط 13b/7	Kaplumbağ: ez-zulhuf الزحلف 2b/9
Irak: el-be ^c id البعيد 13a/1	Ķapu: el-bāb الْبَاب 13a/9
İriñ: el-ķayh القيح 12a/11	Ķar: es-šelc الثلوج 2b/12
Irmağ: en-nehr النهر 12b/8	Ķara: esmer اسمر 13a/7
Isı: es-suhn السخن 2b/13	Ķarğa: el-ǵurab العصافور 12b/6
İşik: el-etebe العتبة 13a/9	Ķarşa: el-ǵurab الغرائب 2b/9
İşkenbe: el-kerş الكرش 12a/10	Ķarānlık: eż-żalam الظلام 2b/14
İyilik: h̄ayr خير 13a/4	Ķardāş: el-'eh خالٰ 12a/17
Kağdır: el-varaḳ الورق 13a/17	Ķarın: el-beṭin البطن 12a/8
Ķabak: el-ķar القرع 13b/2	Ķariş: eş-šebr الشير 12a/7
Ķalay: el-ķezdir القردير 12b/20	Ķaş: el-hāceb الحاجب 12a/4
Ķalbur: el-ǵirbel الغربال 13a/15	Ķatır: el-beğel لباد 12a/19
Ķalem: el-ķalem القلم 13a/17	Ķāz: el-ivezz الاوز 12b/5
Ķalın: ġaliz غليظ 13a/2	Ķazān: ed-dest الدست 13a/16
Ķalkan: et-türs الترس 13a/13	Keçeci: lebbād لباد 13a/11
Ķamış: el-ķaṣab القصب 13b/1	Keçi: el-me ^c z الماعز 12a/20

Kedi: el-ķet 12a/20	Kirli: veseħ 13a/3 و سخ
Kel: akra ^c اقرع 13a/7	Kirpik: el-hedeb 12a/5 الهدب
Kel: akra ^c اقرع 13b/1	Ķoç: el-kebş 12a/20 الكبش
Kemik: el- ^c azım العظم 12a/10	Ķol: el ^c ađad العضد 12a/6
Kemlik: şer شر 13a/5	Ķolan: eš-şerşha ^c 13a/14 الشريحة
Kene: el-kurrāda القداد 12b/3	Ķolay: heyiin هين 13a/3
Keser: el-ķaddum القدوم 13b/7	Ķoltuk: el-ebṭ 12a/8 الابط
Ķışa: el-ķaşir القصیر 12b/22	Ķoruk: el-hışrim الحصرم 13a/18
Ķışrak: el-ħicra 12a/19	Ķoyun: ed-ħa ^c in الصأن 12a/20
Ķıl: eš-še ^c r الشعر 12a/6	Kömür: el-fehm الفحم 13b/7
Ķılıç: es-seyif السيف 13a/13	Köpek: el-kelb الكلب 12a/20
Ķın: el-ķirab القراب 13a/13	Kör: e ^c ma اعمى 13a/7
Ķış: eš-ṣitā الشتا 2b/13	Köstek: eš-şekkel الشكل 13a/14
Ķız kardeş: el- ^c uht الاخت 12a/17	Koşk: el-ķaşir القصر 13a/10
Ķız: el-bint البنت 12a/16	Kötürüm: mükesssaħ مكسح 13a/7
Ķızıl: ahmar احمر 13a/7	Köy: el-ķariyye القرية 13a/9
Kil: ŧıfl طفل 13b/3	Köy: el-ķetiye القرية 2b/18
Kilid: el-ķefl القفل 13a/10	Ķulak tuzu: benet el- ^c üzün بنلت الاذن 12a/4
Kilim: kilim كليم 13a/12	Ķulāk: el- ^c uzun الاذن 12a/4
Kiriş: el-vetar الوتر 13a/13	Ķum: er-raml الرمل 2b/18

Ķumra: el-mak ^c المَقْدُ ad 2b/9	Kül: ramad رماد 13b/1
Ķumru: el-yemem الْيَمَمٌ 12b/5	Küp: ez-zir الزَّيرٌ 13a/16
Ķurbağa: ed-dıfde ^c الضَّفْدَعُ 12b/8	Kürek: el-micdāf المَجَدَافُ 2b/10
Ķurşun: er-raşaş الرَّصَاصٌ 12b/20	Laħana: el-kernab الْكَرْنَبٌ 13b/3
Ķurt: ed-dud الدُّودُ 12b/3	Legin: eṭ-ṭaṣṭ الطَّشْتٌ 13a/16
Ķurt: ez-ze ^b الذَّبَ 12a/20	Mahalle: el-hāra الْحَارَهُ 13a/9
Ķuru: en-naşif النَّاشفُ 13a/1	Mānda: el-camus الْجَامُوسُ 12a/19
Ķuru: yābes يَابِسٌ 13a/2	Mārul: el-ħes الْخَسُ 13b/3
Ķušaķ: el-hizem الْحِزَامُ 12a/14	Maymun: el-ķerd الْقَرْدُ 12a/20
Ķušluķ namāzı: şalāt ed-duḥā صَلَاةً 13b/15 الضَّحَى	Mektub: el-mektab الْمَكْتُوبُ 13a/17
Ķuyruk yağı: el-liyeh اللَّيْهَ 12a/20	Meme: es-ṣedī الثَّدَى 12a/8
Ķuyruk: ez-zeneb الذَّنْبُ 12a/20	Mercimek: el-‘ades العَدْسُ 13b/5
Ķuyu: el-be ^b ir البَئْرُ 2b/18	Merdivan: es-sullem السُّلَمُ 13a/9
Ķuyu: el-bi ^b r البَئْرُ 12b/8	Mih: el-mismar الْمِسْمَارُ 12b/20
Ķuyumcu: es-ṣā ^b iġ الصَّانِعُ 13b/6	Minder: mertebe مرتبه 13a/11
Ķuzgün: el-ġurab en-nevhī الغَرَابُ 12b/6	Muşluķ: el-ħanefiyye الْحَنْفِيَّهُ 12b/8
Ķuzu: er-remsis الرَّمِيسُ 12a/20	Mum: eş-ṣeme ^c الشَّمْعُ 13a/17
Küçük: Es-ṣağır الصَّغِيرُ 12b/22	Murdar: neces نجس 13a/4
Kül: er-ramad الرَّمَادُ 13a/15	Müctehid: müctehid مجتهد 18b/9
	Na ^c lın: el-ķubķab الْقَبْقَابُ 12a/14

Nâmaz: eş-şalavat	الصلوة 2b/15	Öt-: el-mikva	المكورة 13b/7
Nâr: er-rummân	الرَّمَان 13a/18	Öteki gün: evvel ems	اول امس 2b/16
Noḥud: el-ḥummuṣ	الحمص 13b/5	Öyle namâzı: şalât ez-żuhr	صلاة النهار 2b/15
Oğlan: eş-şaby	الصَّبِي 12a/17	Pak edici: muṭahher	مُطَهَّر 13a/5
Oğlak: el-cedi	الجَدِي 12a/20	Pak: ṭāher	طَاهِر 13a/4
Oğul: el-ebin	الابن 12a/16	Pâpuç: el-meserkub	المَسْرُكُوب 12a/14
Oçaḳ: el-kanun	الكتون 13a/15	Parmak: el-eşba ^c	الاصبع 12a/7
Odun: el-ḥaṭab	الحطب 13b/2	Paṭlıca: el-bazincān	البازنجان 13b/3
Omuz: el-ketef	الكتف 12a/6	Pavend: eş-şice	الشجه 13a/14
Ortā: el-vasat	الوسط 12b/22	Pazı: es-selk	السلق 13b/3
Ok: en-neşşab	النشاب 13a/13	Peltek: elteğ	اللغ 13a/7
Öbür gün: be ^c d bukra	بعد بكره 2b/16	Pencere: et-ṭaḳa	الطاقة 13a/10
Öd: el-marara	المرارة 12a/10	Perçem: eş-şuşe	الشوشه 12a/4
Ökçe: el-ke ^c b	الكعب 12a/9	Peygamber: er-resül	الرسول 2b/12
Öküz: es-ṣevr	الثور 12a/20	Peynir: el-cübn	الجبن 13b/6
Öñ: El-emem	الامام 12a/11	Piliç: el-ferruc	الفروج 12b/5
Ördek: el-baṭ	البط 12b/5	Pire: el-berḡus	البرغوث 12b/2
Örgüç: şenem	el-cemel 12a/19	Pirinç: el-eruzz	الارز 13b/5
Örs: es-sindan	السندان 13b/7	Raziyanc: eş-ṣemar	الشمار 13b/5
Örümcek: el- ^c enkebut	العنكبوت 12b/2		

Reiz: er-ra ^{is} الرئيـس 2b/10	Serçe: el- ^c uşfur 12b/6
Rüzgār: el-hevā ^{الهواء} 2b/14	Sere: el-fitr ^{الفتر} 12a/8
Şağ: el-yemin ^{اليمين} 12a/11	Şıcağı: el-har ^{الحر} 2b/13
Şağ: tayyeb ^{طيب} 13a/3	Şıçan: el-fār ^{الفار} 12b/2
Şāğır: aṭraş ^{اطرش} 13a/7	Şırtlān: ed- ^c dabe ^{الضبع} 12a/20
Şağır: el-beker ^{البقر} 12a/19	Sidik: el-bevl ^{البيول} 12a/11
Şaban: el-meħras ^{المرحاث} 13a/16	Sik: eż- ^c zeker ^{الذكر} 12a/8
Şabah namazı: şalāt eş- ^c subḥ ^{صلـة} 2b/15 الصـبح	Sivrisiñek: en-nāmus ^{النـاموس} 12b/3
Sa'at: es-sa ^c a ^{السـاعة} 2b/14	Şol: el-yesār ^{اليسـار} 12a/11
Şalkım: el- ^c unkud ^{العنـود} 13b/1	Şoñra: be ^c d ^{بعد} 13a/3
Şarı karpuz: el-biṭṭih el-ahmar ^{البطـيخ} الاـصفر 13b/3	Sovuk: el-berd ^{البرـد} 2b/13
Şarı yağ: es-semn ^{السـمن} 13b/6	Şu: el-me ^c ^{الماء} 2b/9
Şarı: aşfar ^{اصـفـر} 13a/7	Sülük: el- ^c elek ^{العلـق} 2b/9
Şarımşak: eş- ^c sum ^{الثـوم} 13b/2	Sümük: el-muhāṭ ^{المخـاط} 12a/11
Şarık: el- ^c imeme ^{العـامـة} 12a/13	Sürme renkli: kuħliy ^{كـحـلـى} 13a/7
Şaḳal: el-lehiye ^{اللـحـيـة} 12a/6	Sürme: el-kuħl ^{الـكـحـل} 13a/17
Semiz: es-semin ^{السـمـين} 13a/1	Süt: el-leben ^{الـلـبـن} 13b/5
Semizotu: er-ricle ^{الـرـجـلـه} 13b/3	Süt: el-ħalib ^{الـحـلـيب} 13b/5
	Şahin: eş- ^c sahin ^{الـشـاهـيـن} 12b/6
	Şakird: et-tilmiz ^{الـتـلـمـيـذ} 13b/6

Şalgam: el-lift	اللفت 13b/2	Taş: el-hacr	الحجر 2b/18
Şalvar: es-sirval	السّروال 12a/14	Taşaklılar: el-beydатen	البيضتان 12a/9
Şebek: en-nisnes	النسنَاس 12a/20	Tatlu deñiz: el-baḥr el-ḥulu	البحر الحلو 2b/9
Şeftalu: el-ḥavḥ	الخوخ 13a/18	Tava: et-ṭacīn	الطاجن 13a/15
Şehir: el-medine	المدينه 13a/9	Tavan: es-sek̄f	السَّقْف 13a/10
Şimşek: el-berk	البرق 2b/12	Tavşan: el-erneb	الارنب 12a/20
Siñek: ez-zubab	الذبَاب 12b/2	Tāvuk: ed-decac	الدجاج 12b/5
Şırılğan: es-sirac	السَّيرج 13b/6	Tāy: el-muhur	المرحوم 12a/19
Şişe: el-ķazāza	القَازَّه 13a/16	Taze: raṭeb	رطب 13a/3
Tağ: el-cebel	الجبل 2b/18	Teke: et-teyis	التييس 12a/20
Tabgn: el-ķadem	القدم 12a/9	Tekne: el-curn	الجرن 12b/8
Tā'ife: en-nuty	النُوتى 2b/10	Temel: el-cidār	الجَدار 13a/9
Talğa köpüğü: rağvat	رغوة el-mevüc	Temiz: nezif	نظيف 13a/3
الموج 2b/10		Tepe: fuş er-ra's	فوص الرأس 12a/4
Talğa: el-mevc	الموج 2b/10	Terazi: el-mizān	الميزان 13b/7
Tamar: el-erkek	العرق 12a/10	Tereyağı: ez-zübd	الزبد 13b/6
Tañrı: Allah	الله 2b/12	Terlik: el-irkiye	العرقيه 13a/14
Tahta biti :	البَق 12b/3	Terzi: el-ḥayyāṭ	الخياط 13b/7
Tahta: el-levh	اللَّوْح 13a/11	Tırnak: ez-żifir	الظفر 12a/7
Tār: ḍayyik	ضيق 13a/4	Tilki: es-ṣe' leb	الثعلب 12a/20

TeV: eş-şakır 12b/6	Ustura: el-mus الموس 13a/13
TeV: mustekim مستقيم 13a/5	Uzun ḥantari: el-kuften القفтан 12a/13
TeV: mel'en ملأن 13a/5	Uzun et-ṭavil الطويل 12b/22
TeV: el-libes اللباس 12a/14	Üvey oğul: er-rabib الريّب 12a/17
TeV: el-henzir الخنزير 12a/20	Üvey kız: er-rabibe الربيبة 12a/17
TeV: et-turab التراب 2b/18	Üzengi:er-rükkāb الركاب 13a/14
TeV: el-kehil الكاحل 12a/9	Üzüm: el-'ineb العنْب 13a/18
TeV: eş-şebān الشبعان 13a/2	Yağmur: el-meṭar المطر 2b/12
TeV: el-ġubār الغبار 2b/18	Yaştık: miḥadde مخدہ 13a/11
TeV: el-mibrad المبرد 13b/7	Yaban otu: es-şa tar الصعر 13b/5
TeV: el-bezr البذر 13b/2	Yad: ḡarib غريب 13a/5
TeV: el-fücl الفجل 13b/2	Yān: el-cenb الجنب 12a/8
TeV: el-karaky الكرکى 12b/6	Yañak: el-hed الخد 12a/5
TeV: en-nāranc النارنج 13b/2	Yārāsa: el-heffes الخفافش 12b/6
TeV: el-buzak الbizak 12a/11	Yarın gice: Leylet ḡada ليلة غدا 2b/14
TeV: ed-duḥān الدخان 13a/15	Yarın: bukra بكؤه 2b/16
TeV: el-mü'allim المعلم 13b/6	Yaş: et-ṭary الطرى 13a/1
TeV: ed-dikke الـدكـة 12a/13	Yatsu namāzi: şalat el-iṣā صلاة 13a/1
TeV: er-rahiṣ الرخيص 13a/2	عـشاء 2b/15
TeV: ed-dekikـ الدقيق 13a/17	Yaķın: el-ķarib القرـيب 13a/1

Yavru: el-ferh الفرخ 12b/6	Yoğurt: el-leben er-râyeb اللبن الرَّأيْب 5/13b
Yay: el-ķavs القوس 13a/13	Yol: et-ṭariķ الطَّرِيق 13a/11
Yāz: eş-ṣayif الصَّيف 2b/13	Yöñ: eş-ṣuf الصُّوف 12a/20
Yel: er-riḥ al-zayj الزَّيْج 2b/14	Yorğan: liḥaf لحاف 13a/11
Yelek: es-sedira السَّدِيرى 12a/13	Yüksek: el-‘aly العَالَى 12b/22
Yelken: el-kıl الْقَلْعَ 2b/10	Yumurta: el-bayıd الْبَيْضَ 12b/6
Yemiş: el-fākihe الْفَاكِهَ 13a/18	Yumuşak: en-na‘im النَّاعِم 13a/1
Yen: el-ķum الْكَمَ 12a/13	Yurd: el-mekan المَكَانَ 2b/18
Yeñi: cedid جديد 13a/4	Yürek: el-ķalb الْقَلْبَ 12a/10
Yer: el-erd الأرض 2b/18	Yuķarı: el-favķ الْفَوْقَ 12a/12
Yeşil karpuz: el-bittih el-ahdar الْبَطِيخَ الْأَهْدَارَ 13b/3	Yüz: el-vech الْوَجْهَ 12a/6
Yeşil: ahḍar اخضر 13a/7	Yüzük: el-hatim الْخَاتَمَ 12b/20
Yeyni: el-ḥefif الخفيف 12b/22	Zerdalu: el-mişmiş المشمش 13a/18
Yıl: es-sene السنة 2b/13	Zeytun yağı: ez-zeyit et-ṭayyeb الْزَّيْتُ الْطَّيِّبُ 13b/6
Yılān: eş-ṣu‘ ben الثعبان 12b/2	Zincir: es-silsile السلسلَة 13a/11
Yıldırım: eş-ṣa‘ iķa الصاعقة 2b/12	Zindān: es-sicn السَّجْنَ 13a/10
Yıldız: en-necm النجم 2b/12	Ziyan: ḥusrān خسران 13
Yoğun: el-ḥeşin الخشن 13a/1	

3. ARAPÇA ve TÜRKÇEDE BULUNAN KELİMELER

Ābanūs (Far.): abanoz, kerestesi siyah ve sert bir ağaç 14b/15	Beşkir (Far.): havlu 14b/15
Ādem (Ar.): insan, adem 14b/13	Billur (Ar.): cam 14b/16
Afyūn (Ar.): afyon 14b/14	Bulbul (Far.): bülbül 14b/15
Anasun (Ar.): (Ar.) anason 14b/14	Buza: buz, dondurma 14b/16
Atłas (Ar.): Atlas 14b/14	Bürke (Ar.): 1. havuz, küçük göl 2. 14b/16
Bāmiya (Ar.): bamiye 14b/15	Cāhil (Ar.): cahil 14b/18
Bāzincān (Ar.): patlıcan 14b/15	Cāmi‘ (Ar.): cami 14b/18
Bahur (Ar.): tütsü 14b/16	Cemāde'l-āhir (Ar.): Arap aylarından altınçısı 15a/19
Baķi (Ar.): kalıcı 17a/10	Cemāde'l-evvel (Ar.): Arap aylarından beşincisi 15a/19
Baklāva: baklava 14b/15	Cenāza (Ar.): cenaze 14b/18
Baķraç: bakır kap 14b/16	Cenb (Ar.): yan 14b/18
Baydaķ(Ar.): piyon 14b/16	Cevher (Ar.): cevahir 14b/18
Benefsec(Ar.): menekşe 14b/15	Cevz-i hindi (Ar.): hindistan cevizi 14b/18
Berş: keten yaprağı ve afyon ruhu ile yapılan , kef verici, afyonlu şurup veya mācun 14b/15	Ceyb (Ar.): cep 14b/18
Besbāse (Far.): küçük hindistan cevizi bir ağcın adı 14b/15	Cümmeyz (Ar.): yaban inciri 14b/18

Çuha (Far.): tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş 14b/18	‘Atık (Ar.): eski 15a/6
Dada (Far.): çocuk bakıcısı 14b/20	‘Akreb (Ar.): akrep 15a/6
Dalâlet (Ar.): delalet etmek 15a/4	‘Atṭār (Ar.): baharat ya da güzel kokulu şeyler satan dükkân 15a/6
Dar (Ar.): yurt 14b/21	Edeb (Ar.): edep 14b/14
Darb (Ar.): çarpmak, vurmak 15a/4	‘Inād (Ar.): inat 15a/6
Dede: büyük baba 14b/20	‘İneb (Ar.): üzüm 15a/6
Def (Ar.): müzik aleti, çalgı 14b/20	‘Ud (Ar.): ut 15a/6
Defter (Ar.): defter 14b/20	‘Udü'l- ḫarḥ (Ar.): akırı karha, üdül kahr 15a/6
Ders (Ar.): ders 14b/20	‘Uṭārid (Ar.): Merkür 15a/22
Din (Ar.): din 14b/20	Fā'ide (Ar.): fayda 15a/8
Dirhem (Ar.): dirhem 14b/20	Feddān (Ar.): daha çok Mısır'da yer ölçülerinde kullanılan bir kelime 15a/8
Divan (Ar.): divan 14b/20	Ferāce (Ar.): eskiden kadınların giydikleri, mantoya benzer bir üst giysi 15a/8
Dukkan (Ar.): dükkan 14b/20	Ferāset (Ar.): anlayış, 15a/7
Dünyā (Ar.): dünya 14b/21	Fetiyle (Ar.): yanmış fitil ucu, iki parmak arasındaki kir 15a/8
Dürra (Ar.): inci tânesi 14b/20	Feyruz (Ar.): kıymetli taş 15a/8
‘Acem (Ar.): İranlı, Arap olmayan 15a/6	
‘Āli (Ar.): yüksek 15a/7	
‘Anber (Far.): amber 15a/6	
‘Ār (Ar.): utanç 15a/7	

- Fıkıh (Ar.): fıkıh ilmi 15a/8
- Fikr (Ar.): fikir 15a/7
- Fincān (Ar.): fincan 15a/7
- Firār (Ar.): kaçma 15a/8
- Firzān (Far.): satranç oynunda vezir 15a/8
- Furn (Ar.): ekmek, pasta vb.nin pişirildiği ve satıldığı dükkān 15a/8
- Füta (Far.): peştemal 15a/8
- Ğaflet (Ar.): gaflet, dikkatsizlik 15a/7
- Ğalgale (Ar.): sür'atle gitmek, haber vermek, gecenin gitmesi 15a/7
- Ğarib (Ar.): garip, tuhaf 15a/7
- Ğavgā (Far.): kavga 15a/7
- Hā (Ar.): Arapça alfabetesinin 27.harfi 15a/16
- Haşr (Ar.): etrafına çeviren 14b/19
- Ḩalaķa (Ar.): halaka, çember, yüzük 14b/19
- Ḩamām (Ar.): güvercin kuşu 14b/19
- Ḩān (Far.): Türk padişahının unvanı 14b/19
- Ḩancer (Ar.): hançer, kılıç 14b/19
- Ḩandaķ (Ar.): hendek, çukur 14b/20
- Ḩarac (Ar.): müslüman olmayanlardan alınan vergi, haraç 14b/19
- Ḩardal (Ar.): hardal 14b/20
- Ḩarem (Ar.): hac mevsiminde ihraama girilen yerden itibaren Kâbe'ye doğru olan kısım 14b/19
- Ḩarf (Ar.): harf, söz 14b/18
- Ḩaķ (Ar.): Allah, doğru, bir şeye veya kimseye ait olan pay 14b/19
- Ḩaṭib (Ar.): hutbe okuyan, hatip 14b/19
- Ḩavż (Ar.): havuz 14b/19
- Hendese (Ar.): geometri 15a/16
- Herise (Ar.): keşek yemeği 15a/16
- Heves (Ar.): istek, arzu 15a/16
- Ḩiyār (Far.): salatalık 14b/19
- Ḩiṣār (Ar.): kale 14b/19
- Hudhud (Ar.): hüthüt, çavuş kuşu 15a/16
- Ispanah (Far.): ispanak 14b/14
- İblis (Ar.): iblis, şaytan 14b/15

İbrik (Ar.): ibrik, kuluplu ve emzikli su kabı 14b/14	Kâfur (Ar.): kâfur ağıcından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde 15a/10
İdrak (Ar.): idrak, anlayış, kavrama, zihne alma 14b/13	
İcazet (Ar.): izin 17b/2	Çahve (Ar.): kahve 15a/9
İnşā (Ar.): 1. güzel yazma, düz yazı sanatı. 2. yapma, meydana getirme 14b/14	Çal ^c e (Ar.): kale 15a/9
İhrām (Ar.): 1. Hac veya umreye giden Müslümanların dinî olarak yapılması yasak olmayan bazı şeyleri kendisine yasaklaması. 2. Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü 14b/14	Çalem (Ar.): kalem 15a/8
İsfidac (Ar.): bazık kurşun karbonatı (Üstübeç) 14b/14	Çal ^c kan: kalkan, ok ve kılıç gibi korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık 15a/9
Çaşşāb (Ar.): kassap 15a/9	Çamer (Ar.): ay 15a/22
Çadeh (Ar.): bardak, kase, kadeh; bir bardaklık ölçü 15a/9	Çandil (Ar.): kandil 15a/9
Ka ^c be (Ar.): kabe 15a/10	Çaranfil (Ar.): karanfil 15a/9
Çafaş (Ar.): kafes 15a/9	Çarvān (Ar.): kum kuşu 15a/10
Çafile (Ar.): kafile, birlikte yolculuk eden topluluk 15a/9	Çarye (Ar.): köy 15a/9
	Çafrān (Ar.): katran 15a/9
	Çazān: bakırдан yapılan bir kap 15a/8
	Çebāb (Ar.): kebab 15a/11
	Kefen (Ar.): kefen, ölü sarılan bez 15a/10
	Kemmün (Ar.): kimyon 15a/10
	Kenif (Ar.): tuvalet 15a/11

Kettān (Ar.): keten 15a/10	Lügat (Ar.): sözlük 15a/11
Ķirba (Ar.): kırba su kabı 15a/9	Luvat (Ar.): livata, oğlancılık 15a/11
Kibrit (Ar.): kükürt 15a/10	Ma‘cun (Ar.): macun 15a/13
Kilid (Far.): kilit, anahtar 15a/11	Ma‘den (Ar.): maden 15a/14
Kitāb (Ar.): kitap 15a/10	Mahzen (Ar.): depo 15a/12
Ķonāk: 1. Konulacak yer 2. Misafir 15a/10	Maķaş (Ar.): makas 15a/13
Kömür: kömür 15a/11	Maṭbah (Ar.): mutfak 15a/13
Ķubbe (Ar.): kubbe 15a/9	Maķbere (Ar.): mezrlük 15a/14
Ķur‘a (Ar.): kur‘a, ad çekme, çekiliş 15a/10	Maṭraban (Ar.): kavanoz 15a/14
Ķur‘an (Ar.): kurân-i kerim 15a/10	Medine (Ar.): 1. şehir, Arabistan'da buluna Medine-i Münevere 15a/12
Kursi (Ar.): sandalye 15a/11	Medrese (Ar.): medrese, ders yeri, okul 15a/12
Künāfe: künefe 15a/10	Mekteb (Ar.): mektep, okul 15a/13
La‘alle (Ar.): belki 15a/11	Mektub (Ar.): yazılmış şey 15a/12
Lehv (Ar.): oyun, eğlenmek 15a/11	Melühiyye (Ar.): mülhüye 15a/13
Levm (Ar.): sitem 15a/11	Menâre (Ar.): Minare 15a/13
Leymün (Ar.): limon 15a/11	Mezheb (Ar.): tutulan yol 15a/13
Lif (Ar.): yıkanmak için kullanılan bitki telleri demeti veya türlü ipliklerden yapılan örgü 15a/11	Mercân (Ar.): mercan 15a/14
	Merd (Ar.): emmek 15a/13

Merrih (Ar.): Mars 15a/22	Misk (Ar.): misk, bir cins ceylanın göbeğinden çıkarılan güzel kokulu bir madde. 15a/13
Mersin: Mersin, bir şehrın adı 15a/14	Misvâk (Ar.): dişleri temizlemeye yarayan bir alet 15a/12
Mertebe (Ar.): derece, rütbe 15a/12	Muşhaf (Ar.): Kura'n 15a/12
Meş'um (Ar.): uğursuz 15a/14	Muhallebiye (Ar.): muhallebi 15a/13
Meşhur (Ar.): şöhretli, ünlü 15a/14	Muħarrem (Ar.): kameri ayların birincisi 15a/19
Meşrebe (Ar.): meşrep, mizac, huy 15a/13	Mücelled (Ar.): mücellit, ciltçi 15a/12
Meşt (Ar.): tarak 15a/14	Mü'ezzin (Ar.): müezzin, ezan okuyan 15a/12
Mevz (Ar.): muz 15a/13	Müflis (Ar.): iflas etmiş, parasız 15a/14
Meyl (Ar.): meyil, arzu, gönül akışı 15a/14	Müşteri (Ar.): müşteri, satın alan 15a/22
Mışrǟc (Ar.): mısra 15a/14	Nabz (Ar.): nabız 15a/15
Miskal (Ar.): 4.810 gram olan bir ölçü birimi 15a/13	Nân (Far.): ekmek 15a/15
Minber (Ar.): camilerde imamn hutbe okuduğu yer 15a/12	Naşş (Ar.): nakış işlemek, resim nakışetmek 15a/15
Minkale (Ar.): iletki 15a/14	Nebāt (Ar.): bitki 15a/15
Mihrâb (Ar.): 1. Camilerde, mescidlerde imama ayrılmış girintili yer 2. Yay şeklinde çizilmiş nakış süsleme 15a/12	Nefes (Ar.): 1. nefes, soluk 2. Bir nefeslik 5a/15

Nerd (Far.): tavla, tavla oyunu 15a/15	Rızık (Ar.): allah'ın verdiği nimet, rızık 14b/21
Nergiz (Far.): nergis 15a/15	Ricā (Ar.): rica, dileme 14b/21
Nihale (Far.): sofrada kullanılan, tencere, çaydanlık veya tava altlığı 15a/15	Rüşvet (Ar.): rüşvet 14b/21
Nişān (Far.): 1. iz, alamet 2. belde 3. hedef 4. nişan almak 15a/15	Sebuya (Far.): test 15a/2
Nukta (Ar.): nokta, an 15a/15	Şābūn (Ar.): sabun 15a/3
Otağ: çadır, kırdaki vatan 14b/14	Sāc (Ar.): Hindistan'da yetişen sert ve iyi cins bir ağaç türü 15a/1
Paşa (Far.): paşa 14b/16	Şadā (Ar.): seda, ses 15a/4
Raff (Ar.): raf, üstüne öteberi koymak için duvara veya bir dolabın içine birbirine paralel olarak tutturulmuş, genellikle geniş, uzun tahta veya metal levha 14b/21	Sā‘a (Ar.): saat 15a/1
Ramażan (Ar.): ramazan ayı 15a/19	Şafer (Ar.): Arap aylarından ikincisi 15a/19
Rebi‘ ü-l-āḥir (Ar.): Arap aylarından dördüncüüsü 15a/19	Şala (Ar.): namaz 15a/4
Rebi‘ ü-l-evvel (Ar.): Arap aylarından üçüncüsü 15a/19	Şanduğ (Ar.): sandık 15a/3
Receb (Ar.): Arap aylarından yedincisi 15a/19	Şahň (Ar.): 1. Kırmă, 2. kase, çanak 15a/4
Remel (Ar.): hızlı hızlı yürüme 14b/21	Şarrāf (Ar.): koyumcu 15a/3
	Sağa (Ar.): su taşıyan kişi 15a/1
	Satıl (Ar.): kova, kulplu su kabı 15a/2
	Sākiye (Ar.): su kanalı, su dolabı 15a/1
	Sākī (Ar.): saki, içki sunan 15a/1

Satr (Ar.): satır 15a/1	Şarāb (Ar.): içki 15a/2
Sebel (Ar.): budağ başı 15a/2	Şafranc (Ar.): satranç oyunu 15a/2
Sebil (Ar.): hayrat 15a/1	Şehid (Ar.): şahit 15a/3
Semmur (Ar.): Kuzey Avrupa'da yaşayan bir hayvan adı 15a/2	Şehvet (Ar.): şehvet, aşırı istek 15a/3
Şenā (Ar.): övgü 14b/17	Şir (Ar.): şiir 15a/3
Şevr (Ar.): öküz 14b/17	Şekk (Ar.): şüphe 15a/3
Şıdk (Ar.): doğruluk, gerçeklik 15a/3	Şemle (Ar.): kilim 15a/2
Simat (Ar.): sofra, ziyaret sofrası 15a/1	Şems (Ar.): güneş 15a/22
Sobia (Ar.): Hicaz halkın arpa, kuru üzüm veya kuru ekmekten yapılan bir soğuk içecek 15a/2	Şerh (Ar.): izah, yorum, açıklama 15a/2
Sofra (Ar.): sofra, yemek tepsisi 15a/1	Şevval (Ar.): Arap aylarından onuncusu 15a/19
Şubut (Ar.): sübüt, gerçekleşme 14b/17	Şimşir (Ar.): bahçelerde süs bitkisi yetiştirilen bir ağaçtır 15a/3
Şuf (Ar.): yün 17b/2	Tāba: yana, taraf 14b/17
Sultan (Ar.): sultan, padişah 15a/2	Tabak (Ar.): tabak, kap 15a/4
Sükker (Ar.): şeker 15a/1	Tābūt (Ar.): ölü konulan sandık 14b/17
Sünbül (Far.): sümbül çiçeği 15a/1	Tāc (Ar.): taç, hükümlardarın başlarına giydikleri başlık 14b/17
Şabān (Ar.): Arap aylarından sekizincisi 15a/19	Tanbur (Ar.): tabnur, bir tür müzik aleti 15a/5
Şāh (Far.): şah, bey 15a/2	Tāhir (Ar.): temiz 15a/5

Tahta (Far.): tahta	14b/17	Vekâle (Ar.): vekalet	15a/15
Țaral-: daral olmak	15a/5	Vesvese (Ar.): şüphe, kuruntu	15a/16
Țarăvet (Ar.): körpelik	15a/5	Yā hu (Ar.): ünlem, 1. (hey, bana bak ve baksana) anlamlarına gelir. 2. Üzerine dikkati çekmek için söyleyen bir söze katılan bir kelime. 3. Cümlede rica anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz.	15a/17
Țăs (Ar.): kayıp, yok olmuş	15a/4	Yār (Far.): dost, sevgili	15a/17
Țavus (Ar.): tavus kuşu	15a/4	Yaraşa: gece kuşu, vatvat	15a/17
Țaylesan (Ar.): kışın giyilen bir elbise		Yāsimin (Far.): yasemin çiçeği	15a/17
15a/5		Yākut (Ar.): değerli bir süs taşı	15a/17
Tencere (Ar.): tencere	14b/17	Yavrı: 1. civciv, kuş yavrusu, 2. balık yavrusu	5a/17
Tennur (Ar.): fırın	14b/17	Yoğurt: yoğurt	15a/17
Tercümān (Ar.): tercüman	14b/16	Za ^c farān (Ar.): safran	14b/22
Tesbih (Ar.): belli sözleri tekrarlayarak Allah'ın ululama, tespih	14b/16	Zāhir (Ar.): belli, dış yüzü	15a/6
Timāc (Far.): kumaş veya ipikten yapılan bir çanta	14b/17	Zarāfet (Ar.): zariflik, naziklik	15a/5
Turbe (Ar.): türbe, mezar	14b/17	Zarf (Ar.): zarf, kılıf	15a/5
Turna: turna kuşu	15a/5	Zeberced (Ar.): değerli bir taş	15a/1
Tut (Ar.): dut	14b/17	Zefit (Ar.): zift	14b/22
Tutyā (Ar.): çinko	14b/17	Zencebil (Ar.): zencefil	14b/22
Vāveylā (Ar.): gürültü	15a/16		
Vāy: vay, vah (şAŞırma edatı)	15a/16		

Zerāfe (Ar.): zürafa	14b/22	Zindān (Far.): zindan, hapis	14b/21
Zerdāli (Far.): kayısı, zerdaki	14b/22	Zinā (Ar.): zina, fuhuş	14b/21
Zerra (Ar.): zerre, çok küçük parçacık		Ziyāde (Ar.): çok, bol, fazla	14b/22
14b/22		Zuhra (Ar.): Venüs gezegeni	15a/22
Zeytūn (Ar.): zeytin	14b/22	Zulm (Ar.): zulüm, haksızlık, eziyet	
Zırniḥ (Far.): zırnik, arsenik, sıçanotu		15a/6	
14b/22		Zumurrud (Ar.): zümrüt	14b/22
Zilhicce (Ar.): Arap aylarından on		Zuḥal (Ar.): satüran gezegeni	15a/22
ikincisi	15a/19	Zuḳāk (Ar.): sokak	14b/22
Zilke ^c de (Ar.): Arap aylarından on		Zunān (Ar.): kulak	14b/21
birincisi	15a/19		

ÜÇUNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

Ele alınan eser, Araplara Türkçe öğretmek üzere yapılmış bir sözlük ve dil bilgisi kitabıdır. Araplara yönelik bir eser olduğu için açıklamalar Arapça yapılmış, konulara ilişkin örnekler Türkçe verilmiştir. Bu sebeple Türkçe dil malzemesi, ancak kelime türüne göre ve Arapça ve Türkçede kullanılan ortak kelimeler başlığında olanlar genel olarak sözlük halinde listelenmiştir.

Ancak inceleme bölümünde, müstensihin Arapça yazdığı ve Türkçeye çevrilen bölümlerde bazı dil bilgisi kuralları yer almaktadır. İnceleme bölümünün sonuna, müstensihin Arapça verdiği kurallara da yer verilmiştir.

Bunun yanında eserde kimi zaman kelimelerin ve kuralların açıklanması sırasında şiir parçalarına yer verilmiştir. Bu şiir parçalarının sunduğu sınırlı malzeme üzerinden genel bir dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Bu sebeple incelemede tüm gramer konuları ve tüm çekimlere dair örnekler mevcut değildir.

Şiirlerin azlığına bağlı olarak ortaya çıkan malzeme kısıtlılığı, tam bir dil incelemesi yapılmasına izin verememiştir.

1. YAZIM ÖZELLİKLERİ

1.1. ÜNLÜLERİN YAZILISI

1.1.1. a ünlüsünün yazılışı

Metindeki bulunan şiirlerde a ünlüsünün yazılışı dört şekilde görülmektedir.

1.1.1.1. Ön seste a ünlüsünün yazılışı

- Elif (ا) ile yazılış:

ağlayan (3b/5) اغليان

āsān (3b/15) اسان

anda (4a/33) انه

➤ Medli elif(ı) ile yazılışı:

ana (3b/4) آنه

ayağa (16a/88) آياغه

anuñ (11a/58) آنڭى

alan (17a/102) آلان

1.1.1.2. İç seste a ünlüsünün yazılışı

➤ Elif(ı) ile yazılış:

ķandı (3b/2) قاندى

taglar (3b/7) طاغلر

ķundağıń (3b/3) قونداغۇن

pervaneyim (16a/95) پروانە يې

➤ Medli elif(ı) ile yazılışı:

ṭaǵa (16b/106) طاغه

yariń (17a/102) يارىڭى

ṣalan (17a/102) صالان

yalvarayım (16b/108) يلوارايم

➤ İşaretsiz yazılış:

gark (15b/59) غرق

kalemi (16a /88) قلمى

yaǵar (15b/75) بغار

hayli (16a/89) خيلى

ķatreyim (17a/96) قطره يم

1.1.1.3. Son seste a ünlüsünün yazılışı:

➤ Elif(ı) ile yazılış:

evliyā (11a/58) اوليا

enbiya (11a/57) انبيا

eşkıya (11a/55) اشقيا

kibriyā (3b/8) كبريا

➤ Medli elif (ı) ile yazılışı:

mevlā (16a/80) مول

şanma (16a/87) صنما

➤ He (ه) ile yazılışı:

uçarsa (3b/17) اوجارسه

sevdaya (17a/99) سودايه

köyde (16a/91) قويه

aşıklara (3b/14) عاشقانه

1.1.2. e ünlüsünün yazılışı

1.1.2.1. Ön seste e ünlüsünün yazılışı

➤ Elif (ı) ile yazılış:

eğer (4a/37) اکر

ebed (4b/38) ابد

ezelden (4b/38) ازلن

eyledi (4b/42) ايلدي

erenlerin (15b/65) ارنلرين

ey (4b/35) اي

evliyā (11a/58) اوليا

1.1.2.2. İç seste e ünlüsünün yazılışı

➤ He (ه) ile yazılışı:

idelim (4a/21)

diregi (15b/66) ديره کي

eylemedi (4b/42) ايله مدي

➤ İşretsiz yazılışı:

renki (3b/2) رنگي

derdiñle (3b/13) دردكله

neçe (4a/20) نجه

ķafesden (3b/17) قفسدن

biganelerin (3b/18) بيكانلرين

geldiler (3b/3) كلديلر

1.1.2.3. Son seste e ünlüsünün yazılışı

➤ He ile (ه) ile yazılış:

gice (3b/1) كيجه

neçe (4a/20) نجه

yere (3b/2) بره

Muhammed'e (3b/3) محمده

beste (3b/12) بسته

lutfiye (3b/13) لطف ايله

1.1.3. ı ünlüsünün yazılışı

1.1.3.1. Ön seste ı ünlüsünün yazılışı

➤ elif () ile yazılışı

ıraqı (15b/65) اراغى

1.1.3.2. İç seste ı ünlüsünün yazılışı

➤ Ye (ئ) ile yazılışı:

yalvarayım (16b/108) يلوارايم

şardılar (3b/3) صارديلر

yolidur (5a/47) يوليدر

odına (4a/38) اودينە

kıl (3b/19) قيل

➤ İşaretsiz yazılışı

münafık (3b/1) منافق

kırklar (3b/6) قرقىر

başında (16a/93) باشندە

kitabıñ (15b/60) كتابك

yazılıldır (15b/71) يازلىدر

yarınıñ (17a/102) يارڭى

1.1.3.3. son seste ı ünlüsünün yazılışı

➤ Ye (ئ) ile yazılışı:

توغىدىغى (3b/1)

نورى (3b/19)

قانلى (3b/7)

طاشدى (15b/59)

1.1.4. i ünlüsün yazılışı

1.1.4.1. Ön seste i ünlüsünün yazılışı

➤ Elif (ا) ile yazılışı

احسان (3b/14)

اتمز (5a/39)

اجون (4b/38)

➤ Elif (ا) ve ye (ى) ile yazılışı

ايردى (17a/96)

ايده لم (4a/20)

ايىڭى (5a/39)

اىرىدى (11a/54)

1.1.4.2. İç seste i ünlüsünün yazılışı

➤ Elif (ا) ve ye (ى) ile yazılışı

لطف ايله (3b/12)

➤ İşaretsiz yazılışı:

كافرلارك (3b/4)

قاولنى (3b/19)

➤ Ye (ى) ile yazılışı

دېدى (5a/47)

نيجه (3b/5)

كىچە (3b/1)

كېشىلەر (3b/6)

1.1.4.3. son seste i ünlüsünün yazılışı

➤ Ye (ى) ile yazılışı

Şebnemi (4a/33) شب نمی

سوندی (3b/5) sevindi

māhi (16a/91) ماهی

didi (5a/47) دیدی

düşdi (3b/5) دوشدی

1.1.5. o ünlünün yazılışı

1.1.5.1. Ön seste o ünlüsünün yazılışı

➤ Elif vav (ا) ile birlikte yazılışı:

oldı (3b/1) اولدی

olsa (4a/37) اولسہ

oğlan (3b/5) او غلان

ola (3b/11) اولے

ol (4a/29) اول

1.1.5.2. İç seste o ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

oğran (3b/5) طوغران

hos (4b/45) هوش

çoğ (3b/16) جوق

1.1.6. ö ünlünün yazılışı

1.1.6.1. Ön seste o ünlüsünün yazılışı

Şiirde ön seste ö ünlüsünü yazılışı örneği bulunmamaktadır.

1.1.6.2. İç seste o ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

Göz (3b/7) كوز

Görüp(4b/2) كوروب

Göñül (4b/45) كوكل

1.1.7. u ünlünün yazılışı

1.1.7.1. Ön seste u ünlüsünün yazılışı

➤ Elif vav (ا) ile birlikte yazılışı:

umarım (3b/11) اومرم

uçarsa (3b/17) اوجارسه

uğradur (4b/43) اوغره در

1.1.7.2. İç seste u ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

tuțuldı (3b/6) طوطولدى

nuri (3b/2) نوري

dertlulere (3b/14) درتلولر

bugün (4a/32) بوكون

1.1.7.3. Son seste u ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

su (3b/2) صو

bu (4b/50) بو

➤ İşaretsiz ile yazılışı :

qurban (3b/16) قربان

vuşlat (40/20) وصلت

Muharremdur (4a/25) محرم در

1.1.8. ü ünlünün yazılışı

1.1.8.1. Ön seste ü ünlünün yazılışı

➤ Elif vav (ا) ile birlikte yazılışı:

ümmeti (4a/31) اومّتى

üstüne (16a/89) اوسته

1.1.8.2. İç seste ü ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

sürdiler (3b/3) سوردیلر

yüz (3b/3) بوز

gündüz (4a/31) كوندوز

icün (4b/38) جون

1.1.8.3. Son seste ü ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

incü (4b/45) انجو

deñlü (11a/57) دکلو

1.2. ÜNSÜZLERIN YAZILIŞI

1.2.1. p ünsüzünün yazılışı

1.2.1.1. Ön seste p ünsüzünün yazılışı

➤ p (پ) ile yazılışı:

pervaneyim (16a/95) پروانه يم

pakidür (4a/30) پاکیدر

➤ b (ب) ile yazılışı

paş (15b/70) باص

1.2.1.2. İç seste p ünsüzünün yazılışı

Şiirde iç seste p ünsüznün yazılışörneği bulunmamaktadır.

1.2.1.3. Son seste p ünsüzünün yazılışı

➤ b (ب) ile yazılışı

idüp (4b/41) ايدوب

gidüp (4a/45) كيدوب

hep (3b/2) هب

1.2.2. ç ünsüzünün yazılışı

1.2.2.1. Ön seste ç ünsüzünün yazılışı

➤ c (ج) ile yazılışı

çok (3b/16) جوّق

çıkar (6b/69) جقار

çü (4b/41) جو

➤ ç (ڇ) ile yazılışı:

çekti (16a/87) چڪٽه

çeşm-i (4a/29) چشم

1.2.2.2. İç seste ç ünsüzünün yazılışı

➤ c (ج) ile yazılışı

uçarsa (3b/17) اوجار سه

geçdi (3b/4) كجي

neçe (4a/20) نجه

➤ ç (ڇ) ile yazılışı:

bıçağıyla (16a/88) بچاغيله

1.2.2.3. Son seste ç ünsüzünün yazılışı

➤ c (ج) ile yazılışı

hiç (4b/46) هیچ

1.2.3. t ünsüzünün yazılışı

1.2.3.1. Ön seste t ünsüzünün yazılışı

➤ t (ط) ile yazılışı

taşdı (15b/59)

taglar (3b/7)

tutıldı (3b/6)

1.2.3.2. İç seste t ünsüzünün yazılışı

➤ t (ط) ile yazılışı

kaşreyim (16b/96) قطرہ یم

Luṭfile (3b/13) بطف ایله

Muştafa (4a/30) مصطفی

➤ t (ت) ile yazılışı

müstağrak (16b/106) مستغرق

mātemdür (4a/28) ماتمر

üstüne (16a/89) اوسته

ḥastasıyım (16a/89) حستہ سیم

1.2.3.3. Son seste t ünsüzünün yazılışı

➤ t (ت) ile yazılışı

dört (15b/60) دورت

devlet (4a/21) دولت

mest (16b/106) مست

‘ināyet (3b/12) عنایت

ḥażret (16a/80) حضرت

1.2.4. s ünsüzünün yazılışı

1.2.4.1. Ön seste s ünsüzünüz yazılışı

➤ s (س) ile yazılış

sürüp (16a /90) سوروب

saña (16a/87) سڭا

seyrane (5a/40) سيرانه

seteser (4a/26) سرتسر

➤ ş (ص) ile yazılışı

şanmam (16a/86) صنم

şufî (5a/43) صوفى

şusuzlar (3b/2) صوسزلر

şardılar (3b/3) صاردلر

1.2.4.2. İç seste s ünsüzünüz yazılışı

➤ s (س) ile yazılış

hüsnüñ (16a/80) حسنگ

verse (16a /88) ورسه

görebilsem (16a /87) كوره بلسىم

➤ ş (ص) ile yazılışı

nâşır (4a/22) ناصر

başşa (16a /84) باشە

1.2.4.3. Son seste s ünsüzünüz yazılışı

➤ s (س) ile yazılış

Yûnus (17a/97) يونس

➤ ş (ص) ile yazılışı

paş (15b/70) باش

1.2.5. k ünsüzünün yazılışı

1.2.5.1. Ön seste k ünsüzün yazılışı

➤ k (ك) ile yazılışı

kesişler (3b/6) كشيشلر

kilise (3b/4) كليسا

kibryā (3b/10) كبريا

➤ ڭ (ق) ile yazılışı

kardeşler (3b/7) قاردللر

qıl (3b/15) قيل

kızları (3b/b) فنلىرى

qalmaya (4a/25) قالمىھ

1.2.5.2. İç seste k ünsüzün yazılışı

➤ k (ك) ile yazılışı

pakidür (4a/30) پاكىدر

ikisiniň (11a/57) يكىسىنىڭ

melekler (4a/33) ملکلر

➤ ڭ (ق) ile yazılışı

aaklı (3b/4) عقاى

nuksan (3b/11) نقصان

bakma (3b/11) باقمه

عشقىڭلە aşkıñla (3b/12)

1.2.5.3. Son seste k ünsüzün yazılışı

➤ ڭ (ق) ile yazılışı

varlık (4a/26)

gark (3b/1)

اşk (5a/38)

1.2.6. g ünsüzünün yazılışı

1.2.6.1. ön seste g ünsüzünün yazılışı

➤ g (ڭ) ile yazılışı

گبى (4a/21)

كىچە (4a/31)

گۈزىل (15b/ 78)

كىر (4a/32)

➤ گ (غ) ile yazılışı

garık (15b/58)

1.2.6.2. İç seste g ünsüzünün yazılışı

➤ گ (ڭ) ile yazılışı

اگر (5a/43)

دېرىگى (15b/66)

دکل (5a/43)

اوکر (15b /76)

گوگە (3b/6)

➤ گ (غ) ile yazılışı

اياغى (11a/53)

اراغى (15b /65)

دوراغى (15b /65)

1.2.6.3. Son seste g ünsüzünün yazılışı

Şiirde son seste g ünsüzünün örneği bulunmamaktadır .

1.2.7. ñ ünsüzünün yazılışı

1.2.7.1. Ön seste ñ ünsüzünün yazılışı

Ön seste ñ ünsüzünün örneği bulunmamaktadır.

1.2.7.2. İç seste ñ ünsüzünün yazılışı

➤ nazal nun (ڭ) ile yazılışı

saña (16a /87)

baña (16a /90)

يۇزۇنى (16a / 87) بوزگى

سنگدر (4a/26) سەنگدر

➤ kef (ك) ile yazılışı

گۈنۈل (4b/45) كوكل

1.2.7.3. Son seste ñ ünsüzünün yazılışı

➤ kef (ك) ile yazılışı

cihanıñ (11a/51) فخرىنڭ

fahriñiñ (11a/51) جەرانڭ

iseñ (14/39)

kitabıñ (15b / 60) كتابك

1.3. BAZI EKLERİN YAZILIŞI

Arap harfli metinlerde görülen bitişik yazılması gereken eklerin ayrı yazılması, bu eserde de gözlemlenmiştir. Örneğin:

kılisan (5a/50) قىل سن

pervanesi (3b/9) پروانەسى

eylemedi (4b/42) ايلە مدى

vire mi (16a/86) ويرەمى

itmez iseñ (4b/39) اتمز ايسك

Nesimi'ye (5a/50) نسيمي يە

2. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Metin, bir ders notu ve sözlük özelliği taşıdığı ve zaman zaman verdiği örnekler farklı dönemlere ait şiir parçaları olduğu için üzerinde imla dışında fonetik bir incelemenin yapılmasının yetersiz olacağının düşünülmüştür. Ancak genel olarak Oğuz Türkçesinin fonetik özelliklerine uygun olarak kaleme alınan örneklerde bir iki, ötümsüzlüğün korunduğu bir de kelime başındaki {b-} sesinin düşmediği bir örnek tespit edilmiştir.

- ✓ Katreyim ^cummān **boldım** derdüme derman buldum
Dün gice kadere irdim seyretdim Muhammedi (16b/96).

3. ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Eserde yer alan inceleme metinlerinde isim işletme ekleri ve fil işletme ekleri Eski Anadolu Türkçesiyle uyumluluk göstermektedir.

Sınırlı şiir parçalarda tespit edilen zaman ekleri Görülen geçmiş zamana ve Geniş zamana kip ekleri de istek kipi, emir kipi, dilek-Şart kipilerine aittir. Ancak bu kip ve zamanlar için örnek sayısı tüm kişiler için tespit edilmemiştir.

Görülen geçmiş zaman, Şiirlerde görülen geçmiş zaman eki hep düz ünlü olmaktadır: ^cirfāna geldim (4b/38), Secde itdi (3b/7). **Geniş zaman**: Umarım (3b/11), ^carşa cıkar (15b/69), olumsuz biçimini {-mAz} eki ile yapılmıştır: nuş itmez (4b/39).

İstek kipi, Teklik 1. Şahıs {-AyIm}: yalvārayım (16b/108), Teklik 3. Şahıs {-A}: Umarım ma^c zur Ola (3b/11), Çokluk 1. Şahıs {-AlIm}: idelim cān-ı Yezide lā^c neti (4a/31), Çokluk 3. Şahıs {-AlAr}: Yazmayalar cinn ü beşer (4a/24). **Emir kipi**: Teklik 2. Şahıs {-Ø}: Şiirlerde eksiz olarak çekimlenmiştir: ^cināyet kıl-**Ø** (3b/13). **Dilek-Şart kipi**: Teklik 1. Şahıs {-sAm}: revan görsem (4b/4), Teklik 2. Şahıs {-sAñ}: Eger nuş itmez iseñ (4b/39), Teklik 3. Şahıs {-sA}: Derya medad olsa eger (4a/37).

4. MÜSTENSIH TARAFINDAN ARAPÇA BÖLÜMLERDE VERİLEN DİL KURALLARI

Müstensih eserin açıklama kısımlarında Arapça olarak Türkçe dilbilgisiyle ilgili kurallar vermiştir. Bu bölüme müstensihin verdiği kurallar olduğu gibi Türkiye Türkçesine çevrilerek aktarılmıştır.

1. Türkçede fillerin mastar hali {-mAk} ekiyle oluşturulur. Örneğin: **añlamak**.
2. Mastar ekinin kaldırılması fiillerde 3. teklik şahıs emir kipi oluşturulur. Örneğin: **aña**.
3. Mastar ekini kaldırıldıktan sonra, olumsuz eki {-mA} ekleyerek 3.teklik şahıs olumsuz emir kipi formu oluşturulur. Örneğin: **añlama**.
4. Mastar ekini kaldırıldıktan sonra, {-r} eki ekleyerek 3. Teklik şahıs geniş zaman formu oluşturulur. Örneğin: **añlar**.
5. Mastar ekini kaldırıldıktan sonra, {-DI} eki ekleyerek 3. Teklik şahıs görülen geçmiş zaman formu oluşturulur. Örneğin: **añladı**.
6. Kelimenin sonuna ç, ş, k, t, t, k harflerinden biri gelirse, Görülen geçmiş zaman {-dI} eki {-tI}'ya dönüştürülür.
7. Mastar eki kaldırıldıktan sonra, {-IcI} eki ekleyerek sıfat-fil olşturulur. Örneğin: **añlayıcı**.
8. Türkçede zamirler sadece altı tanedir: iki tane mütekellim (ben, biz), iki tane muhatab (sen, siz), iki tane gayiptir (o, onlar)'dır. Ayrıca, Türkçede dişil, eril ya da çoğul ayırımı yoktur.
9. Türkçede çokluk eki +lAr ekidir. {+lAr} eki fiillerde veya isimlerde, tekil ya da ikil, kullanılmaktadır.
10. 1. **Tekil şahıs eki**, hem görülen geçmiş zaman, hem de geniş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz {-m} ekidir. Görülen geçmiş zaman örnekleri: olumlu: **añladım**,

olumsuz: **añlamadım**. Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarım**, olumsuzluk durumunda iki ek şekilde göserilmiştir: **añlamazam/añlamam**

11. 2. **Tekil şahıs eki**, Görülen geçmiş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz {-ñ} ekidir.

Geniş zamanda ise gerek olumlu gerek olumsuz {-sIn } ekidir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: olumlu: **añladım**, olumsuz: **añlamadım**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarsın**, olumsuz: **añlamazsın**.

12. 1. **Çoğul şahıs eki**, Görülen geçmiş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz -k ekidir.

Geniş zamanda ise gerek olumlu gerek olumsuz {-Iz } ekidir. Bu ekler olumsuzluk durumunda, olumsuzluk eki ve zaman ekinden sonra gelmektedir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: Olumlu: **añladık**, olumsuz: **añlamadık**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarız**, olumsuz: **añlamazız**.

13. 2. **Çoğul şahıs eki**, Görülen geçmiş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz {-ñIz} ekidir. Geniş zamanda ise gerek olumlu gerek olumsuz {-sInIz } ekidir. Bu ekler olumsuzluk durumunda, olumsuzluk eki ve zaman ekinden sonra gelmektedir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: **añladınız, añlamadınız**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarsınız**, olumsuz: **añlamazsınız**

14. 3. **Çoğul şahıs eki**, görülen geçmiş zaman, geniş zaman gerek olumlu gerek olumsuz ve sıfat-fiil {-lAr } ekidir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: olumlu: **añladılar**, olumsuz: **añladılar**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarlar**, olumsuz: **añlamazlar**.

Sıfat-fiil örneği: añlayıcılar.

15. Türkçede isim tamlama yapısında, tamlayan, tamlanandan önce gelir; yani tamlanan, tamlayandan sonra gelmektedir.

SONUÇ

Mısır ve Suriye bölgesinde Türkçenin 13. ve 14. yüzyıllarda öğrenilmek istenen bir dil olduğu bilinmektedir. Bu bölgede Türkçeyi öğretmek amacıyla çok sayıda sözlük ve gramer kitabı yazılmıştır. 15. yüzyıldan sonra Kıpçak Türkçesi bölgede tamamen Oğuzlaşmış ve bölge Osmanlı yurdu olmuştur. Elimizdeki eser, Türkçenin 19. yüzyılda da bölgede öğretildiğini göstermektedir. Eserde Türkçenin söz varlığı, çeşitli açılardan tasnif edilmiş ve bir anlamda tematik sözlük tarzında sunulmuştur.

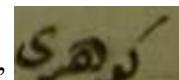
Eser, talik yazıyla kaleme alınmış, 81 varaktan az bir eserin içinde yer alan 18 varaklı tahmin edilene göre Türkçe dersi veren bir müderrisin (*Ulu Ârif Efendi El-Mîsnî*) ders notlarını içermektedir.

Eser, dört rükünden oluşmaktadır: birinci rükünde 8 bab bulunmaktadır. Mastarlar, Emir kipi, Emir Kipinin Olumsuzu, Görülen Geçmiş Zaman, Geniş Zaman, Sıfat-Fiil, Mutlak Olumsuz ve son olarak Çokluk Kuralları şeklinde sıralanmıştır. İkinci rükünde isimlerle ilgili şezreler ve şezrelerden kitalar şeklinde isimler verilmiştir. Üçüncü rükünde, zamirler, edatlar, iyelik öbekleri ve sayıları bulunmaktadır. Dördüncü rükün Arapça ve Türkçe ortak kelimeler ilk harfine göre sıralanmıştır. Sonra hatime bulunmaktadır; hatimedede dil pratiği yapmak ve Türkçede cümle yazımını anlamak için konuşma cümleleri verilmiştir.

Metin, yazım ve düzen bakımından oldukça zordur. Arap harfli metin kısmı; yazı şekli ve sayfa düzeni bakımından karışıkır. Bu nedenle Arapça metinlerin Türkçeye çevrilmesinde çok zorluk çekilmiştir. Müstensihin, hem Arapçada hem de Türkçede bazı yazım yazım sorunlarıyla karşılaşmış; bunların hata mı yoksa yazıya yansıyan dil özellikleri mi olduğunu

tespit etme konusunda güçlük çekilmiştir. Aynı zamanda müstensihin Türkçeyi çok iyi bilmediği anlaşılmaktadır.

Eserin Mısır'da yazılmış olabileceği tahmin edilmektedir. İlk olarak müstensihin defnedildiği yerin Mısır olduğu belirtilmiştir. Ayrıca isimler bölümünde günlerin adları verilirken “*Mısır'da günlerden ortak olan isim Cumadır*” cümlesi verilmiştir. İsimler bölümünde de süt kelimesinin Arapça karşılığı olarak iki anlamda bulunmaktadır: 1. Süt (الحليب) ve 2. süt (البن). ikinci anlamdaki süt kelimesi asılnda yoğurt anlamına gelmektedir. Ancak Mısır'da süt anlamında kullanılan bu kelime, Türkçeye çevirince yoğurt anlamına gelmektedir.

Şiirlerin bir mısrasında “Cevheri” kelimesi, “Gevheri” olarak (Gaf) ile yazılmıştır. Bu durum, Mısır lehçesinin istinsaha etkisini göstermektedir; çünkü Mısır'da “Cim” harfi “Ga” olarak telaffuz edilmektedir.

Eserde dağınık ve karışık bir şekilde bulunan derkenarlar, metin içinde bir yere yerleştirilememiştir.

Eserde Türkçenin bildiğimiz anlamda tam bir grameri bulunmamaktadır. Gramer konuları müstensihin kendi önem sırasına göre dizilmiştir. Buna göre eserden Türkçenin grameriyle ilgili çıkarılabilcek sonuçlar şu şekildedir:

- 1- Ötümlüleşme ses olayının yaygın olması, ötümsüzleşmenin neredeyse hiç görülmemesi, metnin Oğuz Türkçesiyle yazıldığını göstermektedir.
- 2- Eski Oğuz Türkçesinde var olan yuvarlaklık ve yuvarlaklaşmalar, metinde düzleşme sürecine girmiş, düz örnekler ve ikili kullanımlarının varlığı dudak uyumunun gelişliğini ortaya koymaktadır.
- 3- Metin, Mısır'da kullanılan Türkçenin söz varlığı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Özellikle iki dilde ortak kullanılan kelimeler listesi de Türkçenin o dönemde

kullandığı alıntı kelimeleri göstermekle beraber Arapçaya geçen Türkçe kelimeleri göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Arapçaya geçen kelimeler: buz, baklava, bakraç, dede, kalkan, konağ, otağ, yavru, yoğurt'dur.

- 4- Eserin başında, imla ile ilgili Arapçada kullanılmayan, Farsçada kullanılan harfler hakkında bilgi verilmiştir.
- 5- İnce ve kalın ünsüzlerin imlalarıyla ilgili bilgi vermiş ve örnek olarak al (ا) ve el (ل) kelimelerini göstermiştir. Burada medli elif kelime bulunan kelimeler kalın, medli olmayan kelimeler incedir.
- 6- Cümle ile ilgili, cümle üyelerinin nasıl bulunacağı hakkında bilgi vermiştir. Özne “kim” ile sorgulanır, nesne “kime” ile, zarf tümleçleri ise “ neden, niçün ve niye” ile sorgulanır.
- 7- Türkçede, mastar, görülen geçmiş zaman, geniş zaman, emir kipi, sıfat-fiiller, şahis ekleri , zamirler, edatlar ile ilgili bilgi ve örnekler verilmiştir.

Bu tez çalışmasıyla daha önce yapılmış sözlük çalışmalarına bir yenisinin eklenmesi hedeflenmiş ve bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

AKAR Ali, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş, 2010.

AKSAN Doğan, her yönüyle dil ana çizgileriyle Dil bilim, Ankara: Türk Dili Kurumu, 1985.

AKYILDIZ AY Didem, “İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.6, S1, Haziran 2021, 70-88

AYDIN Mehmet, *Dilbilim El Kitabı*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

BAYAT Fuzuli, *Orta Türkçeye Sözlük*, 1.b., İstanbul: yalın yayıncılık, 2008.

BAYNİYAZOV Ayabek, BAYNİYAZOV Canar, “Kazakistan’da Kıpçak Sözlükleri ve XVIII-XX. Yüzyıllar Arası Sözlük Çalışmaları”, *Bilge*, S.71, ss. 81-92.

BERBER İlker, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

İLHAN Nadir, “Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri Ve Özellikleri”, C.4, S.4, *Electronic Turkish Studies*, 2009, ss.534-554.

KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

KAYNAK Mehmet, “Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü”, C.6. S.1, *Kafdağı* (2021), ss.79-101.

KILIÇ Hulusi, “Ahterî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahteri> (28.05.2024).

KONUR Himmer, “Sezâî Gülsenî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni> 17.12.2023.

MIHAMMED Ragip, *Memlûk Türkçesinde Ekler ve İşlevleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.

ÖZTÜRK Nuran, ABİK Ayşehan Deniz, *Türkçe Öğretimi İçin Yazılmış Bir Eser: Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve Farîsî*. Tiran, Arnavutluk: VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 2013, ss. 386-406.

SÜLKÜCÜ Yusuf, “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Language Academy*, C.5., S.7, (2017), ss.423-436.

ŞAHİN, Hatice *Eski Anadolu Türkçesi*, 5.b., Ankara: Akçağ Yayıncıları, 2018.

TATCI Mustafa, “Yunus Emre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013
<https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> 14.11.2023.

TOPARLI Recep, Hanifi VURAL, Recep KARAATLI, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, 4.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıncıları, 2019.

TOSUN Necat, “Seyyid Nizamoğlu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-nizamoglu> 17.12.2023.

UÇMAN Abdullah, “Abdülahad Nûi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1988,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullahad-nuri> 14.12.2023.

UZUN Mustafa İsmet, ÖZCAN Nuri, “Nazım”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nazim--divan-sairi> 16.12.2023.

ÜSTÜNER Ahat, *Türkçenin Tarihî Gelişmesi*, 1.b., İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

YAVUZARSLAN Paşa, “Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça Türkçe Sözlük Üzerine Notlar”, C.14, S.1, *Türkologî Dergisi*, (2001) ss.71-91.

YILMAZ Emine “Ana Türkçede kapalı e ünlüsü”, Hacettepe Üniversitesi Yayıncıları, Ankara, 2007, ss. 521-539.

YILMAZ Engin, *Sözlük bilimi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Pegem Akademi, Şubat 2007.

YILMAZ Hasan Kâmil, “Aziz Mahmud Hüdâyî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/celvetiyye> 17.12.2023.

YÜCER Hür Mahmut, “Sünbul Sinan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan> 17.12.2023.

EKLER

